

REVOLUTSIOONI LIPUKANDJAD

I

REVOLUTSIOONI LIPUKANDJAD

I

SESTI WIKLIK NIJASTUS
TALLINN 1961

29517
A
EKP KESKKOMITEE PARTEI AJALOO INSTITUUT
NLKP KK MARKSISMI-LENINISMI INSTITUUDI FILIAAL

REVOLUTSIOONI LIPUKANDJAD

LÜHIKESI ÜLEVAATEID EESTIS TEGUTSENUD
VÄLJAPAISTVATE REVOLUTSIONÄÄRIDE
ELUST JA TEGEVUSEST

66

1

42118

071022

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1962

3KP(E)

R 44

Koostanud H. Villemson

Kaas V. Vare

AG

REVOLUTSIONI
LIPUKANDJAD

LOHRENI DLEVAATIBI ERSTIS KOOLITUS
VYDAPASIVATE REVOLUTSIONERIBI
LISTI TOEVRESE

2
H

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
~~81124~~

229170

ESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1982

SISSEJUHATUSEKS

Võimsana kerkib meie maal kommunismi hoone, mida püstitab nõukogude rahvaste ühtne ja monoliitne pere. Uue ühiskonna grandioosset ülesehitamist organiseerib ja innustab kuulsusrikas Kommunistlik Partei, kelle juhtimisel meie kodumaa töölisklass ja töötav talurahvas purustasid rõhumisele ja ekspluateerimisele rajatud korra, asutasid töörahva riigi ja esimesena inimsoo ajaloos ehtasid üles sotsialismi. Ennastsalgava tööga rajas nõukogude rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel sotsialismi magistraalte. Sellel teel sammuvad nüüd paljud rahvad.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressil võeti vastu uus partei programm, kus esmakordselt seatakse üles kommunistliku ühiskonna ehitamise konkreetset ülesanded. Sotsialistlike maade ühtses leeris rajab nõukogude rahvas nüüd uue ühiskonna prototüüpi, kogu inimkonna tulevikku.

Käesolevas raamatus kirjeldatakse lühidalt Eestis eri ajajärkudel tegutsenud kommunistide-revolutsionäärade elu ja võitlust. Kõik nad andsid kogu oma jõu, energia, oskused ning teadmised selleks, et vabastada töörahvas, et tuleks võidule sotsialism-kommunism. Suure Lenini õpetuse alusel rajasid nad tsarismi karmides tingimustes uut tüüpi partei organisatsioone Eestis, organiseerisid tööliste ja talurahva võitlust 1905.—1907. aasta revolutsioonis, valmistasid ette ja kasvasid töörahva hulki otsustavaks rünnakuks. Neid ei kohutanud ega suutnud murda ei tagakiusamised, maapao-aastad, tsaarivanglad ega asumisele saatmised. Nad läksid rahvahulkade eesotsas 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni päevil, organiseerisid Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni võitu ja kättevõidetud nõukogude võimu kaitsmist kodusõja ning välisriikide sõjalise interventsiooni päevil. Kui aga eesti kodanlus rahvusvahelise imperialismi palgasõdurite täakide abil võimu enda kätte haaras, jätkasid nad võitlust selle eesmärgi nimel, mille eest nad olid võidelnud juba kolmes revolutsioonis. Nagu tsaari vägivallavõim ei suutnud kommuniste-revolutsionääre murda ja töörahva revolutsioonilist võitlust hävitada,

nii ei suutnud seda teha ka eesti kodanluse verine terrorirežiim, kodanluse vanglate õudused, sõjakohtud, surmaotsused, tapmised. Sügaval põranda all, äärmiselt rasketes tingimustes jätkas Eesti-
maa Kommunistlik Partei võitlust sotsialistliku revolutsiooni
võidu eest. Paljud revolutsionäärid-kommunistid langesid selles
võitluses. Kuid need ohvrid ei olnud asjatud. Langenute asemele
astusid uued, ja 1940. aasta mälestusväärsetel päevadel kukutas
Eesti töörahvas Kommunistliku Partei juhtimisel kodanluse fa-
šistliku diktatuuri, taastas nõukogude võimu ja ühines uuesti
nõukogude rahvaste vennaliku perega.

Raske ja okkiline oli töörahva võimu eest võitlejate elutee.
Kuid samal ajal oli see üllas ja kangelaslik. Eesmärgi grandioos-
sus, võitluse õigsus, lahutamatu side rahvaga — kõik see andis
neile jõudu ja püsivust ka kõige raskematel silmapilkudel ja tegi
nende elutöö surematuks. Iga käesolevasse kogumikku võetud
kommunisti elu ja tegevus oli üksikasjus erinev, kuid kõiki neid
ühendas ustavus töörahvale, ustavus marksismile-leninismile,
Kommunistlikule Parteile.

Osa EKP väljapaistvaid tegelasi, kelle elulood on käesole-
vas raamatus ära toodud, langes Stalini isiku kultuse tingimustes
vägivalla ja võimu kuritarvitamise ohvriks. Isikukultuse ajal
hukkusid süütult Sofie Allermann, Jaan Anvelt, August Hansen,
Nikolai Janson, Johannes Käspert, Richard Mirring, Hans Pöö-
gelmann, Otto Rästas, Albert Sakkart, Jaan Saks, Engelbert
Strauch, Voldemar Tuberk ja Rudolf Vakmann.

Nõukogude inimesed peavad kalliks nende mälestust, kes võitle-
sid töörahva vabaduse eest, nõukogude korra eest, kes organiseeri-
sid rahvast sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel esinevaid
raskusi ületama. Suure lugupidamisega mälestavad Nõukogude
Eesti töötajad V. I. Lenini õpilast ja võitluskaaslast Mihhail Ivano-
vitš Kalininit, kelle juhtimisel rajatud ringidest kasvasid välja
esimesed VSDTP organisatsioonid Eestis. Vabariigi pealinna
tähtsaima tööstusrajooni, kus omal ajal elas ja tegutses M. I. Ka-
linin, nimetasid Tallinna töötajad Kalinini rajooniks. M. I. Kali-
nini nime kannab Tallinna üks uuemaid ja suuremaid tööstusette-
võtteid — elavhõbealadajate tehas. Kalinini-nimeline tänav on
Jõhvis, Kingissepas, Loksal, Narvas, Rakveres, Tallinnas, Kali-
nini-nimelist kolhoosi leiame Haapsalu, Harju, Kingissepa, Paide,
Põltsamaa, Põlva, Rakvere, Tapa, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru
rajoonis ning Pärnu linnapiirkonnas.

Jaan Anveldi nime kannab 21. Keskkool, pioneerimalev ja
tänav Tallinnas, väljak Rapla alevis. Hans Heidemanni nimi on
antud Tartus asuvale trükikojale, ühele Jõgeva rajooni kolhoo-
sile, Elva ja Tartu linna ning Räpina alevi tänavale. Johannes
Jürna nime andsid Rapla rajooni töötajad Rapla alevis asuvale
tellisetehasele. Tulihingelise revolutsionääri Viktor Kingissepa
nime kannab üks Leningradi oblasti rajoon ja selle keskus. Kingissepa

nime andis tema sünnirajoonile ja linnale, samuti ühele selle linna tänavale ja seal asuvale keskkoolile Saaremaa töörahvas. Kingissepa nime kannavad veel Tselluloosi- ja Paberitööstuse Kombinaat ja Teraviljakombinaat Tallinnas, Tallinna Riiklik Akadeemiline Draamateater, Tallinna 20. Keskkool, Paide Keskkooli pioneerimalev, kultuurimaja Kohtla-Järvel, põllumajanduslik artell Harju rajooni Kuusalu ning kalurikolhoos Jõelähtme külanõukogus, kolhoosid Abja, Kingissepa, Tapa, Tartu, Viljandi, Võru, Vändra rajoonis ja Pärnu ning Kohtla-Järve linnapiirkonnas, tänavad Ahtmes, Antslas, Elvas, Haapsalus, Jõgeval, Järvakändis, Kehras, Keilas, Kohtla-Järvel, Kärđlas, Maardus, Mõisakülas, Narvas, Otepääl, Paides, Paldiskis, Põltsamaal, Pärnus, Rakveres, Tamsalus, Tartus, Valgas, Viljandis ja Vändras. Vilhelmine Klementi nimi anti Tallinnas asuvale õmblusvabrikule, tehnilisele erikutsekoolile nr. 2 ja 14. kaheksaklassilise kooli pioneerimalevale, Kohtla-Järve 4. Keskkooli ja Harju rajooni Pika vere kaheksaklassilise kooli pioneerimalevale, ühele Elva ja ühele Otepääl linna tänavale. Narva Kreenholmi klubi lastesektor kannab Amalie Kreisbergi nime. Jaan Kreuksi nimeline tänav on Tallinnas ja Elvas, Kehra alevis ja Kohtlas, tema nime kannab Tallinna 8. kaheksaklassilise kooli pioneerimalev. Johannes Lauristini nimi on jäädvustatud Tallinna 16. Keskkooli ja Harju rajooni Kuivajõe seitsmeklassilise kooli, nende koolide pioneerimalevate, Harju rajoonis asuva põllumajandusliku artelli ja kalurikolhoosi, ühe Haapsalu rajooni ja ühe Põlva rajooni kolhoosi nimetuses, tema nime kannab tänav Antslas, Elvas, Haapsalus, Kehras, Kohtla-Järvel, Kosel, Loksal, Narvas, Otepääl, Paldiskis, Rakveres, Rāpinas, Tallinnas ja Tartus. Aleksander Leineri nimi on antud ühele Tallinna ja ühele Kingissepa linna tänavale, Rudolf Pälsoni nimi — ühele Tartu ja Elva linna tänavale ning Väike-Maarja rajoonis asuvale sovhoosile, Hans Pöögelmanni nime kannavad Raadiotehnika Tehas ja tänav Tallinnas, Jaan Sihveri nime aga tänav Tallinnas ja Mõisakülas. Harju rajoonis on Arnold Sommerlingi nimeline sovhoos ja kolhoos, tema nimi on antud ka ühele Otepääl tänavale. Alice Tisleri nimi on antud ühele tänavale Tallinnas ja Keila rajooni Ruila kaheksaklassilise kooli pioneerimalevale. Jaan Tombi nime kannab kulturihoone Tallinnas, kolhoos Haapsalu rajoonis, väljak Viljandis, tänav Elvas, Kehras, Kukrusel, Kärđlas, Narvas ja Tallinnas. Rudolf Vakmanni nime kannab tänav Tallinnas, Johannes Vares-Barbaruse nime aga 17. Keskkool ja pioneerimalev Tallinnas, tänav Kohtla-Järvel, Pärnus ning Rakveres, kolhoos Viljandi rajoonis. Eesti Riikliku Merelaevanduse ja Eesti Kalapüügi ekspeditsioonide Baasi laevad kannavad Jaan Anveldi, Jaan Kreuksi, Aleksander Leineri ning Johannes Varesse nime.

Kogumiku ettevalmistamisest võttis osa suur kollektiiv, kellest paljud ise on aktiivselt võidelnud nõukogude korra eest Eestis.

Väärtuslikku abi ja nõu andsid käesolevasse kogumikku võetud revolutsionääride võitluskaaslased, vanad kommunistid Olga Lauristin, Anton Vaarandi ja Aleksander Resev. Palju aega ja energiat kulutas sm. R. Majak nii üksikute elulugude autorina kui ka kogumiku koostamisest osavõtjana. Aktiivselt võttis kogumiku koostamisest osa ning kirjutas üksikuid elulugusid ka ajaloo-teaduste kandidaat A. Liebman. Elulugude autoriteks on seltsimehed H. Ross, A. Päss, V. Riis, A. Sunila, H. Kõrvits, K. Martinson ja EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi töötajad

S. Kutsar-Zabrodskaja, E. Kaup, O. Kuuli, H. Hartmann, V. Vares, G. Volkova, I. Männik, E. Blodo, kes kõik andsid omapoolse panuse raamatu ilmumiseks.

Käesolev kogumik ei pretendeeri sellele, et siin leiaks ammendavat käsitlust kõigi Eestis nõukogude võimu eest võidelnud silmapaistvate inimeste elu ja töö. Siia on koondatud ainult 50 revolutsionääri-kommunisti ja poliitikategelase lühikesed elulood, mis kaugeltki ei anna täielikku ülevaadet kogu nende elust ja tegevusest. Vaatamata sellele loodame, et raamatu ilmumine praegusel kujul on õigustatud, et see aitab mõningal määral avardada teadmisi Eesti töörahva revolutsioonilisest minevikust ja muuta neid konkreetsemaks.

EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut on tänulik iga märkuse, ettepaneku ja soovi eest, mis käesoleva kogumiku kohta tehakse, ja palub need saata Instituuti aadressil: Tallinn, Tõnismägi 16.

MIHKEL AITSAM

(1876—1917)

Mihkel Madise p. Aitsam sündis 13. oktoobril 1876 Läänemaal Velise vallas (praegune Märjamaa rajoon, Velise külanõukogu) Pipra-Aitsama renditalus. Varakult surid tema vanemad ja Mihkli kui vanema poja õlgadele langes rendikoha pidamine ning perekonna toimine.

Revolutsioonilisest liikumisest hakkas M. Aitsam osa võtma käesoleva sajandi algusaastail. Aitsamid olid juba varem opositsiooniliselt meelestatud tsaarivalitsuse ja mõisnike vastu. Mihkel Aitsam puutus kokku Tallinna töölistega, kelle kaudu kandusid temani revolutsioonilised sotsiaaldemokraatlikud ideed. Töölistelt sai ta ka lendlehti ja muud marksistlikku kirjandust, mille lugemist ta kohapeal organiseeris.

1905. aastal, kui Eesti tööstuskeskustes ja seejärel ka maal puhkes revolutsiooniline liikumine, hakkas M. Aitsam aktiivselt tegema mõisnike- ja tsarismivastast selgitustööd oma koduvalla talurahva hulgas. 1905. aasta sügiskuudel, millal revolutsiooniline liikumine Venemaal suure ulatuse sai, valisid Velise valla talupojad M. Aitsami saadikuks niinimetatud ülemaalisele rahvaesindajate koosolekule, mis toimus 27.—29. novembril Tartus. Koos-

oleku kokkukutsujaiks olid eesti kodanlikud tegelased, kes püüdsid töörahvast revolutsioonilise võitluse teelt kõrvale juhtida. Kohe algul jagunes koosolek kaheks osaks. Revolutsiooniliselt ja demokraatlikult meelestatud saadikud (500 saadikut 800-st), kelle hulka kuulusid radikaalse intelligentsi, kehvema talurahva ja tööliklassi esindajad, kogunesid omaette koosolekule ülikooli aulasse. Koos bolševike H. Pöögelmanni ning J. Sihveriga oli M. Aitsam üks selle koosoleku revolutsioonilise tiiva aktiivsemaid esindajaid. Siin väljatöötatud «aula otsused» lähtusid linna ja maa töörahva huvidest. Neis nõuti mõisnike maavalduse piiramist, nende eesõiguste kaotamist, kloostri- ja riigimaade konfiskeerimist, rahvamiilitsa salkade asutamist, revolutsiooniliste talurahvakomiteede moodustamist ning demokraatliku vabariigi kehtestamist.

1905. aasta detsembris korraldasid «aula saadikud» mitmel pool maal suuri töörahva koosolekuid, kus arutati neid nõudmisi. Ligi viiekümnes Eesti- ning Liivimaa vallas asutati maatöölise ja kehvikute revolutsioonilised komiteed ning moodustati rahvamiilitsa salgad. Revolutsiooniliste talurahvakomiteede loomine Venemaal oli bolševike võitlusprogrammi tähtsaks osaks. Juba 1905. aasta kevadel kirjutas V. I. Lenin: «Talurahva hulgas teostatava agitatsiooni praktilise loosungina ja sellesse liikumisse suurema teadlikkuse viimise vahendina seab VSDTP üles revolutsiooniliste talurahvakomiteede viivitamatu moodustamise kõigi demokraatlike ümberkujunduste igakülgseks toetamiseks ja nende teostamiseks üksikasjus.»

«Aula otsuste» elluviimiseks hakkas Velisel ja selle ümbruskonnas selgitustööd tegema M. Aitsam. Detsembri algul asutati siin mõisatöölisest ja kehvikutest rahvamiilits. Pärast seda, kui detsembrikuu keskel oli kohale jõudnud Tallinna tööliste relvastatud salk, muutus Velise tegelikult ülestõusu keskuseks Läänemaal. Velise rahvamiilits ja Tallinna tööliste salk abistasid ümberkaudsete valdade talurahvast võitluses mõisnike ning kulakute-hallparunite relvastatud jõukude vastu.

Üks verisemaid kokkupõrkeid kohaliku rahvamiilitsa ja tragunitest koosneva karistussalga vahel leidis aset Velise koolimaja juures 19. detsembril 1905. Reetmise tagajärjel langes selles lahingus kümmekond revolutsionääri parunite veretöö ohvriks. M. Aitsamil ja mitmel teisel seltsimehel õnnestus lahingu käigus taganeda metsa ja põgeneda hiljem välismaale. M. Aitsam kui talurahva ülestõusu peamine organiseerija mõisteti karistussalkade tulekul tagaselja surma. 14. jaanuaril 1906 põletas parun Rennenkampfi karistussalk tema talu ning kohtles tema rasedat naist niivõrd julmalt, et see varsti suri.

1906. aasta algul jõudis M. Aitsam Rootsi, kus töötas algul talusulasena ning hiljem ehitustöödel. Ta oli ühenduses Rootsis ja Soomes viibivate eesti revolutsionääridega, kes saatsid kodumaale illegaalset poliitilist kirjandust. Eestisse tagasituleku

katsel areteeriti M. Aitsam 1908. aastal Soomes, ja Peterburi kohtupalat mõistis ta kindlusevangi. Suurema osa ajast istus M. Aitsam Peterburi «Krestõ» vanglas. Vanglast vabanes ta 1913. aastal. Esimese maailmasõja puhkemisel aga saadeti ta kui «poliitiliselt mitteustav» asumisele Vladimiri kubermangu Jurjev-Polski linna.

Veebruarirevolutsiooni tulemusena vabanes M. Aitsam asumiselt. 1917. aasta kevadel jõudis ta Tallinna juba veendunud bolševikuna. Siin hakkas M. Aitsam aktiivselt võitlema revolutsiooni edasiarendamise eest. Ta asus tööle Tallinna sadamasse, oli sadamatöölise ametiühingu üheks rajajaks ja juhatuse liikmeks. M. Aitsam valiti Tallinna Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogusse, kus ta kuulus bolševike fraktsiooni. M. Aitsam tundis hästi kehvikute olukorda ja tal oli kogemusi talurahva revolutsioonilise võitluse organiseerimise alal; seoses sellega saatis partei 1917. aasta suvekuudel ja sügisel teda sageli maale revolutsioonilist selgitustööd tegema. Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu käis M. Aitsam Tallinna Nõukogu liikmena Raplas, Velisel ja teistes valdades ning aitas sealsel talurahval nõukogusid luua. Velise valla nõukogu moodustamisel valisid talupojad selle liikmeks ka M. Aitsami.

1917. a. 8. novembril valiti M. Aitsam Eestimaa Töölise, Soldatite, Maatameeste ja Väikemaapidajate Saadikute Nõukogude Täitevkomitee liikmeks. Täitevkomitee otsuse elluviimiseks läks M. Aitsam 10. detsembril 1917 punakaartlaste salgaga Virumaale mõisaid üle võtma. Püssi mõis võeti kiiresti üle ja anti sealsamas valitud mõisatöölise komitee kätte. Kuid 11. detsembri öösel langesid punakaartlased M. Aitsam, R. Imberg ning J. Kalmus mõisnike ja eesti valgete jõugu ootamatu kallalungi ohvriks.

22. detsembril 1917 toimus langenud seltsimeeste matus. Sellel karmil talvapäeval olid tuhanded Tallinna töölised tulnud neid mulda süngitama Kadrioru põlispuude alla. 1918. aasta kevadel kaevasid saksa okupandid ja eesti valged bandiidid langenute põrnu välja, püüdes sellega kustutada mälestust kangelastest, kes mehiselt võitlesid töörahva võimu eest.

Hinnates kõrgelt M. Aitsami revolutsioonilisi teeneid, pühendas V. Kingissepp tema ja teiste Püssi mõisas langenud seltsimeeste mälestuseks oma raamatu «Kellele iseseisvus, kellele ike». Nende esialgsele matmiskohale Tallinna Kadriorgu püstitasid Nõukogude Eesti töötajad mälestusmärgi.

SOFIE ALLERMANN

(1890—1938)

Sofie Jaani t. Allermann sündis 27. aprillil 1890 Tallinnas töölispererkonnas. Pärast saksa tütarlaste progümnaasiumi lõpetamist panid vanemad ta tööle kübaratöökotta. Kuid tütarlapsel oli juba noorelt tung õppida. 1904. aastal sõitis ta Peterburi, kus elas ning töötas õmblejana tema vanem õde. Viimase ainelisel toetusel sai S. Allermann õppimisvõimaluse ja ta andis ära gümnaasiumi 4. klassi eksamid.

Seejärel, aastail 1906—1907, töötas S. Allermann Tallinnas Hariduse Seltsi lasteaias kasvatajana. Aastail 1908—1910 aga elas ta jällegi Peterburis, teenides seal ülalpidamist saksa keele tundide andmisega. Samal ajal õppis ta Tšernjajevi õhtukursustel. Tol ajal tutvus S. Allermann Peterburis J. Anveldi, V. Kingissepa ja teiste eesti bolševikega. Nende ettepanekul hakkas ta täitma üksikuid bolševike organisatsiooni ülesandeid ja tutvus marksismi teoriaga.

1910. aastal sõitis S. Allermann Moskvasse, kus elatas end jällegi saksa keele tundide andmisest ja õppis iseseisvalt. 1914. aastal andis ta ära küpsuseksami. Samal aastal astus ta Sanjajski Rahvaülikooli, 1915. aastal aga asus Moskva Kõrgematel Naiskursustel saksa kirjandust õppima.

Moskvas elas S. Allermann aktiivselt kaasa Veebruarirevolutsiooni sündmustele. Ta astus 1917. aasta maikuu bolševike parteisse ja töötas instruktorina Moskvas Zamoskvoretšje Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogus. Ühtlasi tegi ta organisatsioonilist tööd Moskvas elavate eestlaste hulgas, keda tol ajal seal üsna palju oli (soldatid, töölisel, sõjapõgenikud jne.). S. Allermanni, R. Iisaku, M. Trakmanni ja teiste algatusel organiseeriti Moskvas eesti tööliste klubi ja bolševike partei Moskva komitee juures eesti seksioon, mille büroo liikmeks ja esimeheks valiti S. Allermann.

Suurest Oktoobrirevolutsioonist võttis S. Allermann Moskvas aktiivselt osa. Ülestõusu ajal organiseeris ta võitlejate jaoks toitluspunkti ja täitis teisi ülestõusu staabi ülesandeid. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu töötas S. Allermann Moskvas rahvahariduse alal. Ta asendas saboteerivaid õppejõude koolides ja töötas teistel ametikohtadel rahvahariduse süsteemis.

1918. aasta novembris, kui VSFNV Rahvasajade Rahvakomissariaadi eesti osakonna juhataja H. Pöögelmann oli läinud Eesti Tööraha Kommuuni Rahvamajanduse Valitsuse juhataja ametikohale, määrati Rahvasajade Rahvakomissariaadi eesti osakonna juhatajaks S. Allermann.

Kodusõja aastail 1919—1920 töötas S. Allermann Simbirskis 167. sõjaväehaigla komissarina. Alates 1920. aastast oli ta aga jälle Rahvasajade Rahvakomissariaadi eesti osakonna juhataja kuni selle rahvakomissariaadi likvideerimiseni 1924. a.

Rahvasajade Rahvakomissariaat, mis asutati Oktoobrirevolutsiooni päevil, viis ellu Nõukogude valitsuse poolt avaldatud Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni põhimõtteid. Tööraha võim andis esmakordselt ajaloos kõikidele rahvastele tõelise üheõiguslikkuse ja suveräänsuse, kaotas igasugused rahvuslikud privileegid ja kitsendused, tagas kõikidele vähemusrahvustele vabad arenemisvõimalused.

Nõukogude Venemaal elas ligemale 200 000 eestlast. Kümned tuhanded eesti töölisel, teenistujad, keskkoolide ja kõrgemate õppeasutuste õpilased töötasid või õppisid Petrogradis ja teistes linnades. Sajad eesti külad ning asulad olid Petrogradi, Pihkva ja Novgorodi kubermangus, Volga ääres, Kaukaasias, Krimmis, Siberis, Kaug-Idas ja mujal.

Rahvasajade Rahvakomissariaadi eesti osakond Moskvas, mida juhatas S. Allermann, ja vastavad osakonnad kohtadel tegid ära väga suure töö Nõukogude Venemaal elavate eestlaste majandusliku elu arendamiseks ja sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks, nende poliitilise taseme tõstmiseks ja sotsialistliku eesti rahvuskultuuri arendamiseks.

Nõukogudemaal oli rohkem kui 200 eesti õppekeelega üldhariduslikku kooli. Töötasid kümned eesti haridusmajad, klubid, raamatukogud ja lugemistoad, sajad isetegevusringid ja eesti ränd-

teater. Trükiti eestikeelseid raamatuid, ilmusid eestikeelsed ajalehed ja ajakirjad. Eesti koolide õpetajaid valmistas ette Leningradis asuv Eesti Pedagoogiline Tehnikum ja A. Herzeni nimelise Pedagoogilise Instituudi eesti osakond. Eesti nõukogude ja parteitöötajad said ettevalmistuse J. J. Marchlewski nimelise Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonna eesti sektoris, samuti nõukogude ja parteikoolide eesti osakondades. Tuhanded eestlased õppisid Nõukogude Liidu kõrgemates ja kesk-eriõppeasutustes.

Töö kõrval õppis S. Allermann edasi. 1922. aastal astus ta Moskva Riikliku Ülikooli ühiskonnateaduste fakulteedi välisuhete osakonda, mille lõpetas 1925. aastal.

Pärast Rahvasasjade Rahvakomissariaadi likvideerimist töötas S. Allermann Nõukogude Liidu Väliskaubanduse Rahvakomissariaadis juhtival tööil.

1925. aastal määras VK(b)P Keskkomitee S. Allermannit Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonna prorektoriks ja õppejõuks, kellena ta töötas 1931. aastani. Aastail 1931—1933 õppis S. Allermann NSV Liidu Teaduste Akadeemia aspirantuuris. Seejärel oli ta kuni 1935. aastani Leningradi Oblasti TSN Täitevkomitee vähemusrahvuste osakonna juhataja.

Aastail 1935—1936 oli S. Allermann Leningradi A. Herzeni nimelise Pedagoogilise Instituudi keele- ja kirjandusteaduskonna dekaani asetäitja ja sama teaduskonna õppejõud. Hiljem töötas ta kuni 1938. aastani Leningradis Välismaa Töölise Kirjastuse juhatajana.

Aastail 1926—1937 oli S. Allermann ka Leningradis väljaantava eestikeelse ajakirja «Naistööline ja Kolhoosinaine» vastutav toimetaja. Tema sulest on vene- ja eestikeelsetes ajakirjades ja ajalehtedes ilmunud uurimusi ja artikleid. S. Allermann koostas eesti kirjanduse õpiku Nõukogude Liidus asuvatele eesti koolidele ja kirjutas monograafia Ed. Vilde loomingust.

S. Allermann lahkus Eestist noorena. Vaatamata sellele oli kogu tema teadlik elu ja töö alati lähedalt seotud Eesti töörahva ja EKP võitlusega. Juba noorpõlvest alates töötas S. Allermann käsikäes väljapaistvate Eesti töörahva juhtide J. Anveldi ja V. Kingissepaga ning hiljem J. Käsperti, H. Pöögelmanni, O. Rästa ja R. Vakmanniga, abistades kõigiti Eestimaa Kommunistlikku Parteid tema võitluses ja eriti aidates organiseerida tööd eesti töötavate naiste hulgas.

SERGEI ANDREJEV

(1897—1930)

Sergei Feodori p. Andrejev sündis 16. oktoobril 1897 Tallinnas töölisperekonnas. Pärast linnakooli lõpetamist asus Sergei tööle Tallinna Sõjasadama tehasesse lukksepa õpipoisina. Peale isa surma jäi 17-aastane Sergei viie alaealise lapsega perekonna toitjaks.

1917. aastal astus S. Andrejev bolševike partei Tallinna organisatsiooni ridadesse. Sama aasta sügisel võttis ta osa Puna-kaardi organiseerimisest.

Kui 1918. aasta veebruari lõpul saksa okupandid vallutasid Eesti, evakueerus S. Andrejev koos teiste seltsimeestega sõjalaeva «Oleg» pardal Soome ja sealt Petrogradi.

1919. aasta kevadel tuli S. Andrejev tagasi Eestisse. Peagi mobiliseeriti ta Eesti valgesse sõjaväkke ja saadeti sõjakooli. Siin tegi ta poliitilist selgitustööd. Ajal, kui S. Andrejev oli sõjaväes, kasutasid põrandaalused seltsimehed tema vanemate korterit, mis asus Tallinnas Jõe tänavas 22—7, konspiratiivkorterina. Maja pööningul varjati põrandaalust kirjandust ja relvi.

Revolutsioonilise meelsuse pärast arvatigi S. Andrejev 1920. aastal sõjakoolist välja. Seejärel töötas ta Tallinna ametiühingutes — Tööliste Majas (Suur-Karja 18). 1920. aasta sügisel

valitakse ta Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu asjaajajaks. Suur osa kesknõukogu tööst lasus S. Andrejevi õlgadel. S. Andrejev oli ka üks nendest aktivistidest, kes kommunistliku partei ülesandel võttis 1920. aasta detsembris osa Noorproletaarlaste Ühingu loomisest. Esimese riigikogu valimiste ajal 1920. aastal seadsid Tallinna revolutsioonilised tööliselised S. Andrejevi üles riigikogu liikmekandidaadiks Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjas. Vaatamata sellele, et valimised toimusid terrori olukorras, sai kesknõukogu nimekirja Tallinnas kõige rohkem hääli. 1921. aasta algul saavutas EKP uue võidu Tallinna Linnavolikogu valimistel, saades kõige rohkem hääli ja linnavolikogu liikme kohti. Tallinna Linnavolikogusse valiti kommunistlike tööliste nimekirja järgi ka S. Andrejev.

Koos teiste kommunistidega sidus S. Andrejev oskuslikult EKP põrandaalust tööd legaalse töö vormidega. Kodanlikus Eestis tegutses tol ajal väikekodanlik Eesti Iseseisev Sotsialistlik Tööliste Partei (EISTP), mis oli loodud 1920. aasta märtsis. Peale reformistlike juhtide kuulus sellesse parteisse ka palju au-said tööinimesi. Legaalsetest parteidest oli EISTP suhteliselt kõige pahempoolsem. EKP, kes sai tegutseda ainult sügaval põranda all ja kes töötavatele hulkadele lähenemiseks kasutas kõiki võimalikke meetodeid, otsustas kaasa aidata selleks, et EISTP oma reformistlike juhtide mõju alt vabaneks ja et temast saaks legaalne revolutsiooniline töörahva partei. Sel eesmärgil suunas EKP Keskkomitee EISTP ridadesse kommuniste ja tegi neile ülesandeks tuua pideva selgitustööga selle partei liikmete põhimass EKP seisukohtadele ning paljastada EISTP juhtide oportunisti. Üks esimesi kommuniste, keda EKP Keskkomitee EISTP ridadesse suunas, oli S. Andrejev. Tänu kommunistide tegevusele isoleeriti EISTP parempoolsed oportunistlikud liidrid, nende mõju likvideeriti. EISTP muutus revolutsiooniliseks legaalseks töölisparteiiks, kes töötas EKP juhtimisel. 1923. aastal otsustati parteile anda uueks nimetuseks Eestimaa Tööraha Partei ja temast sai kommunistliku partei legaalne organisatsioon. Tallinnas ja maakondades oli Eestimaa Tööraha Parteiil ligi 100 osakonda. Tänu selle partei tegevusele kasvas märksa kommunistide mõju ka maal.

Ajavahemikul 1920—1921 tegi S. Andrejev kõige mitmekesisemat ja aktiivsemat tööd. Ta puutus kokku tuhandete töölistega, kes teda kõrgelt hindasid. Tallinna revolutsioonilised tööliselised hakkasid teda kutsuma «meie Sirkaks».

Seoses massiliste repressioonidega, mida kodanlus 1921. aasta kevadel töölisliikumise vastu tarvitusele võttis, areteeriti koos paljude teistega ka S. Andrejev. Lühikese ajaga vangistati sajad aktiivsed töölisliikumisest osavõtjad ja lavastati ligi 40 poliitilist kohtuprotsessi.

Vangis olles jäi S. Andrejev endiselt teovõimeliseks ja kind-

laks kommunistiks. Teda ei kohutanud «kapo» (kaitsepolitsei) ülekuulamised ega vanglavintsutused. Väsimatult hoolitses ta kaasvangide eest, organiseeris proteste vanglakorra vastu. S. Andrejev aitas organiseerida vangide kuuepäevast näljastreiki 1921. aasta augustis. See streik tegi kodanlusele palju meeolehärmi.

Eeluurimise ajal vanglas viibides kutsuti S. Andrejev areteeritud kommunistliku rühma liikme J. Soansi asemele riigikogusse. Seoses sellega pääses ta vanglast välja. Kohe asus ta oma endisele töökohale Tallinna Ametiühingute Kesknõukogus ja hakkas organiseerima ametiühinguid. S. Andrejev võttis aktiivselt osa kodanliku Eesti legaalse kommunistliku ajalehe «Tallinna Tööline» toimetuse tööst ja tegi sellele ajalehele kaastööd. EISTP III kongressil 1922. aasta aprilli lõpul valiti S. Andrejev EISTP Keskkomiteesse.

S. Andrejev kuulus ka 1922. aasta septembris valitud Ajutise Üleriikliku Töölisühingute Kesknõukogu juhatusse, mis valmistas ette Eestimaa ametiühingute II kongressi. II ametiühingute kongressil 1922. aasta novembris valiti ta Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu liikmeks ja Kesknõukogu juhatuse liikmekandidaadiks.

Kodanlus aga ei lasknud S. Andrejevit kuigi kaua vabaduses olla. Juba 1922. aasta maikuu toimunud «115 protsessil» mõistis sõjaringkonnakohus S. Andrejevi 8 aastaks sunnitööle. Pärast edasikaebamist Riigikohtusse määras sõjaringkonnakohtu uus koosseis sama aasta oktoobris lõplikuks karistuseks 6 aastat sunnitööd kõigi õiguste kaotamisega. Koos S. Andrejeviga mõisteti sunnitööle teiste hulgas ka riigikogu kommunistliku rühma liige Ed. Kägu. Mõlemal tuli nüüd minna põranda alla ja jätkata seal revolutsioonilist tööd.

Septembri lõpul 1922. aastal tuli Aruküla jaama lähedal illegaalselt kokku EKP III kongress, mille tööst võttis osa ka S. Andrejev. Pärast kongressi töötas S. Andrejev EKP Keskkomitee liikmena. Ühtlasi valiti ta koos Hans Pöogelmanni ja Jaan Kreuksiga EKP delegaadiks Kommunistliku Internatsionaali IV kongressile, mis toimus 1922. aasta novembris-detsembris Moskvast. Seejärel jäi S. Andrejev tööle Moskvasse Kominterni Eesti sektsiooni juurde.

1929. aasta suvel, pärast Sverdlovi-nimelise Kommunistliku Ülikooli lõpetamist, saadeti S. Andrejev Sõr-Darja ringkonda Pahta-Araali rajoonikomitee sekretäriks. Ka siin töötas ta niisama väsimatult nagu oma sünnimaalgi. Mõne aja pärast pidi S. Andrejev Moskvasse tagasi tulema, et siin teisele tööle asuda. Kuid siis tuli lühike telegramm Moskvasse EKP Keskkomitee liikme Richard Mirringu nimele, milles teatati, et «seltsimees Sergei Feodori p. Andrejev langes kontrrevolutsioonilise jõuguga toimunud lahingus Suzaki rajoonis Sõr-Darja ringkonnas 12. veebruaril 1930 ja maeti vennashauda Tšimkenti linnas».

Paar päeva hiljem sai R. Mirring S. Andrejevi viimase kirja, mille ta oli kirjutanud 10. veebruaril, s. o. kaks päeva enne oma surma. Rajoonis, mis asus 150 km raudteejaamast, oli kontrrevolutsionääride jõuk mässu tõstnud ja S. Andrejev koos teistega saadeti viivitamata sinna. «Olukord on tõsine,» kirjutas S. Andrejev. «Kui aprillikuuni minult kirja ei ole, siis ärge oodake seda enam. Minu isiklikud asjad jäävad ringkonnakomiteesse sm. Sarbejevi kätte. Kui minuga midagi juhtub, palun nõudke sealt välja ja andke minu perekonnale üle. Loodan, et kõik lõpeb hästi ja olen peatselt ise Moskvast. Tervitage palavalt minu abikaasat, minu väikest tütart ja seltsimehi.

10. veebruaril 1930.

Kommunistliku tervitusega
«Sirka».

See oli S. Andrejevi viimne kiri oma võitluskaaslastele. Revolutsiooni soldatina langes ta oma võitluspostil.

ALEKSANDER ANNUS

(1872—1919)

Aleksander Gustavi p. Annus sündis 1872. aastal Tallinnas töölisperekonnas. Töolisliikumisest hakkas ta aktiivselt osa võtma juba enne 1905. aasta revolutsiooni — pärast seda, kui ta oli asunud tööle lukksepana «Dvigateli» vagunitehasesse, kus juba M. I. Kalinini Tallinnas viibimise ajal oli loodud sotsiaaldemokraatlik ring.

A. Annus kuulus 1905. aasta novembri lõpul moodustatud Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu koosseisu, kus ta valiti nõukogu büroo liikmeks. Tallinna Nõukogu kaudu mobiliseerisid bolševikud töölisi eelseisvaks võitluseks. Menševike vastutöötamise tõttu aga ei suutnud Tallinna Nõukogu lühikese aja jooksul kujuneda kindlaks ülestõusu juhtivaks organiks.

Pärast 1905. aasta relvastatud detsembriülestõusu lüüasaamist algas esimese Vene revolutsiooni mõnaperiood. Töölised ja talupojad taganesid pikkamööda, lahingutega. Sõjaseadusele toetudes tühistasid vabrikandid 1905. aastal tehtud järeleandmisi, pikendasid uuesti tööpäeva, vähendasid palka, vallandasid massiliselt revolutsioonilisi töölisi. VSDTP Tallinna Komitee juhtimisel moodustati 1906. aasta aprillis Tallinna Töötatööliste Nõukogu, mille sekretäriks valiti A. Annus. Tallinna Töötatööliste Nõukogu nõudis linnavolikogult mitmesuguste ühiskondlike tööde

organiseerimist töötutele, korraldas puudustkannatajate abistamiseks korjandusi. Nõukogu laskis trükkida mitu lendlehte («Leib, vabadus ja maa» jt.) ja organiseeris nende levitamist, tema koosolekul arutati töötute majandusliku olukorra parandamise küsimuste kõrval sageli ka mitmesuguseid poliitilise võitluse küsimusi. Nõukogu tegevus kujunes tsaarivõimudele ohtlikuks; seoses sellega suleti ta 1906. aasta lõpul ja A. Annus koos teiste nõukogu juhtivate seltsimeestega saadeti asumisele.

1909. aasta lõpul tuli A. Annus asumiselt tagasi Tallinna ja asus tööle tööliste kooperatiivi «Tera». Kooperatiivil oli mitu kauplust ja leivatööstust, tema kaudu tehti tööliste hulgas ka poliitilist kasvatustööd.

1917. aasta augustis valiti A. Annus bolševike nimekirja põhjal Tallinna Linnavolikogu liikmeks.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajal tegi A. Annus partei ülesandel koos teiste bolševikega ära suure töö metallitööliste hulgas, mille tulemusena «Dvigateli» ja teiste metallitehaste töölistkollektiivid asusid täielikult bolševike poolele. Aktiivse punakaartlasena aitas ta Harju- ja Läänemaa mõisatööstel parunitelt mõisaid üle võtta.

1919. aastal töötas A. Annus Eestimaa Ametiühingute Kesk-nõukogu esimehena. Koos M. Koolmeistri, J. Tippo ja teiste kommunistidega tegi ta ära suure töö I üle-eestimaalise ametiühingute kongressi kokkukutsumiseks. Kongress toimus 30.—31. augustil 1919. Kongressil oli esindatud ligi 40 000 organiseeritud töötajat. Eesti töörahva võitlus rahu eest Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti vahel saavutas seal oma haripunkti. Esinedes kongressil aruandega Kesknõukogu tööst, teatas A. Annus kongressile, et ta «on sunnitud avalikult seletama ühest kuulmata nurjastusest, millega meie «truid liitlased» ja «head abimehed» — inglased mõni päev enne kongressi olid toime saanud». Inglise diplomaatiline esindaja Eestis oli kongressi eel kutsunud A. Annuse enda poole ja teinud viimasele ettepaneku, et Kesknõukogu organiseeriks relvastatud ülestõusu kodanliku Eesti valitsuse kukutamiseks. Inglise diplomaat oli ütelnud, et kui töölised riigivõimu Eestis enda kätte võtavad, siis annab Inglismaa nii rahalist kui ka sõjalist abi. Selle ettepaneku eesmärgiks oli provotseerida töölisi relvastatud ülestõusule, uputada see verre, hävitada töölisklassi revolutsiooniliselt aktiivsem osa ja lüüa töölisliikumine.

Vastuvõetud resolutsioonis mõistis ametiühingute kongress revolutsiooniliste töölistegelaste kallal vägivalda tarvitamise teravalt hukka, avaldas sügavat tänu seltsimeestele, kes olid võitluses töölisklassi huvide eest kannatada saanud, naelutas Inglise diplomaatilise esindaja ettepaneku häbiposti ja nõudis provokaatori maalt väljasaatmist. Kongressi delegaadid asusid üksmeelselt Kommunistliku Internatsionaali seisukohtadele ja kihuta-

sid sotside liidrid nende töörahvavastase tegevuse pärast kongressilt minema. Ametiühingute kongress võttis ühel häälel vastu otsuse, milles nõuti, et kodanlik Eesti valitsus lõpetaks viivitatult igasuguse koostöö vene valgekaartlaste ja välisimperialistidega ning astuks otsekohe samme rahu sõlmimiseks Nõukogude Venemaaga. Kohe pärast selle otsuse vastuvõtmist tungisid relvastatud sõdurid kongressi saali ja areteerisid aktiivsemad seltsimehed juba varem koostatud nimekirjade alusel. Areteeritute hulgas olid J. Allik, A. Annus, E. Hammer, M. Koolmeister, A. Pruul, J. Riismann, J. Tippe, H. Vennikas, A. Umberg, Marta Umberg, M. Öun jt.

Eesti tööliklassi üksmeelsetele nõudmistele, mida väljendasid I üle-eestimaalise ametiühingute kongressi revolutsioonilised otsused, vastas kodanlus 25 seltsimehe tapmisega Irboska rabas, 76 aktiivse revolutsionääri väljasaatmisega, tööliste massilise areteerimisega, nende organisatsioonide rüüstamisega ja Eestimaa ametiühingute juhtiva keskorgani — Kesknõukogu — sulgemisega. Nende 25 revolutsionääri hulgas, kes 1919. aasta septembri algul Irboska rabas mõrvati, oli ka A. Annus.

I üle-eestimaalise ametiühingute kongressi otsus oli ainuke vastus, mida klassiteadlikud eesti töölised võisid Nõukogude riigi hävitamiseks teostatavale sõjakäigule anda. Eesti organiseeritud tööliste aktiivne võitlus rahu eest oli üheks oluliseks teguriks, mis sundis eesti kodanlust alla kirjutama Tartu rahulepingule.

JAAN ANVELT

(1884—1937)

Jaan Jaani p. Anvelt sündis 18. aprillil 1884 Viljandi-
maal Võisiku vallas Oorgu külas (praegune Põltsamaa rajoon,
Kolga-Jaani külanõukogu, «Oorgu» kolhoos) keskmiku perekon-
nas. Hiljem asusid ta vanemad elama Harjumaale Mahtra külasse
(praegune Rapla rajoon). J. Anvelt õppis algul külakoolis ja see-
järel kihelkonnakoolis. 1900. aasta kevadel lõpetas ta Pilstvere
kihelkonnakooli ja astus sama aasta sügisel Tartu Õpetajate
Seminari.

Tartus elas tol ajal Peterburist, Moskvast ja teistest ülikooli-
linnadest revolutsioonilise meelsuse pärast väljasaadetud üli-
õpilasi ja õppejõude. Seoses sellega kujunes tolleaegne Tartu
üheks eesrindliku, demokraatliku ja revolutsioonilise mõtte kesku-
seks. Seminaris õppides hakkas J. Anvelt osa võtma üliõpilaste
ja keskkoolide vanemate klasside õpilaste illegaalsetest koosole-
kutest, kus arutati elavalt ühiskondlik-poliitilisi probleeme.

J. Anveldi algatusel ja juhtimisel hakkasid Tartu seminari
õpilased välja andma illegaalset kirjanduslikku ajakirja «Ära-
taja». Keelatud kirjanduse lugemine, ajakirja «Ärataja» toimetam-
ine, salajastest koosolekutest osavõtmine, mille vastu huvi ala-
tasa kasvas, — kõigele sellele kulus suurem osa J. Anveldi ajast

ja vähehuvitavad õpingud jäid tagaplaanile. Selle tõttu jäi J. Anvelt kroonu abirahast ilma ja ta oli sunnitud seminarist lahkuma. Mõni aeg elatus ta tundide andmisest, õppides samal ajal raamatupidamist.

1903. aasta kevadel sõitis J. Anvelt Peterburi, kus asus tööle algul eraäris asjaajajana ja hiljem Peterburi Polütehnilise Instituudi ühiselamu arvepidajana. Tööst vaba aja pühendas ta iseõppimisele. 1904. aasta sügisel andis ta ära algkooliõpetaja kutseksami.

J. Anvelt elas aktiivselt kaasa Piiteri revolutsioonilistele sündmustele. Ta võttis osa 1905. aasta 9. jaanuari rahvademonstratsioonist ja sukeldus üha enam poliitilisse ellu.

1905. aasta suvel sõitis J. Anvelt oma vanemate juurde Maht-rasse, kus töötas isatalus ja tegi revolutsioonilist selgitustööd kohalike mõisatööliste hulgas.

1905. aasta sügisel hakkas J. Anvelt töötama Virumaal, Jõhvi lähedal asuva Toila külakooli õpetajana. Toila küla oli tol ajal jagunenud kahte selgesti väljakujunenud vastandlikku leeri: ühel pool jõukad taluperemehed ja suvilate omanikud, teisel pool külakehvikud, kalurid ja käsitöölised. Viimaste hulgas tegi J. Anvelt revolutsioonilist selgitustööd. Seetõttu pidi ta 1905. aasta lõpul, kui karistussalgad Jõhvi olid saabunud, end ajutiselt metsas heinaküünis varjama. Peagi muutus tema vahekord Jõhvi kihelkonna pastoriga teravaks, sest usuõpetusele koolis ei pööranud J. Anvelt vajalikku tähelepanu. Rakvere maakonna rahvakoolide inspektor ähvardas J. Anvelti iga-suguste karistustega selle eest, et lapsed koolis halvasti laulavad «Jumal, keisrit kaitse sal». Toilas töötades jätkas J. Anvelt iseõppimist, andis 1907. aastal ära küpsuseksamid ja astus Peterburi ülikooli õigusteaduskonda. Siin tutvus ta rea üliõpilaste-sotsiaaldemokraatidega, nende hulgas ka V. Kingissepaga. 1907. aasta oktoobris astus J. Anvelt VSDTP üliõpilaste organisatsiooni ja lülitus lõplikult revolutsioonilisse töösse Piiteris töötavate eestlaste hulgas. Suvevaheaegadel aga tegi ta parteilist selgitustööd Tallinnas, Paides, Kuressaares ja mujal.

1911. aasta jaanuaris tõsteti J. Anveldi vastu süüdistus üliõpilaste streigi organiseerimise pärast ja ta areteeriti. Pärast lühiajalist vahi all pidamist saadeti ta pealinnast välja Tallinnasse politsei valve alla.

Sel ajal võttis uus tööliikumise tõus kogu Venemaal maad. Märksa elavnes sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide tegevus ka Eestis. J. Lilienbachi abiga läks J. Anveldil korda organiseerida Tallinnas marksistliku kogumiku «Meie Sõna» väljaandmist. Raamat konfiskeeriti tsaarivõimude poolt ja J. Anvelt kui vastutav toimetaja võeti kohtulikule vastutusele «ühe klassi ässitamise eest teise vastu». Areteerimise ohu tõttu pidi J. Anvelt mõnda aega elama Eestis illegaalselt. Hiljem sõitis ta Helsingin-

gisse, kus võttis aktiivselt osa sealse eesti sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni tööst.

Klassivõitluse arenemine ja töörahva hulkade revolutsioonilise aktiivsuse tõus nõudsid eesti sotsiaaldemokraatlikelt organisatsioonidelt massilise legaalse töölislehe väljaandmist. Eeskujuks niisugusele ajalehele oli bolševistlik «Pravda». Selliseks Eesti tööliklassi ideeliseks kasvatajaks ja organiseerijaks sai ajaleht «Kiir». Ajalehe ideeliseks juhiks ja tegevtoimetajaks oli Jaan Anvelt, kes pärast Peterburi ülikooli lõpetamist eksternina 1912. aasta alguses oli asunud elama Narva. Koos J. Käsperti ja teiste Narva ärksamate töölistega tegi J. Anvelt eestikeelse tööliste ajalehe «Kiir» väljaandmiseks ära suure ettevalmistustöö. Esimene «Kiire» number ilmus 15. juunil 1912 Narvas. «Kiire» lähemateks kaastööliseks olid V. Kingissepp, H. Pöögelmann, O. Rästas, H. Suuder, V. Buk, N. Janson, A. Koni, S. Arro jt. aktiivsed töölisliikumise tegelased. Vene bolševikud ja eriti partei Petrogradi organisatsioon abistasid eesti seltsimehi proletaarse ajalehe väljaandmisel. Partei Keskkomitee Venemaa-büroo ja riigiduuma bolševike fraktsioon tunnistasid «Kiire» bolševistlikuks häälekandjaks.

«Kiir» tegi ära väga suure töö eesti kodanluse reaktsioonilise olemuse paljastamisel, kohalikest sotsiaaldemokraatlikest organisatsioonidest menševike väljatõrjumisel, eesti tööliklassi kasvatamisel vene proletariaadiga kui revolutsioonilise võitluse eesmise jõuga vennaliku solidaarsuse vaimus. 1914. aastal avaldas «Kiir» oma veergudel Tallinna põrandaaluse sotsiaaldemokraatliku rühma resolutsiooni, milles rõhutati, et kõik töölisel, vaatamata oma rahvuslikele erinevustele, kannatavad ühteviisi kapitalistliku ekspluateerimise all. Sellest järeldub, nagu märkis «Kiir», et võitluses ühise klassivaenlase vastu ei tohi töölisel nõrgestada oma jõudu lahkkelidega ja rahvusliku vihavaenuga, vaid peavad käsikäes sammuma teed mööda, mis viib vabadusele.

«Kiir» tõi andmeid tööliklassi ja kehvtalurahva raskest olukorrast, paljastas tsaari-isevalitsuse, balti mõisnike ja kodanluse rõhumispoliitikat, valmistas töötavaid hulki ette otsustavaks lahinguks tsarismi vastu, kapitalistliku orjuse vastu. Sel ajal täitis «Kiir» põhiliselt temale pandud ülesande: ta liitis linna- ja maaproletariaadi aktiivsemad jõud, kasvas neid poliitiliselt ja koondas paremad nendest bolševike organisatsiooni ridadesse. V. I. Lenin, kes jälgis tähelepanelikult revolutsioonilise võitluse käiku ka Baltimaadel, andis «Kiirele» kui pravdistlikule ajalehele kõrge hinnangu (vt. Teosed, 20. kd., lk. 353).

Oma revolutsioonilise suuna pärast sai «Kiir» sageli tunda politsei repressioone: korduvalt määrati temale trahve, ta konfiskeeriti, suleti. Kuid tänu eesti bolševike visadusele, linna ja

maa töörahva aktiivsele toetusele ning partei Keskkomitee ja Piiteri, Helsingi, Riia bolševike organisatsioonide seltsimehelikule kaasabile jätkus eesti töölislehe ilmumine, kuigi ta oli sunnitud mitu korda vahetama oma nime.

«Pravda» kirjutas artiklis «Eesti töölisajakirjanduse aasta-päev» 24. juunil 1914:

«Kaks aastat tagasi — 15. juunil — ilmus Narva linnas eesti tööliste ajalehe «Kiir» esimene number.

Pärast mõneaastast vaikust eesti tööliklassi hulgas, keda reaktsioon täiesti segi paiskas, oli see väike ajaleht tõepoolest heledaks valguskiireks eesti proletariaadi masendavas olukorras. «Kiir» oli esimene tõeline eesti tööliste ajaleht.

Kõik klassiteadlikud tööliselised Eestimaal ja ka emigrantide grupid välismaal tunnistasid ajalehe oma häälekandjaks.»

«Kiire» määratu suure ideelise ja organisatsioonilise töö tulemusena läks eesti bolševikel korda Narvas 1914. aasta suvel kokku kutsuda bolševike partei kõigi tähtsamate Eesti organisatsioonide konverents, kus määrati kindlaks parteitöö ülesanded ja valiti üle-eestimaaaline parteikeskus. Kuid alanud maailmasõda lõhkus ära parteikeskuse ja halvatas tema tegevuse.

Esimese maailmasõja eel, 13. juulil 1914, sulgesid tsaarivõimud «Kiire» lõplikult.

Ka Esimese maailmasõja ajal jätkas J. Anvelt parteitööd Narvas. Ühtaegu pidas ta tihedat sidet Piiteri bolševikega. J. Anveldi aktiivsel osavõtul töötasid Narva bolševikud raskeisõja aja tingimustes intensiivselt. Narva parteiorganisatsioon andis välja lendlehti ja üleskutseid töölistele ja soldatitele, milles paljastati sõja imperialistlikku iseloomu.

1916. aasta lõpul organiseerisid Narva bolševikud põrandaluse trükikoja. Kuid politseil läks korda see avastada. J. Anveldi juures Narvas pandi sageli toime läbiotsimisi, korduvalt kuulati teda üle. Kuid J. Anvelt oli väga hea konspiraator. Tema juures ei leitud midagi, mille põhjal oleks saadud teda vastutusele võtta, ja ta pääses pikemaajalisest vangistamisest ning välja-
saatmisest.

Niipea kui teated Piiteris läbiviidud Veebruarirevolutsiooni kohta Narva jõudsid, toimus 1. märtsil J. Anveldi juhtimisel Narva bolševike koosolek. Sellel koosolekul otsustati moodustada Narva revolutsiooniliste tööliste ajutine komitee, üle võtta kodanliku ajalehe «Meie Elu» trükikoda ja avaldada «Teated Narva revolutsiooniliste tööliste ajutise komitee poolt». 2. märtsil ilmunud «Teadetes» avaldati VSĐT(b)P Keskkomitee manifest, teatati pealinnas toimunud sündmustest ja kutsuti Narva töölisi üles vana korda kukutama ja tööliste saadikute nõukogu valima. Kõik Narva tööliselised katkestasid töö ja tulid kokku ülelinnalisele miitingule. Poliitilised vangid vabastati, politseilt ja sandarmilt võeti relvad ära. Samal päeval organiseeriti Narva

Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu, mille esimeheks valiti J. Anvelt.

12. märtsil 1917 toimus Tallinnas esimene üle-eestimaaline bolševike partei organisatsioonide nõupidamine, millest võtsid osa Tallinna, Narva, Tartu ja Petrogradi esindajad. Nõupidamisel otsustati hakata välja andma oma bolševistlikku häälekandjat «Kiir» (õigemini küll jätkata selle väljaandmist). Ajalehe toimetajaks määrati J. Anvelt. 18. märtsil 1917 ilmus «Kiire» esimene number. Bolševistlik ajaleht «Kiir» tegi määratu suurt tööd töörahva kasvatamisel leninismi ideede vaimus, pidas väsimatut võitlust kodanlik-natsionalistliku ideoloogia vastu, paljastas halastamatult menševike ja esseeride kahepaiksust, oli partei kindlaks ideeliseks relvaks ja organiseerivaks jõuks töörahva võitmisel bolševike poole ning sotsialistliku revolutsiooni võidu ettevalmistamisel.

«Kiires» avaldati V. I. Lenini «Kirjad kaugelt» ja rida teisi tähtsaid bolševike partei dokumente.

20. aprillil 1917 avaldati «Pravdas» Tallinna bolševike koosoleku otsus, milles tervitati V. I. Leninit kodumaale tagasijõudmise puhul ja ühtlasi tunnistati tema poliitiline platvorm ainuõigeks. Seda koosolekut juhatas J. Anvelt ja tema allkiri oli ka avaldatud dokumendil.

16.—17. aprillil 1917 toimus J. Anveldi juhtimisel bolševike partei Põhja-Balti (Eestimaa) organisatsiooni I konverents. Sellel konverentsil oli erakordselt suur tähtsus Eestimaa bolševike edasisele tegevusele. Konverentsil võeti üksmeelselt vastu V. I. Lenini Aprilliteesid. Konverentsi otsustes kajastus bolševike partei uus orientatsioon: jätkata võitlust sotsialistliku revolutsiooni võidu eest. Konverents rajas ühtse üle-eestimaalise (Põhja-Balti) bolševike organisatsiooni.

«Kiire» toimetamise kõrval töötas J. Anvelt ka bolševike partei Põhja-Balti (Eestimaa) büroo ja Tallinna Komitee liikmena ning Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu bolševike fraktsiooni juhina. J. Anvelt oli ka I ülevenemaalise tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongressi delegaat. Sageli esines ta tööliste ja sõjaväelaste miitingutel ja koosolekutel. Bolševike partei mõju töörahva hulkades kasvas kiiresti.

Juulikuu algul alustas kontrrevolutsioon pealetungi töörahvale. Kodanlik Ajutine Valitsus surus relva jõul maha tööliste rahuliku demonstratsiooni Piiteris ja rüüstas bolševike partei organisatsioonid. Ka Tallinnas purustasid Ajutise Valitsuse relvastatud jõugud bolševistlike ajalehtede toimetuse ja talituse. 13. juulil suleti «Kiir», areteeriti J. Anvelt ja saadeti Peterburi «Krestõ» vanglasse. Kuid revolutsioonilised rahvahulgad astusid kindlalt välja bolševike partei kaitseks. Juba järgmisel päeval toimusid Tallinnas ja mujal rohkearvulised protestistreigid ja koosolekud. Töölised ja maatamehed nõudsid töölisajalehtede

kallal tarvitatava vägivalla lõpetamist ja J. Anveldi vabastamist. Rahvahulkade survele oli Ajutine Valitsus sunnitud J. Anveldi vabastama. Ta hakkas nüüd toimetama «Kiire» järglast — bolševistlikku ajalehte «Tööline».

13.—16. augustil 1917 toimus bolševike partei Põhja-Balti (Eestimaa) organisatsiooni II konverents. Partei liikmete arv Eestis oli selleks ajaks üle kahe korra suurem kui aprillikonverentsi ajal, ulatudes peaaegu 7000-le. Vastuvõetud otsustes rõhutas konverents eriti vajadust tõhustada parteitööd talurahva hulkades. Konverents valis Eestimaa parteiorganisatsiooni viieliikmelise büroo, kuhu kuulusid J. Anvelt, H. Suuder, J. Heintuk, V. Vöölmann, I. Jegorov.

Augustikuu lõpul mobiliseerisid Eesti bolševikud kindral Kornilovi kontrrevolutsioonilise vandenõu vastu tööliste, soldatite, madruste ja külakehvikute hulgas. Kornilovi mäss ja selle likvideerimine näitasid kokkuleppeparteide — menševike ja esseeride — poliitika reetlikkust ja paljastasid lõplikult eesti kodanluse kontrrevolutsioonilisuse.

Pärast Kornilovi mässu likvideerimist algas nõukogude kiire bolševiseerumine kogu Venemaal. Septembri algul nõudis Tallinna Nõukogu oma otsuses proletariaadi ja talurahva revolutsioonilise võimu loomist. Oktoobri esimesel poolel toimus Tallinna Nõukogu ümbervalimine, mille tulemusena saavutasid bolševikud ja nende pooldajad nõukogus kindla enamuse. Eestimaa nõukogude kongressil 12.—14. oktoobril võeti vastu bolševike poolt esitatud resolutsioonid ja valiti Eestimaa Tööliste, Soldatite, Maatameeste ja Väikemaapidajate Saadikute Nõukogude Täitevkomitee koosseisu peamiselt bolševikud: J. Anvelt, V. Kingissepp, I. Rabtšinski jt. Täitevkomitee esimeheks valiti J. Anvelt.

10. oktoobril võttis VSDT(b)P Keskkomitee vastu V. I. Lenini resolutsiooni relvastatud ülestõusu küsimuses. Selle resolutsiooni põhjal moodustati 22. oktoobril Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee juures Sõja-revolutsioonikomitee, mille koosseisu valiti ka J. Anvelt. Töötati välja Sõja-revolutsioonikomitee konkreetne tegevusplaan. Nähti ette, et nõukogude tööd ülestõusu läbiviimisel Eestis juhivad J. Anvelt ja V. Kingissepp.

23. oktoobril võttis Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee oma kontrolli alla kõik tähtsamad strateegilised punktid Tallinnas. 25. oktoobril toimus Piiteris võidukas proletaarne revolutsioon. J. Anvelt oli delegaadiks ajaloolisel II nõukogude kongressil, kus kuulutati välja kogu võimu üleminek nõukogude kätte. Järgmisel päeval (26. oktoobril) teatas Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee, et ka Eestis on riigivõim üle läinud nõukogude kätte.

Esmakordselt ajaloos sai Eesti töörahvas oma elu ja saatuse, oma maa täielikuks peremeheks. Jaan Anvelt oli Nõukogude Eesti kõrgeima riigivõimuorgani — Eestimaa Tööliste, Soldatite, Maatameeste ja Väikemaapidajate Saadikute Nõukogude Täitevkomitee

tee esimees. Eesti bolševikud eesotsas J. Anveldiga pidasid tihead kontakti partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsusega, tema juhtide V. I. Lenini ja J. M. Sverdloviga, kellelt saadi pidevat abi ja juhtnõore töörahva riigi rajamisel Eestis.

Noor Eesti nõukogude valitsus tegi ära määratu suure töö uue elu rajamisel. Laiadele töörahva hulkadele toetudes suutis ta oma jõududega maha suruda nii eesti kodanluse kui ka balti parunite kontrrevolutsioonilised vandenõud. Kuid 1918. aasta veebruaris tungisid Eestisse saksa okupandid. Eesti nõukogude valitsus oli sunnitud evakueeruma. Aktiivsemad nõukogude tege- lased (nende hulgas ka J. Anvelt) läksid Soome ja sealt Petro- gradi, kus J. Anvelt määrati Põhja Kommuuni rahvasasjade rahvakomissariks ja ühtlasi Petrogradi rinde sõjanõukogu liik- meks.

Sotsialistliku riigi kaitseks vajas Nõukogude valitsus esma- järjekorras oma relvastatud jõude — oma Punaarmee. Vaja oli Punaarmee juhte. J. Anvelt astus Petrogradi suurtükiväekooli. Pärast selle lõpetamist läks ta 1918. aasta sügisel Idarindele, kus võitles suurtükiväeüksuse komandörina valgekaartlaste vastu.

Seoses saksa okupatsiooni kokkuvarisemisega 1918. aasta no- vembris kutsuti J. Anvelt Idarindelt ära. Talle anti vastutusrikas ülesanne: juhtida Eesti proletariaadi võitlust saksa okupantide ja nende armust võimuletulnud eesti kodanluse vastu. Eestimaa Ajutine Revolutsioonikomitee määras J. Anveldi Eesti Töörahma Kommuuni Nõukogu esimeheks ja ühtlasi ka Sõjaväe Valitsuse juhatajaks. Nõukogude Eesti töörahva relvastatud jõud vabas- tasid suurema osa Eesti territooriumist ja jõudsid Tallinna lähis- tele. Vabastatud maa-alal taastati nõukogude kord. Kuid Eesti kodanlusele tõttasid appi inglise ja ameerika imperialistid ning soome valgekaartlased. Eesti punased kütipolgud olid sunnitud taganema.

Pärast Eesti Töörahma Kommuuni likvideerimist töötas J. Anvelt Petrogradis Punaarmee komissarina. 1920. aastal mää- rati ta Petrogradi Kaitse Nõukogu liikmeks ja hiljem Petrogradi kindlustatud rajooni ülemaks.

1921. aastal, kui kodusõjarinded olid likvideeritud, tuli J. An- velt Eestisse ja asus illegaalsele parteitööle. J. Anvelt, V. Kin- gissepp, O. Rastas ja teised klassivõitluses karastunud bolše- vikud juhtisid rasketes valge terrori tingimustes EKP tööd ja täitsid Kommunistliku Internatsionaali poolt seatud ülesande: organiseerisid töörahva ühise väerinna. Rööbiti illegaalse tööga kasutas partei osavalt kõiki legaalseid võitlusvahendeid rahva- hulkade koondamiseks kommunistliku partei ümber.

1922. aasta maikuu sai Eestimaa Kommunistlik Partei ja kogu Eesti töörahvas raske kaotuse osaliseks. Eesti kodanlusel läks korda tabada ja mõrvata üht väljapaistvat EK(b)P juhti, tulihingelist revolutsionääri Viktor Kingisseppa.

Pärast V. Kingissepa mõrvamist tuli J. Anveldil koos O. Rästa ja teistega oma õlgadele võtta ka see suur töökoorem, mida seni oli kandnud V. Kingissepp.

Aastail 1923—1924 teravnes Eestis majanduslik kriis, kasvas rahvahulkade rahulolematus, küpses revolutsiooniline situatsioon. EKP tegi määratu suurt tööd eesti töörahva hulkades, võites enda poole tööliste enamuse, nende usalduse ja toetuse. Oma valitsuste valimistel 1923. aasta sügisel said töörahva ühise väerinna nimekirjad mitmes tööstuskeskuses 30—40% häältest, mõnes töölisasulas ja vallas isegi üle poole häältest. Arvestades väljakujunenud olukorda, otsustas EKP Keskkomitee asuda relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele. J. Anvelt võttis aktiivselt osa ülestõusu ettevalmistamisest ja selle juhtimisest. Ülestõusu päeval, 1. detsembril 1924, võitles ta, relv käes, Tallinna tänavatel.

Kodanlusel läks korda töörahva ülestõus veriselt maha suruda. Eesti tööliklass sai raske kaotuse osaliseks. Paljud võitlejad langesid lahinguis, veel rohkem tapeti pärast ülestõusu. J. Anvelt oli tol raskel ajal Eestis põranda all ja korraldas siin parteiorganisatsiooni ridu. 1925. aastal lahkus J. Anvelt partei otsusel Eestist, kus ta oli üliõpilaskeskkonnas rohkem kui kolm ja pool aastat illegaalselt töötanud.

1925. aastast alates töötas J. Anvelt Kominternis. 1926. aastal määrati ta NSV Liidu N. Žukovski nimelise Lennuväeakadeemia komissariks. Aastail 1929—1935 oli J. Anvelt NSV Liidu Tsiiviilõhulaevastiku Peavalitsuse ülema asetäitja. Silmapaistvate teenete eest Nõukogude õhulaevastiku arendamisel autasustati teda 1934. aastal Lenini ordeniga. 1935. aastast kuni 1937. aasta lõpuni töötas J. Anvelt Kominterni Internatsionaalse Kontrollkomisjoni liikmena ja vastutava sekretärina, olles ühtlasi ÜK(b)P Moskva Komitee liige.

Vaatamata Nõukogude Liidu asutustes ja rahvusvahelise tööliikumise alal tehtud suurele ja vastutusrikkale tööle oli J. Anvelt oma elu lõpuni tihedalt seotud eesti töörahva revolutsioonilise võitlusega. EKP jaanuarikonverentsil 1929. aastal valiti J. Anvelt partei Keskkomiteesse ja ta kuulus EKP Keskkomitee Poliitbüroo koosseisu.

Kolm aastakümnet võitles J. Anvelt mehiselt Eestimaa tööliklassi eelväe — Eestimaa Kommunistliku Partei — esiridades, pidades vankumatult silmas V. I. Lenini poolt kättenäidatud suunda. EKP ridade organiseerimises, eesti kommunistide kasvatamises marksismi-leninismi vaimus ja partei kogu tegevuse juhtimises oli J. Anveldi osa väga suur. Kogu oma eluaja võitles ta kodanlusega kokkulèppijate vastu, paljastas argpükse, oma naha hoidjaid, karjeriste.

J. Anveldi sulest on mitmesugustes ajalehtedes ja ajakirjades ilmunud väga palju ühiskondlik-poliitilisi artikleid ja suuremaid

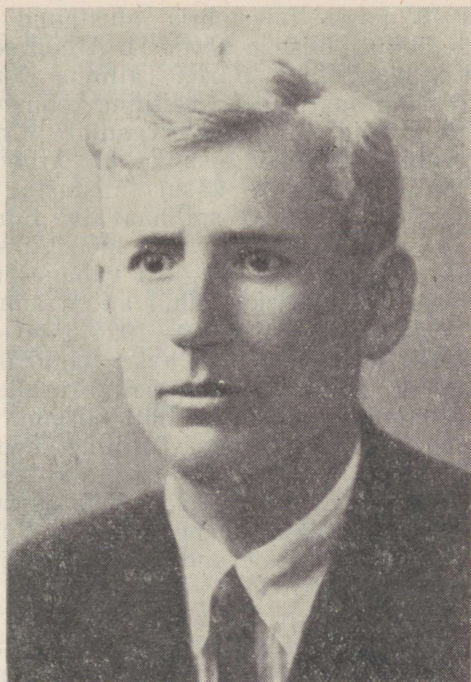
teoreetilisi töid. Eri raamatutena on tema ühiskondlik-poliitilistest teostest ilmunud: «Lenini partei ja trotskistid» (1929), «Meie lahkumineku ehk EKP vastasrinna ajaloolised unenäod» (1928), «Parempoolne kallak Üleliidulises Kommunistlikus (enamlaste) Parteis» (1929).

J. Anvelt tegeles ka ilukirjanduse alal, pühendades sellele iga vaba hetke. Ilukirjanduslikku loomingut alustas ta juba Tartu seminaris õppimise ajal, kui ta toimetas seminari esimest eesti-keelset illegaalset käsikirjalist ajakirja «Ärataja». Seni kindlaks-tehtud andmeil avaldati tema esimesed jutustused 1904. aastal ajakirjas «Linda» Jaan Holmi varjunime all. 1916. aastal ilmus J. Anveldi sulest (Eessaare Aadu varjunime all) jutustuste kogu «Räästaalused», 1917. aastal — teos «Alasti» ja hiljem rida novelle ning lõpetamata romaan «Linnupriid».

Pööraselt vihkas eesti kodanlus J. Anvelti kui kartmatut revolutsioonivõitlejat ja töörahva juhti. Kogu müüdiv kodanlik ajakirjandus levitas igasugust soppa ja laimu tema vastu.

Eesti töölisel armastasid ja austasid «vana Jaani» tema bolševistliku printsiipaalsuse ja ennastsalgava töö pärast, tema lihtsuse ja tagasihoidlikkuse pärast.

HERMAN ARBON

(1898—1942)

Herman Hermani p. Arbon sündis 30. mail 1898 Tallinnas töölise pojana. Juba kaheksa-aastaselt hakkas ta ajalehtede müümisega endale leiba teenima. Kaheteistkümne-aastaselt läks ta maalri juurde õpipoisiks. 1915. aasta algul asus H. Arbon tööle «Dvigateli» vagunitehasesse maalrina. Seal puutus ta esmakordselt kokku revolutsiooniliselt meelestatud töölistega ja sai oma esimesed klassivõitluse kogemused. Seitsmeteistkümne-aastase noorukina võttis H. Arbon 1915. aasta sügisel osa streigi ettevõtmisest tehases, areteeriti selle eest ning mõisteti üheks kuuks vangi. Pärast vanglast vabanemist selgus, et ettevõtjad olid ta kandnud musta nimekirja, ja tal ei õnnestunudki leida tööd oma erialal. Lõpuks võeti ta Tallinna kindlustustöödele lukksepa õpilaseks. Seal töötas ta 1917. aasta alguseni, millal ta mobiliseeriti tsaari sõjaväkke. Oktoobrirevolutsioonist võttis H. Arbon osa soldatina Tallinnas. Saksa okupatsiooni ajal 1918. aastal peeti teda lühemat aega kinni vangilaagris.

Enne äraminekut upitasid Saksa okupatsiooniväed pukki Eesti kodanliku ajutise valitsuse, kes töörahva mahasurumiseks kutsus endale appi Inglise sõjalaevastiku. Selle valitsuse kukutamiseks oli Eesti töörahvas kommunistliku partei juhtimisel juba

1918. aasta novembris alustanud ulatuslikku võitlust. Klassiteadliku töölisena võttis H. Arbon sellest võitlusest aktiivselt osa. Kommunistliku partei Tallinna Komitee organiseerimisel toimus 17. detsembril 1918 Tallinna tööliste meeleavaldus, mille loosungiteks olid: «Maha intervendid!», «Inglased Eestist välja!». Meeleavaldusest võtsid osa ka H. Arbon ja tema vend Eduard. Kodanliku valitsuse käsul tulistasid valgekaartlased meeleavaldajaid. Mitu töolist sai haavata, Eduard Arbon tapeti. H. Arbon areteeriti samal päeval ja mõisteti sõjaväljakohtu otsusega 15 aastaks sunnitööle. Vanglast vabanes ta 1919. aasta juulis Asutava Kogu kokkutuleku puhul antud amnestia põhjal.

Ajavahemikul 1919—1924 töötas H. Arbon sõjaväe autotöökodas lukksepana, sõjaväe tehnikakoolis laohoidjana ja hiljem, kui ta eelmistelt kohtadelt revolutsioonilise tegevuse pärast oli vallandatud, sadamas lihttöolisena. Neil aastail kujunes H. Arbon aktiivne tegelane Tallinna revolutsioonilises tööliikumises. Aktiivselt võttis ta osa Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu tööst. 1922. aasta märtsis võeti H. Arbon vastu Eestimaa Kommunistliku Partei liikmeks. Samal aastal astus ta kommunistliku partei ülesandel Eesti Iseseisvasse Sotsialistlikku Tööliste Parteisse (EISTP); millest selleks ajaks kujunes EKP legaalne organisatsioon. Varsti valiti H. Arbon EISTP Tallinna Komitee liikmeks. Ta tegutses energiliselt ka metallitöölise ametiühingus ja oli tööliste karskusseltsi «Valvaja» juhatuse liige. Karskusseltsi «Valvaja» oli üheks EKP legaalse tegevuse keskuseks Tallinnas. Ühelt poolt tehti siin revolutsioonilist propagandatööd mitmesuguste kirjanduslike õhtute, loengute ja ettekannete vormis. Teiselt poolt kasutati «Valvaja» ruume kommunistide nõupidamise kohana.

Aastail 1922—1923 tegi H. Arbon koos paljude teiste kommunistidega ära suure töö selleks, et EKP poolt väljatöötatud nõudmiste alusel koondada töörahva hulgad ühisesse väerinda. Linnavolikogude valimistel 1923. aasta lõpul saavutas töörahva ühine väerind rea silmapaistvaid võite. Näiteks said Tallinna Linnavolikogu 101 kohast töörahva ühise väerinna esindajad 36 kohta (samal ajal said sotsid ainult 7 kohta). Tallinna Linnavolikogusse valiti ka H. Arbon.

21. jaanuaril 1924. areteeriti H. Arbon ja mõisteti sama aasta novembris sõjaringkonnakohtus niinimetatud «149 protsessis» eluksajaks sunnitööle. Juba kolmandat korda tuli H. Arbonil oma revolutsioonilise tegevuse eest kanda vanglakaristust. Seekord tuli tal kodanliku vangla müüride vahel viibida üle 14 aasta. Aga ka see ei suutnud murda teda kui mehist töölisklassi huvide eest võitlejat. Samal ajal jätkasid H. Arboni kaks venda Martin ja Aleksander võitlust kodanluse diktatuuri vastu. Nad langesid 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu ajal.

Vanglast vabanes H. Arbon üldise amnestia alusel 7. mail 1938.

Seejärel töötas ta Tallinnas asfalteerimistöodel ja hiljem Tallinna Ühishaigekassas kütjana. Ühtlasi tegi ta ulatuslikku tööd partei ja ametiühingu liinis. Kahe aasta vältel täitis ta EKP Tallinna Komitee sekretäri ülesandeid. Tallinna organisatsiooni kuulus tol ajal enamik EKP liikmetest. Koos seltsimeeste P. Petree, J. Leimani ja teistega suutis H. Arbon edukalt toime tulla selle organisatsiooni töö juhtimisega rasketes illegaalse võitluse tingimustes. Ühtaegu kuulus ta EKP Illegaalse Büroo koosseisu, mis täitis tol ajal EKP Keskkomitee ülesandeid. 1. aprillil 1940 toimus H. Arboni korteris Tallinna Ühishaigekassa majas Tõnismäel EKP aprillikonverents, kus töötati välja partei võitlusülesanded kodanliku diktatuuri kukutamiseks. 21. juunil 1940 võttis H. Arbon otseselt osa töörahva revolutsioonilise väljaastumise juhtimisest Tallinnas.

Pärast kodanlik-fašistliku diktatuuri kukutamist suunas partei H. Arboni tööle Eesti Ametiühingute Keskliitu, kus ta töötas algul sekretärina. 13. detsembril 1940 moodustati senise ametiühingute keskorgani — Eesti NSV Ametiühingute Keskliidu — asemele Eesti NSV Ametiühingute Kesknõukogu. H. Arbon kuulus Kesknõukogu ja selle presiidiumi koosseisu. 23. detsembril 1940 valiti ta Kesknõukogu presiidiumi esimeheks. Ametiühingud etendasid sel ajal eriti tähtsat osa töörahva hulkade organiseerimisel ja nende klassiteadvuse kasvatamisel. Kodanliku Eesti lõpupäevil kuulus ametiühingutesse umbes 20 000 töölisi. Kolme nädala jooksul pärast juunipööret kasvas ametiühinguliikmete arv kahekordseks. Ametiühingute kaudu teostati esialgset töölis-kontrolli ning takistati sellega ettevõtete omanike sabotaaži. Hiljem andsid ametiühingud tööstus- ja kaubandusettevõtete natsionaliseerimise läbiviimiseks kaadrit tuhandete inimeste näol. H. Arboni juhtimisel kujunesid Eesti ametiühingud lühikese aja jooksul laiadele töötajate hulkadele kommunismi kooliks. 1941. aasta alguses kuulus ametiühingute ridadesse juba 150 000 töötajat. Eesti NSV Ametiühingute Kesknõukogu presiidiumi esimehe ametikohal töötas H. Arbon 15. märtsini 1941. Siis usaldas kommunistlik partei H. Arbonile uue vastutusrikka ülesande — ta valiti EKP Keskkomitee sekretäriks tööstuse alal.

Riigivolikogu valimistel 14. ja 15. juulil 1940 valiti H. Arbon Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaadina riigivolikogu liikmeks. Koos teiste kommunistide ja parteitute bloki kandidaatidega valis Nõukogude Eesti töörahvas 12. jaanuaril 1941 H. Arboni ka NSV Liidu Ülemnõukogu saadikuks.

Suure Isamaasõja alguses, kui fašistlikud röövvallutajad olid Eesti ajutiselt okupeerinud, jäi H. Arbon partei ülesandel Eestisse põrandaalusele tööle. Kuid okupantidel õnnestus varsti teda tabada, ja 2. juunil 1942 mõrvati H. Arbon fašistide poolt.

OSKAR CHER

(1913—1942)

Oskar Juhani p. Cher sündis 2. septembril 1913 Tallinnas käsitöölise perekonnas.

Pärast seda, kui kodanlus oli 1924. aasta 1. detsembri relativastatud ülestõusu maha surunud, vangistati Oskar Cheri vanem vend Robert, kes õppis tol ajal Tartu Ülikoolis, ja mõisteti koos viie teise pahempoolse üliõpilasega kuueks aastaks sunnitööle. See avaldas väga tugevat mõju alles lapseas olevale Oskarile. Ta ise kirjutas hiljem oma eluloos, et venna vanglasse heitmine «pani mind, 11-aastast poisikest juurdlema maailmas valitseva õigusetuse üle. Muutusin opositsionääriks kodanlise korra vastu».

O. Cher astus Läänemaa Õpetajate Seminari, kuid heideti sealt 1928. aastal välja kodanliku korra vastase meelsuse pärast. Ta tuli Tallinna ja astus Gustav Adolfi gümnaasiumi (praegune Tallinna I Keskkool). Siin sai ta aga õppida ainult 1931. aastani: aasta enne gümnaasiumi lõpetamist heideti ta koolist välja kodanliku korra vastu suunatud lendlehtede levitamise pärast. Kodanliku «vabariigi» koolidesse teda enam vastu ei võetud.

1931. aastal astus O. Cher Eesti Noorsotsialistlikku Liitu. Varsti aga taipas ta, et noorsotside organisatsioon, nagu ta

oma eluloos märgib, oli töölisnoortele liiga parempoolne. Ta hakkas Tallinna noorsotside ühingus koondama enda ümber pahempoolse maailmavaatega noori. Nimetatud noortest, arvult 21 inimest, asutas O. Cher Karl Marxi nimelise Noorsotsialistliku Ühingu. See ühing kuulus veel Eesti Noorsotsialistlikku Liitu. Kuid varsti muutusid O. Cheri vahekorrad noorsotside liidritega nii teravaks, et tal tuli Eesti Noorsotsialistlikust Liidust lahkuda.

O. Cher sai aru, et tema tee viib ainult koos revolutsiooniliste töölistega. Nagu ta ise hiljem oma mälestustes räägib, läks ta kohe pärast Eesti Noorsotsialistlikust Liidust lahkumist Vaksali puisteel asuvasse Tööliste Majja, kuhu olid koondunud pahempoolised ametiühingud. O. Cher hakkas siin energiliselt teutsema. Ta töötas ehitus- ja transporditöölise ametiühingus, tööliste kultuur-hariduslikus ühingus ning oli töölisajalehe «Teine Tööliste Võitlus» toimetuse kolleegiumi liige.

1932. aasta aprilli lõpul saatsid Tallinna transporditöölised O. Cheri oma esindajana 1. mai pidustustele Nõukogude Liitu. Sotsialistliku ülesehitustöö saavutustega tutvumine aitas O. Cheri kommunistlikku maailmavaadet lõplikult välja kujundada. Pärast Nõukogudemaalt tagasitulekut pidas ta rea loenguid sotsialistliku ülesehitustöö saavutustest Nõukogude Liidus. 1932. aasta suvel hakkas O. Cher aktiivselt osa võtma kommunistliku selgitustöö tegemisest töötute hulgas.

Töötute liikumine muutus Tallinnas 1932. aasta sügisel eriti hoogsaks. Näiteks esitati suurel töötute koosolekul Tallinna Pritsimajas 7. oktoobril 1932 rida revolutsioonilisi nõudmisi, kusjuures märgiti, et nende tagasilükkamise puhul korraldavad töötud näljamarsi. Kodanlik valitsus vastas töötute liikumisele uute repressioonidega. O. Cher ja mitmed teised aktiivsemad töötute juhid saadeti Tallinnast välja.

O. Cher asus elama Tartusse. Siin jätkas ta oma poliitilist tegevust pahempoolsetes töölisorganisatsioonides ja töötute hulgas. Koos endise poliitvangi, kommunist A. Kriisemaniga muutus O. Cher varsti Tartu revolutsioonilise töölisliikumise üheks silmapaistvaks tegelaseks. 1933. aasta jaanuaris võeti O. Cher vastu Eestimaa Kommunistliku Partei liikmeks.

Eriti suurt tähelepanu pöörasid O. Cher ja A. Kriiseman Tartus töötute liikumise juhtimisele. Tartu Töötute Komitee sekretäriks oli A. Kriiseman, pärast tema areteerimist 1932. aasta detsembris aga valiti sellele kohale O. Cher. Agaralt võttis O. Cher osa III ülemaalse töötute kongressi ettevalmistamisest. Kongress toimus 1933. aasta jaanuaris Tartus. Vaatamata politsei repressioonidele (kongressi ajaks areteeriti üks osa kongressi saadikutest, kelle hulgas oli ka O. Cher) kulges töötute kongress järjekindla revolutsioonilise klassivõitluse tähe all. Kongress valis O. Cheri ülemaalse töötute komitee koosseisu.

Suurt poliitilist kasvatustööd tegid O. Cher ja A. Kriiseman Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingu kaudu. See ühing oli progressiivse teadlase A. Audova juhtimisel juba varem asunud revolutsioonilise marksismi seisukohale. O. Cheri ja Kriisemani suunamisel võttis ühingu tegevus märksa suurema ulatuse ja omandas teravama poliitilise värvingu. Iga nädal hakati korraldama avalikke rahvakoosolekuid, kus ühingu liikmed esinesid kõnedega Nõukogude Liidu olukorrast, majanduskriisist, töölisklassi ühisrindest jne. Ühingu liikmed võtsid ühtlasi aktiivselt osa ametiühingute tööst ja töötute liikumisest. Nii kujunes Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühing Tartu pahempoolse töölislikumise keskuks.

Vastavalt EKP juhtnõrreidele organiseeris O. Cher 1933. aasta kevadel töölisklassi ühisrinnet Tartus. Seejuures toetus ta esmajoones Tööliste Esperanto- ja Kultuuriühingule ja teistele pahempoolsetele töölisorganisatsioonidele. 1933. aasta 1. mai demonstratsioon korraldatigi kõigi Tartu töölisorganisatsioonide ühisrinde üritusena. Ühisrinde edaspidist tegevust Tartus takistasid ühelt poolt Eesti Sotsialistliku Töölispartei parempoolsed liidrid, kes kategooriliselt keelasid oma mõju all olevatel Tartu töölisorganisatsioonidel igasuguse osavõtu ühisrindest. Teiselt poolt segas vahele ka kodanlik politsei. 1933. aasta maikuu suleti rida Tartu pahempoolseid töölisorganisatsioone ja areteeriti nende aktiivsemad liikmed O. Cher, E. Lepik, I. Kruus, A. Hint. O. Cheril tuli vanglas olla kuni 1935. aastani. Pärast vabanemist tegutses ta lühikest aega Tallinnas, kuid varsti saadeti ta pealinnast välja, seekord Haapsallu. Ka siin ta areteeriti ja tal tuli mitu kuud istuda Haapsalu vanglas.

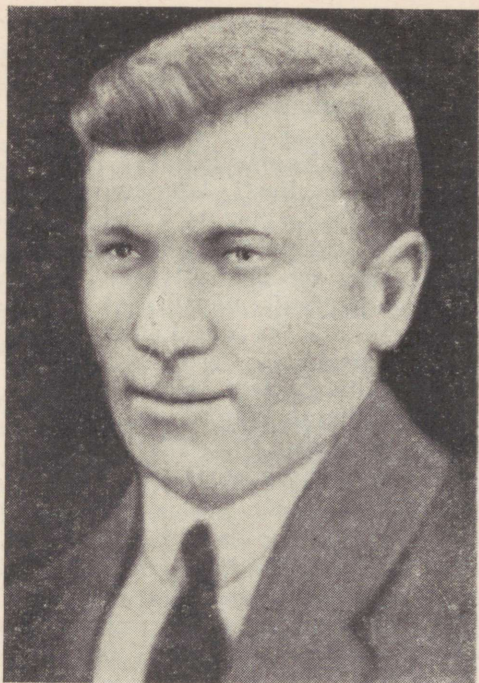
1936. aastal võeti O. Cher kodanlikku sõjaväkke sundaega teenima. Pärast sõjaväest vabanemist töötas ta kuni 1940. aastani Haapsalus fototöökoja laborandina.

1940. aastal võttis O. Cher aktiivselt osa nõukogude võimu taaskehtestamisest Festis. 23. juunil 1940 suunati O. Cher EKP Läänemaa organisaatoriks. Ühtaegu oli ta seal ka kohaliku maatöölise ametiühingu organisaator ja Rahva Omakaitse juht. Maakonna parteikonverents valis O. Cheri EKP IV kongressi delegaadiks. Partei kongress osutas noorele kommunistile suurt usaldust, valides ta EKP Keskkomitee liikmeks. Keskkomitee pleenumil valiti ta EKP Keskkomitee büroo liikmeks ja kinnitati Eestimaa Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomitee esimeseks sekretäriks. Tema juhtimisel tegi ELKNÜ Keskkomitee suurt ja vastutusrikast tööd Nõukogude Eesti noorsoo kasvatamisel kommunismi vaimus. Kommunistliku noorsooühingu organisatsioonid kujunesid tõelisteks kommunistliku partei abilisteks ja võitlusreserviks noores Nõukogude vabariigis sotsialismi aluste rajamisel. ELKNÜ liikmete arv kasvas kiiresti, ulatudes 1941. aasta suveks ligi 10 000-le.

Rahuliku ja loova ülesehitustöö katkestas aga hitlerliku Sak-
samaa reeturlik kallaletung meie kodumaale. Kommunistliku par-
tei juhtimisel asusid Nõukogude Eesti noored relvaga kaitsma
oma sünnimaa vabadust. Noorsoo esiridades sammusid kommu-
nistlikud noored.

23. juunil 1941 avaldas Oskar Cher «Noorte Hääles» ELKNÜ
Keskkomitee nimel läkituse Nõukogude Eesti kommunistlikele
noortele, milles kutsuti neid eesseisvatele raskustele julgelt, püsti-
päi vastu minema. Ta kirjutas: «... Kommunistlik noor — see on
meie kodumaa eesrindlik kodanik, kes on piiritult truu Lenini
parteile, kommunismi ideedele. Kommunistlik noor, olles valmis
andma kogu oma jõu, ja kui tarvis, siis ka elu Lenini suurte
taotluste eest, on eeskujuks kaaslastele.»

Seoses saksa okupantide lähenemisega tegi partei O. Che-
rile ülesandeks jääda partisaniks fašistide tagalasse. O. Cher
tegutses lühikest aega Haapsalu rajoonis, kuid siis langes ta
vaenlaste kätte. Ta paigutati Tallinna vanglasse ja hukati Saksa
julgeolekupolitsei poolt 9. mail 1942.

ALEKSANDER ELLAM

(1897—1933)

Aleksander Vassili p. Ellam sündis 28. septembril 1897 Saaremaal Uuemõisa vallas Kahutsi külas (praegune Kingissepa rajoon, Põide külanõukogu) mõisarentniku pojana. Rasked majanduslikud olud ei võimaldanud tal pärast Kahutsi külakooli lõpetamist õpinguid jätkata. 1905.—1907. aasta revolutsioonilised sündmused, mille ajal ka Aleksandri isa kannatada sai, avaldasid juba varases lapseas nooruki maailmavaate kujunemisele sügavat mõju.

Oktoobrirevolutsioonile järgnenud ajal tuli Saaremaale tagasi tsaariarmees teeninud soldateid ja töömehi-perekonnatoitjaid kaugetest Venemaa linnadest ning Eesti mandriosast. Kõik nad rääkisid Oktoobrirevolutsioonist, sellest, kuidas töötav inimene on võtnud rikastelt võimu ja saanud ise maa ning kõigi rikkuste peremeheks. Nende jutustuste ja Saaremaal valitseva olukorra vahel ilmnnes terav kontrast. Imekiirelt kasvas töötavates rahvahulkades sügav poolehoid bolševike vastu.

Saksa okupatsioonivägede lahkumisel ei saanud Saaremaa töörahval olla mingeid petlikke lootusi okupantide abil võimule pääsenud eesti kodanluse suhtes. Kodanlike natsionalistide häbitu koostöö saksa okupantidega, julmad abinõud, millega nad püüd-

sid oma võimu kindlustada, ja lõpuks mobilisatsiooni katse 16. veebruaril 1919 selleks, et osa võtta imperialistide sõjalisest interventsioonist Nõukogudemaa vastu — kõik see viis Saaremaa töörahva hulga relvastatud ülestõusule.

Koos oma õe Maria ja nooremate vendade Johannese ning Antoniga võttis Aleksander Ellam osa Saaremaa töörahva 1919. aasta veebruariülestõusust. See ülestõus suruti aga veriselt maha. Valged karistussalklased tapsid kõige metsikumalt Aleksandri õe Maria.

Pärast Saaremaa töörahva ülestõusu lüüasaamist hakkas A. Ellam koos vendadega aktiivselt osa võtma legaalsest tööliikumisest Saaremaal, liitudes Eesti Iseseisva Sotsialistliku Tööliste Parteiga ja seejärel Eestimaa Kommunistliku Parteiga. 1923. aastal kandideeris ta töörahva ühise väerinna nimekirjas II riigikogusse. Tema aktiivsel osavõtul ja organiseerimisel toimusid 1923. ja 1924. aastal Uuemõisas maidemonstratsioonid, millest võttis osa Uuemõisa, Maasi, Kogula, Laimjala ja Pärsamaa valla maatamehi ning kehvikuid. 1924. aasta juunikuus korraldati töölisajakirjanduse levitamise hoogtöönädal, 1. augustil 1924 aga tähistati sõjavastast päeva. Uuemõisa valla Tumala mõisa rehte koguneti miitingule, kus esinesid revolutsiooniliste kõnedega A. Ellam ja kirjanik Vassili Mölder.

Pärast 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõusu lüüasaamist algasid areteerimised ka Saaremaal. Üks esimesi, kellega kodanlus siin arveid õiendama hakkas, oli Aleksander Ellam koos venna Johannesega. Neid süüdistati 1. detsembri relvastatud ülestõusust osavõtmises. A. Ellami vend Anton oli tõepoolest osa võtnud 1. detsembri relvastatud ülestõusust Tallinnas ja ta mõrvati kodanluse poolt. A. Ellamil läks korda põgeneda Laimjala vallamajast, kuhu ta koos teiste areteeritutega teel Kuresaarde ööbima jäeti. Sellest ajast peale elas ta põranda all. Tema vend Johannes aga mõisteti 1925. aastal Sõjaringkonna kohtu poolt sunnitööle.

Pärast põranda alla minekut hakkas A. Ellam looma Saaremaal illegaalset parteiorganisatsiooni ja Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu osakonda. See töö kandis vilja.

Seoses kasvanud tööliikumisega tekkis 1928. aastal koha-pealse illegaalse ajakirjanduse väljaandmise vajadus. Sama aasta detsembris ilmuski A. Ellami vahetusel EKP Saaremaa organisatsiooni ja Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Saaremaa organisatsiooni häälekandja «Saare Tööline» esimene, niinimetatud proovinumber. Algul trükiti teda kummitähestikuga, hiljem aga ilmus ajaleht šapirograafil, siis kirjutusmasinal paljundatuna. Samal ajal organiseeris A. Ellam ka lendlehtede väljaandmist, samuti keskusest saabunud illegaalse ajakirjanduse artiklite paljundamist ja levitamist. Illegaalne kirjandus aitas

tõsta Saaremaa töörahva hulkade klassiteadvust, oma õiguste eest võitlemise vaimu ja protestimeeleolu kodanliku korra vastu.

Organisatsioonilises töös esines aga ka mõningaid puudusi, millele juhtis 1931. aasta veebruaris tähelepanu EKP illegaalne büroo oma resolutsioonis «ääremaa» (s. t. Saaremaa) organisatsiooni töö ja lähemate ülesannete kohta. Oli vaja tõsta parteiorganisatsiooni liikmete poliitilist taset ja parandada organisatsioonilist tööd, illegaalse töö kõrval paremini ära kasutada kõik legaalsed töörahva hulkade poliitilise mõjutamise võimalused, tõsta parteiorganisatsiooni illegaalsete väljaannete taset, luua kindel side partei Keskkomiteega. Resolutsioonis tehti Saaremaa parteiorganisatsioonile ülesandeks arutada neid küsimusi parteikonverentsil.

1931. aasta aprillis toimus EKP Saaremaa organisatsiooni konverents. Konverentsist võttis osa 6 hääleõigusega saadikut ja üks sõnaõigusega saadik; mitmesugustel põhjustel ei saanud konverentsile tulla 3 saadikut. Konverentsi delegaatide hulgas olid Aleksander Kuul, Aleksander Lember ja teisi seltsimehi. Konverentsil tegi A. Ellam ettekande momendi üldmajanduslikust ja poliitilisest olukorrast, samuti esitas ta aruande organisatsiooni töö ja tegevuskava kohta.

1931. aasta sügisel toimunud areteerimiste tagajärjel kaotas Saaremaa parteiorganisatsioon mitu illegaalsest parteitööst juhtivalt osa võtnud seltsimeest, nagu Johannes Ellam, Aleksander Kuul jt. A. Ellami järjekindla ja väsimatu töö tulemusena suudeti tekkinud lüngad likvideerida ja töö võis jätkuda. Ilmusid uued partei illegaalsed väljaanded, organiseeriti nende levitamist, parteiorganisatsiooni read täienesid.

1932. aastal toimusid V riigikogu valimised. Oma nimekirjaga ei saanud kommunistlik partei valimistest osa võtta. Kuid Saaremaa parteiorganisatsioon esitas oma kandidaadid «pahempoolsete tööliste ja kehvikute» nimekirjas. Valimiste eel püüti ära kasutada kõiki avaliku poliitilise selgitustöö võimalusi. Kuressaares lasti trükkida A. Ellami poolt koostatud lendleht «Töörahvas, ära usu oma vaenlasi!» ja levitati seda peaaegu kõigis valdades. Pärast legaalsete töölisorganisatsioonide rüüstamist ja sulgemist oli see Saaremaal esimene katse esineda jällegi rahvahulkade ees avaliku trükisõnaga.

Pikki aastaid püüdis kodanlus tabada Aleksander Ellamit. Kuid kõik need katsed läksid tühja. 1929. aasta jaanuaris said nuhid teada ühe A. Ellami kohtumispäiga Reina asunduses. Salaja kohaletoodud kaitseliiduüksused piirasid selle ümber. Tekkinud tulevahetuses aga sai Aleksandrit areteerima tulnud politseikonstaabel surmavalt haavata. Ärahirmutatud kaitseliitlased ei suutnud A. Ellami põgenemist takistada.

Pärast seda nurjunud üritust õnnestus kodanlusel poetada organisatsiooni provokaator. Kuid ka äraandja käe läbi ei suudetud hävitada A. Ellamit.

24. oktoobril 1933 pani Uuemõisa valla politseikonstaabel toime läbiotsimise sama valla Kapra küla «Aadu» talus. Talu lakas avastas ta A. Ellami asukoha. Tekkinud tulevahetusel sai konstaabel haavata. Kui A. Ellam mahakukkunud konstaabli juurde astus, tulistas see teda ootamatult ja tabas surmavalt.

AUGUST HANSEN

(1895—1952)

August (Augustin) Georgi p. Hansen sündis 23. aprillil 1895 talusulase perekonnas Viljandimaal Vastemõisa vallas (praegune Viljandi rajoon, Vastemõisa külanõukogu) Kaansoos külas. 1910. aastal, pärast Vastemõisa ministeeriumikooli lõpetamist, läks ta Viljandi tarvitajate ühisuse kaupluse müüjaõpilaseks. Viljandis sõlmis A. Hansen oma esimesed tutvused sotsialistide-revolutsionääridega (esseeeridega). 1913. aasta veebruaris läks ta tööle Tallinnasse, kus astus esseeride põrandaaluse ringi liikmeks.

Pärast Veebruarirevolutsiooni algas esseeride keskel lõhenemine. A. Hansen ühines siis pahempoolsete esseeridega. Viimaste esindajana valiti ta ka Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogusse ning hiljem selle täitevkomitee koosseisu. Seoses Eesti okupeerimisega Saksa sõjavägede poolt lahkus A. Hansen 1918. aasta veebruaris Eestist, kuid tuli peagi tagasi ja varjas end okupatsioonija lõpuni. Pärast okupantide lahkumist töötas ta Tallinna Linnavalitsuses asjaajajana ja seejärel esseeride ajalehe «Võitlus» ärijuhina. 1919. aasta suvel valiti ta esseeride esindajana Tallinna Linnavalitsuse koosseisu, kus töötas sotsiaalkindlustuse osakonna juhatajana kuni 1920. aasta sügiseni. Toi

ajal löi A. Hansen Vennikase perekonna kaudu ka esimesed sidemed kommunistidega.

Eesti Sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) Partei, olles kaotanud poolehoidu töörahva hulgas, lõpetas 1920. aasta algul oma olemasolu. Rida endisi esseere koos Eesti Sotsiaaldemokraatliku Töölise Partei (sotside) pahempoolse tiivaga asutas 1920. aasta märtsis uue partei — Eesti Iseseisva Sotsialistliku Töölise Partei (EISTP). A. Hansen kuulus algusest peale EISTP ridadesse ja valiti ka selle partei Keskkomiteesse. 1920. aastal valiti ta EISTP kandidaadina riigikogu liikmeks. Sel ajal tugevnesid A. Hanseni sidemed Eestimaa Kommunistliku Parteiga. EISTP II kongressil (1921. aasta aprillis) kaitses ta koos P. Keerdoga kindlalt revolutsioonilisi põhimõtteid. Eriti ilmnis see Kominterni vastuvõtmise 21 tingimuse arutamisel. EISTP III kongressil 1922. aasta aprillis võeti A. Hanseni ettekande alusel vastu otsus võidelda EKP poolt väljatöötatud töörahva ühise väerinna programmi elluviimise eest. Sellest kongressist peale võib Eesti Iseseisvat Sotsialistlikku Töölise Parteiid õigusega lugeda EKP legaalseks organisatsiooniks. A. Hansen valiti nii EISTP III kui ka IV kongressil Keskkomitee koosseisu. 1922. aasta septembris võeti ta vastu EKP ridadesse.

Rööbiti ulatusliku tööga kommunistliku partei mõju kindlustamiseks EISTP ridades võttis A. Hansen neil aastail aktiivselt osa ka ametiühingute tegevuse juhtimisest. Mitme aasta jooksul kuulus ta maatöölise ametiühingu juhatusse. Suurt tööd tegi A. Hansen uue Eesti Ametiühingute Kesknõukogu moodustamiseks. Nimelt puudus Eestis pärast seda, kui kodanlik valitsus oli ametiühingute I kongressi vägivaldselt laiali saatnud, üksikute ametiühingute tööd koordineeriv keskorgan. Juba 1921. aasta aprillis taotlesid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ja Üleriiklik Maatöölise Liit (viimase esimeheks oli tol ajal A. Hansen) luba Eesti ametiühingute kongressi kokkukutsumiseks. Kodanlik valitsus keeldus aga loa andmisest. 1922. aastal alustati uuesti võitlust ametiühingute kongressi kokkukutsumise eest. 1922. aasta augustis moodustati ametiühingute kongressi kokkukutsumist korraldav komisjon, mis kuulutas ennast kuni kongressini Ajutiseks Üleriiklikuks Töölisühingute Kesknõukoguks. Ajutise Kesknõukogu juhatusse kuulus ka A. Hansen.

Eesti ametiühingute II kongress toimus 27.—29. novembril 1922. Ajutise Kesknõukogu nimel avas kongressi A. Hansen. Ametiühingute II kongress asus kindlalt revolutsioonilise klassivõitluse seisukohtadel. Kongress kiitis heaks töörahva ühise väerinna nõudmised ja otsustas astuda Punase Ametiühingute Internatsionaali koosseisu. A. Hansen tegi kongressil ettekande ametiühingute majanduslikest ja poliitilistest ülesannetest. Kongress moodustas uue ametiühingute ülemaalse juhtiva keskorgani — Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu ja selle juhatuse.

Kongress valis A. Hanseni uue kesknõukogu juhatuse koosseisu. Kesknõukogu esimeheks valiti kommunist J. Tomp. A. Hansenile usaldati juhatuses esimehe asetäitja ülesanded. Sekretäriks sai kommunist P. Keerdo.

Suurepärase ja temperamentse kõnemeheks ning hea agitatorina esines A. Hansen neil aastail sageli suurtel töörahva koosolekutel ning miitingutel «Valvajas», «Estonia» kontserdisaalis ja mujal, kandes kommunistliku partei tõesõna massidesse.

21. jaanuaril 1924 areteeriti A. Hansen koos paljude teiste aktiivsete töölisliikumise tegelastega ja mõisteti sama aasta novembris «149 protsessis» eluksajaks sunnitööle. Vanglast vabanes ta alles 1938. aasta maikuus üldise amnestia alusel.

Aastail 1938—1939 töötas A. Hansen ehitustöödel ja Saaremaal Leisi maakooperatiivis müüjana. 1939.—1940. aastal oli ta Tallinna Ametiühingute Tarbijate Ühisuse kaupluste juhataja. Samal ajal võttis ta aktiivselt osa illegaalsest parteitööst.

Pärast kodanlik-fašistliku diktatuuri kukutamist Eestis töötas A. Hansen lühemat aega «Rahva Hääle» ja «Kommunisti» kirjastuse direktorina ning seejärel (1940—1943) Eesti Riikliku Merelaevanduse ülemana. Viimasel ametikohal tuli A. Hansenil täita eriti vastutusrikkaid ülesandeid Suure Isamaasõja ajal seoses Eestist evakueerimisega. 1943. aasta detsembris määrati A. Hansen Eesti NSV kaubanduse rahvakomissariks, millisel kohal oli ta 1950. aastani. Seejärel töötas ta Eesti NSV Põllumajanduskooperatiivide Keskliidu esimehena. A. Hansenit on teenete eest nõukogude rahva ees autasustatud kahe Punalipu ordeniga.

HANS HEIDEMANN

(1896—1925)

Hans Hansu p. Heidemann sündis 9. novembril 1896 Valgamaal Taagepera vallas (praegune Valga rajoon, Taagepera külanõukogu) kehviku pojana. Pärast kihelkonnakooli lõpetamist töötas ta Undla vallas vallakirjutaja abina. Esimese maailmasõja päevil mobiliseeriti H. Heidemann sõjaväkke, kus ta teenis staabikirjutajana. Kodusõja ajal oli H. Heidemann kirjutajaks eesti kodanlikus armees. Pärast sõjaväest vabanemist töötas ta Vorbuse riigimõisas raamatupidajana.

Pärast demobiliseerimist astus H. Heidemann Eesti Iseseisvasse Sotsialistlikku Töölise Parteisse, ühinedes selle revolutsioonilise tiivaga. Ta oli üks nendest revolutsioonilisel seisukohal olevatest EISTP liikmetest, kes kommunistide abiga täielikult vabastasid selle partei parempoolsete liidrite mõju alt ja 1922. aastast alates hakkasid ellu viima EKP poliitikat, töötades tema otsesel juhtimisel. Sellest ajast peale kuulus H. Heidemann ka EKP ridadesse.

Eestimaa ametiühingute teisel kongressil 1922. aastal valiti H. Heidemann Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu liikmeks. Ta hakkas tööle Tartu Ametiühingute Kesknõukogu, Tartumaa Maatöölise Liidu ja töölisspordiselti «Herkules» esimehena.

1923. aastal valis Tartu töörahvas H. Heidemanni oma esindajaks II riigikogusse, kus ta tegutses töörahva ühise väerinna fraktsiooni liikmena.

Riigikogus paljastas H. Heidemann kodanluse rahvavastast tegevust ja kutsus riigikogu kõnetoolilt töörahvast üles oma valitsust moodustama. Kartmatult tõi ta avalikkuse ette kodanliku kaitsepolitsei jõhkrad terrori- ja vägivallaaktid töölisorganisatsioonide, tööliste ajakirjanduse ja töölistegelaste kallal ning nõudis neile vaba tegevusvõimalust. H. Heidemann kiskus petuse eesriide kodanliku valitsuse Nõukogude-vastaselt välispoliitikalt ja kutsus Eesti tööliklassi üles kaitsma Nõukogudemaad rahvusvahelise imperialismi ning selle käsilase — Eesti valitseva kliki — agressiivse välispoliitika vastu, sest «Venemaa töörahva huvid on igatahes ühtlased kogu ilma töörahva huvidega, kogu ilma töölisliikumisega».

Teravate, kodanlust paljastavate sõnavõtude pärast keelati H. Heidemannil korduvalt riigikogu koosolekutele ilmumine.

Töölisorganisatsioonide rüüstamise ja sulgemise ning sadade töölisaktivistide vangistamise ajal 1924. aasta jaanuaris läks H. Heidemannil korda areteerimisest ajutiselt pääseda ja revolutsioonilist tööd pöranda all jätkata. EKP Keskkomitee nimetas H. Heidemanni Tartumaa parteiorganisaatoriks ning tegi talle ülesandeks valmistada ette ülestõusu Tartus. Energiliselt asus H. Heidemann selle vastutusriikka ülesande täitmisele. Ta lõi tugeva pörandaaluse võitlusorganisatsiooni. Eriti suurt tähelepanu pööras ta selgitustöö tegemisele Tartus asuvates sõjaväeosades.

Revolutsioonilise töö läbiviimiseks Tartus tõmmati kaasa ka Tartu Ülikooli Sotsiaalfilosoofiline Üliõpilaste Selts, mille revolutsiooniliselt meelestatud üliõpilased 1922. aastal olid asutanud. Aktiivsemad seltsi liikmed olid O. Sepre, M. Tulp, A. Vaarandi, A. Veimer, R. Cher, O. Künnapuu-Lauristin, H. Nael jt. Seltsi eesmärgiks oli «võidelda kontaktis proletaarsete töölisorganisatsioonidega proletariaadi vabanemise ja sotsialistliku ilmakorra teostamise eest». Pärast paljude aktiivsete seltsi liikmete areteerimist kirjutas H. Heidemann seltsi juhatusele: «Ei ole sugugi tähtis, kas mõni mees varem või hiljem doktoriks saab, sest sellega ei ole tööliklass veel midagi võitnud. Nüüd on kibe võitluse ajajärk ja selle arvel võib nii mõnigi diplom viibida. Tööliste valitsuse ajal jätkuks selleks aega küllalt. Tudengid ei tohi häbi teha oma eestvõitlejatele kolleegidele, kes kinni istuvad.»

18. septembril 1924 läks politseil reetmise tagajärjel korda areteerida H. Heidemann Tartus Jakobi tän. 39 (praegune V. Kingissepa 55) asuvas konspiratiivkorteris. Koos H. Heidemanniga areteeriti massiliselt neid, keda kodanlus revolutsioonilises tegevuses kahtlustas. 78 areteeritud süüdistati selles, et nad olevat tahtnud «maksvat demokraatlikku riigikorda kukutada». H. Heidemanni süüdistati veel spionaazhis kodusõja ajal ja sõjaliste tea-

dete vaenlasele edasiandmises, mille alusel võis kodanlik kohus teda surma mõista.

Ligi aasta vintsutati H. Heidemanni vanglas. Šifreeritud kirjas EKP Keskkomiteele (see kiri sattus vangivalvuri kätte) kirjutas ta: «Mind piinatakse. Valve kole kõva. Raha konfiskeeriti... Nälgin. Vajame abi.» Kohtus niinimetatud «77 protsessil» (üks süüdistatu — V. Trommel — oli surnud) käitus H. Heidemann julgelt ja mehiselt. Kohtuniku küsimusele, kas ta end süüdi tunnistas, vastas H. Heidemann, et tema ennast kodanliku klassikohtu ees süüdi ei tunnista. Kaitsepolitsei agentuuri teadetele tuginedes mõistis kohus H. Heidemanni surma mahalaskmise läbi.

1925. aasta 29. augusti ööl, kui H. Heidemann viidi mahalaskmisele, hüüdis ta kongist väljudes: «Hüvasti, seltsimehed, võidelge edasi!» Pool tundi hiljem mõrvati ta 8 kilomeetri kaugusel Tartust, Ingliseäel, revolvrilaskudega kuklasse.

JOHANNES HEINTUK

(1881—1919)

Johannes Jaani p. Heintuk sündis 4. mail 1881. Palju aastaid töötas ta Lutheri, «Dvigateli» ja teistes Tallinna ettevõtetes tiserina. 1905. aastal hakkas ta osa võtma revolutsioonilisest liikumisest. Revolutsiooni lüüasaamine ei heidutanud teda, ja reaktsiooni kõige mustematel päevadel — 1908. aastal — astus ta bolševike parteisse. Rida aastaid töötas J. Heintuk aktiivselt VSDTP Tallinna Komitee liikmena, võttis osa streikide organiseerimisest, bolševistlike lendlehtede väljaandmisest ja levitamisest. Ta oli Tallinna puutöölise ametiühingu juhatuse liige ja sekretär.

Tallinna Uuel turul 1905. aasta 16. oktoobril toimepandud veretöö kaheksandaks aastapäevaks valmistasid Tallinna bolševikud 1913. aastal ette poliitilist üldstreiki. Hektograafil paljundati V. Kingissepa kirjutatud lendlehte, milles kutsuti töölisi üksmeelselt revolutsioonilisse võitlusesse tsarismi vastu. Sellest tööst võttis aktiivselt osa «Dvigateli» tehase bolševike komitee liige J. Heintuk. Provokaatorite abil läks tsaarisandarmeil korda lendlehe väljaandmine nurja ajada. Toimusid massilised läbiotsimised ja vangistamised. Peaaegu kõik aktiivsemad parteitöötajad heideti vanglatesse, seejärel aga saadeti Eestimaalt välja. Välja saadeti 1914. aastal ka J. Heintuk. Varsti aga läks tal korda väljasaatmiskohast põgeneda. Esimese maailmasõja ajal tegi ta revolutsioonilist tööd Petrogradis eesti tööliste hulgas.

Pärast Veebruarirevolutsiooni tuli J. Heintuk tagasi Tallinna. Ta võttis aktiivselt osa Eestimaa bolševike esimese legaalse konverentsi ettevalmistamisest ja läbiviimisest 1917. aasta aprillis. Koos J. Rossfeldti ja D. Hazaniga valiti ta Eestimaa parteiorganisatsiooni juhtivasse asutusse — VSDT(b)P Põhja-Balti komitee täidesaatvasse bürosse — ning viimase poolt partei aprillikonverentsile.

Koos VSDT(b)P Tallinna Komiteega organiseeris Põhja-Balti

komitee bolševistlike ajalehtede ja marksistliku kirjanduse väljaandmist ning levitamist. J. Heintuk, kes oli Põhja-Balti komitee kassahoidja ja asjaajaja, tegi lihtsat, kuid väga suurt hoolt vajavat tööd, mis kindlustas parteiparaadi katkematu töötamise ning korra parteimajanduses. Palju jõudu nõudis vajaliku raha hankimine parteitöö organiseerimiseks ja massilise agitatsioonitöö tegemiseks.

VSDT(b)P Põhja-Balti komitee pööras suurt tähelepanu partei tegevusele maal, bolševike partei organisatsioonide, maatöölise ühisuste, maatameeste komiteede loomisele ja maa töörahva hulgas massilise agitatsioonitöö tegemisele. J. Heintuk oli ühtlasi maatameeste keskkomitee asjaajaja. Ta aitas ette valmistada partei Põhja-Balti komitee esimest ja teist pleenumit, mis toimusid 1917. aasta mai- ja juunikuus, organiseerida ajalehe «Maatamees» väljaandmist ja poliitilise agitatsiooni läbiviimist soldatite hulgas.

Kui kontrrevolutsiooniline kodanlus 1917. aasta juulis alustas pealetungi revolutsiooniliste organisatsioonide vastu, siis rüüstati ja suleti ka Eesti bolševistlikud ajalehed. Partei Põhja-Balti büroo otsustas 14. juulil hakata «Kiire» asemel välja andma ajalehte «Tööline». Ajalehe asjaajajaks ja väljaandjaks valiti J. Heintuk, kes pidi majanduslikust küljest tagama ajalehe korrapärase ilmumise. Otsus täideti, ja alates 15. juulist hakkas ilmuma ajaleht «Tööline».

Suure töö tegi J. Heintuk ära Eestimaa bolševike teise konverentsi ja maatameeste konverentsi ettevalmistamisel. Mõlemad konverentsid toimusid 1917. aasta augustikuu keskel. Partei konverentsil esines J. Heintuk VSDT(b)P Põhja-Balti Komitee aruandega. Koos J. Anveldi, I. Jegorovi, H. Suuderi ning V. Vöölmanniga valiti ta uue VSDT(b)P Põhja-Balti büroo koosseisu. Maatameeste konverents aga valis J. Heintuki koos H. Pöögelmanni ja J. Sihveriga maatameeste keskbüroosse.

Partei VI kongressi otsuste alusel hakkasid Eesti bolševikud valmistuma kodanluse diktatuuri kukutamiseks ja proletariaadi diktatuuri sisseseadmiseks. J. Heintuk, kes kuulus Eesti parteiorganisatsiooni juhtivasse asutusse, võttis sellest tööst vahetult osa.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu algas Nõukogude riigiaparaadi loomine ja Nõukogude riigi esimeste dekreetide elluviimine. Sel ajal, lisaks parteiorganisatsiooni juhtivas asutuses tehtavale tööle, võtab J. Heintuk vahetult osa ka Nõukogude riigi ülesehitamise ja on Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee liige.

1918. aasta veebruaris okupeerisid Eesti imperialistliku Sakamaa väed. Koos teiste aktiivsete nõukogu töötajatega evakueerus J. Heintuk Nõukogude Venemaale. 1918. aasta märtsis valiti ta VK(b)P Eesti Osakondade Ajutise Büroo (hiljem Keskkomi-

tee) liikmeks. Sel ajal tegi ta suurt tööd kommunistliku partei organisatsiooni tegevuse juhtimiseks okupeeritud Eestis.

Novembrirevolutsioon Saksamaal andis töölisklassile võimaluse taastada nõukogude kord seal, kus saksa okupatsioon oli selle relvajõul likvideerinud. 29. novembril, kui Punaarmee oli vabastanud Narva, kuulutati Eesti nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks Eesti Tööraha Kommuuni nime all. J. Heintuk suunati vastutavale administratiivsele tööle — Eesti Tööraha Kommuuni Posti- ja Telegraafiosakonna telefonitoimkonna juhataja ametikohale.

Pärast Eesti Tööraha Kommuuni likvideerimist võitles J. Heintuk Punaarmee ridades valgekaartlaste ja interventide vastu lõunarindel. Siin suri ta 1919. aasta lõpul.

NIKOLAI JANSON

(1882—1941)

Nikolai Mihkli p. Janson sündis 6. detsembril 1882 Peterburis Saaremaalt väljarännanud puutöölise perekonnas. Alghariduse omandas ta Kroonlinnas, kuhu tema vanemad olid vahepeal elama asunud. Varsti pärast algkooli lõpetamist läks N. Jansonil korda leida lukksepa õpipoisi koht Kroonlinna sadamatöökodades, kus ta asus ametit õppima. 1901. aastal sõitis N. Janson Peterburi, kus töötas lukksepana algul laevaehitusdokkides Ohtal ja hiljem kuni 1905. aasta kevadeni Neeva laevatehases. Sellesse ajajärku kuulub ka N. Jansoni revolutsioonilise tegevuse algus. Oma töökaaslaste kõrval hakkas ta osa võtma salajastest koosolekutest ja tööliste streigivõitlusest. 9. jaanuaril 1905 võttis N. Janson koos isaga osa pealinna tööliste massilisest rongkäigust Talvepalee juurde. Selle rongkäigu uputasid tsaaritimukad verre. Haavatute hulgas oli ka N. Jansoni isa.

Koos teiste teadlike seltsimeestega hakkas N. Janson revolutsiooni esimestel kuudel tegema aktiivset selgitustööd Neeva laevatehase tööliste hulgas. Sama aasta aprillis võeti N. Janson vastu VSDTP Peterburi organisatsiooni liikmeks. Siitpeale on tema tegevus lahutamatult seotud kommunistliku partei võitlusega töörahva parema tuleviku eest.

1905. aasta kevadel sõitis N. Janson Tallinna, kus sel ajal elas tema vanem õde. Siin astus ta lukksepana tööle «Volta» tehasesse ja hakkas aktiivselt osa võtma kohaliku VSDTP organisatsiooni tööst. Tallinnas arenes 1905. aasta jaanuarist peale hoogne tööliikumine majandusliku võitluse pinnal, mis VSDTP organisatsiooni juhtimisel kasvas aasta lõpuks ulatuslikuks poliitiliseks väljaastumiseks. 1905. aasta novembri lõpul moodustati Ivanovo-Voznessenski, Peterburi, Moskva jt. revolutsioonilise liikumise keskuste eeskujul Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu, kuhu kuulus umbes 30 inimest. Nõukogu töö juhtimiseks valiti büroo eesotsas N. Jansoniga. Büroo liikmeteks olid aktiivsed töölised J. Leis, T. Tõldsepp, A. Annus jt. Detsembri esimestel päevadel valisid oma esindajad Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogusse ka Türi, Kohila ja Rakvere töölised.

N. Jansonil oli tihe side VSDTP Peterburi organisatsiooni liikmetega. 1905. aasta detsembri algul tegi ta Peterburi Tööliste Saadikute Nõukogus ettekande Tallinna Nõukogu tegevusest. 8. detsembril avaldasid VSDTP Tallinna Komitee ja Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu Peterburi Nõukogust saadud lendlehe, milles kutsuti «kõiki Tallinna töölisi üles ühisele võitlusele käsikäes terve Venemaa proletariaadiga». Kuid Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu ei saanud kuigi kaua tegutseda. 10. detsembril 1905 kehtestati Tallinnas ja Harjumaal sõjaseisukord. Osa nõukogu liikmetest jõudis minna põranda alla, enamik aga areteeriti 1906. aasta jaanuari algul. Areteeritute hulgas oli ka N. Janson. Pärast viiekuulist vanglasolemist saadeti ta asumisele Tobolski kubermangu. Sealt aga läks tal peagi korda põgeneda. Üldse areteeriti N. Janson lühikese aja jooksul kolmel korral, ja iga kord leidis ta võimaluse põgenemiseks. N. Janson varjas end Peterburis, Poolas, Narvas ja Tallinnas. 1907. aasta suvel läks tal korda VSDTP Tallinna Komitee liikmete kaasabil siirduda valespassiga Liibavisse ja sõita sealt laeval, kus tema isa töötas puusepana, Põhja-Ameerika Ühendriikidesse.

Ühendriikides leidis N. Janson eest mitmeid kodumaalt põgenenud isikuid. Rännates töö otsinguil ühest linnast teise, puutus ta lähedalt kokku sealsete eesti töölistega. Nende organiseerimiseks hakkas ta kasutama võitluses omandatud kogemusi ja marksistlikke teadmisi. Philadelphias, kus N. Janson pikemalt peatus, organiseeriti tema initsiatiivil eesti tööliste sotsialistlik ühing. Niisugused ühinged ja seltsid tekkisid aastail 1907—1908 ka teistes linnades, nagu New Yorgis, San Franciscos, Bank Headis ja mujal. 1908. aasta lõpul ühendati need ühinged üheks sotsialistlikuks organisatsiooniks ja valiti Keskkomitee, kuhu kuulusid N. Janson ja mitmed teised kodumaalt revolutsioonilise tegevuse pärast põgenenud seltsimehed. Keskkomitee liikmena organiseeris N. Janson koos oma kaaslastega eestikeelse proletarise ajalehe «Uus Ilm» väljaandmise. Ajalehe

esimene number ilmus 20. juunil 1909. N. Janson pööras ajalehele suurt tähelepanu ja tegi temale kaastööd. Oma rohkearvulistes artiklites, mis ilmusid tavaliselt «N. Vassari» nime all, paljastas ja kritiseeris ta neid, kes varem olid revolutsioonilisest võitlusest osa võtnud, nüüd aga, Ameerika Ühendriikides, sellest loobusid ja «haljale oksale» jõudmise oma eesmärgiks seadsid. N. Jansoni sulest ilmus «Uue Ilma» veergudel üleskutseid kodumaal võitlevate seltsimeeste ja Siberisse sunnitööle saadetud VSDTP Tallinna organisatsiooni liikmete abistamiseks, artikleid revolutsioonilisest liikumisest Venemaal, VSDTP organisatsioonide tegevusest, bolševike võitlusest menševike vastu. Eesti tööliste teadlikkuse tõstmiseks levitati N. Jansoni aktiivsel osavõtul mitmesuguseid bolševistlikke väljaandeid, nende hulgas ka V. I. Lenini teoseid ja VSDTP V kongressi materjale. 1934. aastal, ajalehe 25. aastapäeva puhul, kirjutas oma mälestustes «Uue Ilma» endine toimetaja Hans Pöögelmann, et N. Janson oli sel ajal üks vähestest klassiteadlikumatest eesti töölistest Ameerikas.

Pärast Veebruarirevolutsiooni võitu tuli N. Janson koos H. Pöögelmanniga tagasi kodumaale ja jõudis 1917. aasta juunis Tallinna. Kohe hakkas ta aktiivselt osa võtma revolutsioonilisest võitlusest. Peagi valiti ta VSDT(b)P Tallinna Komitee ja VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni büroo liikmeks. Hea kõnemeheks tegi ta palju ära tööliste klassiteadlikkuse tõstmisel ja parteiorganisatsiooni tugevdamisel. VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsiooni II konverentsil 1917. aasta augustis tegi N. Janson aruande Tallinna parteiorganisatsiooni tööst. Aruandes näidati, et viie kuu jooksul on legaalsetes tingimustes tehtud edukat organiseerimistööd, mille tulemusena on liikmete arv pidevalt kasvanud: selleks ajaks oli Tallinna organisatsioonis üle 3000 partei liikme. Samal ajal võttis N. Janson aktiivselt osa linnavolikogu ja Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu bolševike fraktsiooni töö juhtimisest, kuuludes ise nende fraktsioonide koosseisu. Nii nõukogu kui ka volikogu istungitel astus ta koos J. Anveldi, H. Pöögelmanni ja teiste bolševikega teravalt välja menševike ning esseeride kokkuleppepoliitika vastu. N. Janson võttis aktiivselt osa Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimisest ning nõukogude korra ülesehitamisest Eestis. Pärast Eesti okupeerimist Saksa imperialistlike vägede poolt areteeriti ka N. Janson. Peagi vabanes ta vanglast ja läks 1918. aasta aprillil algul Nõukogude Venemaale.

Nõukogude Venemaal, algava sotsialistliku ülesehitustöö käigus ilmnes eriti selgesti N. Jansoni organiseerimisvõime, tema parteiline sihikindlus võitluses opositsionääride vastu. Aastail 1920—1928 võttis N. Janson juhtivalt osa ametiühingute tööst, olles sel ajal Ülevenemaalise Metallitööliste Ametiühingu

Kesknõukogu liige ja sekretär. VK(b)P XII kongressil 1923. aasta aprillis valiti N. Janson VK(b)P Keskkontrollkomisjoni koosseisu. Kuni 1928. aastani täitis N. Janson NSV Liidu Töölise-Talupoegade Inspeksiooni rahvakomissari asetäitja kohuseid. 1928. aastal nimetati N. Janson NSV Liidu kohtu rahvakomissariks. Sellel ametikohal tegi ta ära suure töö kohtu ja prokuratuuri vahekorra reguleerimisel, laia üldsuse kaasatõmbamisel seltsimehelike kohtute, ühiskondlike kohtute jt. instantside kaudu. 1930. aasta novembris nimetati N. Janson Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitjaks. 1931. aasta veebruaris, seoses NSV Liidu Teede Rahvakomissariaadi reorganiseerimisega ja transpordi ees seisvate ülesannetega, nimetati N. Janson NSV Liidu veetranspordi rahvakomissariks. Hiljem töötas ta Põhja Mereteede Valitsuse ülema asetäitjana ning võttis osa tšeljuskinlaste ekspeditsiooni ettevalmistamisest.

JOHANNES JÜRNA

(1895—1930)

Johannes Mihkli p. Jürna sündis 30. juunil 1895 Harjumaal Rapla vallas (praegune Rapla rajoon, Kehtna külanõukogu) Valtu mõisa töölise pojana. Juba noorelt tuli tal hakata endale raske tööga leiba teenima, algul Valtu mõisas, hiljem aga Tallinna tehastes.

1915. aastal mobiliseeriti J. Jürna tsaariarmeesse.

Pärast Veebruarirevolutsiooni hakkas J. Jürna aktiivselt osa võtma töölisliikumisest. 1917. aasta detsembris astus ta bolševike parteisse. Partei ülesandel organiseeris J. Jürna koos venna Kustasega oma kodukohas Raplas töolistest ja kehvikutest Punakaardi salga. Rapla punakaartlased, kelle komandöriks oli J. Jürna, võtsid osa II nõukogude kongressi poolt vastuvõetud maadekreedi elluviimisest, parunite mõisate ülevõtmisest Harju- ja Viljandimaal.

Saksa okupatsiooni ajal 1918. aasta märtsis areteeriti mõisnike ja hallparunite näpunäitel J. Jürna koos teiste punakaartlastega. Pärast vangilaagrist vabanemist aga mobiliseeriti ta Eesti valgesse sõjaväkke. 1920. aastal vabanes ta sõjaväest ja

läks Raplasse, kus asus tööle Valtu tellisetehasesse. Siin alustas J. Jürna täie innuga tööd Rapla tööliste ja kehvikute organiseerimiseks.

J. Jürna oli Rapla maatööliste ametiühingu esimees. Rapla ametiühing oli üks suuremaid ja üksmeelsemaid maatööliste ühinguid, kellel oli küllaltki arvukas noorteaktiiv. J. Jürna oli ka Eestimaa Tööraha Partei Rapla Komitee liige; tööraha ühise väerinna esindajana kuulus ta Rapla Vallavolikogu koosseisu, samuti oli ta Harju Maavolikogu liige. Kõikides nendes legaalses organisatsioonides leidis J. Jürna jõudu ja aega aktiivselt töötada. Samal ajal oli ta EKP Rapla Komitee organisatsioon ja Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu liige, 1924. aasta sügisest alates aga Kesknõukogu esimees Jaan Tombi asemel, kes 14. novembril sõjaväljakohtu poolt langetatud surmaotsuse alusel mõrvati.

Alates 1924. a. 3. aprillist võttis J. Jürna tööraha ühise väerinna saadikuna osa II riigikogu tööst. Siitpeale tuli J. Jürnal täita vastutusrikast ülesannet: esindada revolutsioonilist tööliklassi kodanlikus parlamendis. J. Jürna näitas, et ta ka seal suudab täita oma ülesandeid proletariaadi esindajana. Kõigis oma sõnavõttudes ja riigikogus peetud kõnedes paljastas ta töörahavastast kodanlikku korda ja selle telgitaguseid. Riigikogu kõnetooli ja riigikogu liikme volitusi kasutas ta selleks, et avalikult propageerida Eestis kodanliku korra kukutamise ja tööraha võimu maksmapanemise vajadust.

J. Jürna oli hea agitaator ja ühtaegu ka suurepärase organisatsioonisaator. Ta oskas kaasa tõmmata laiu tööraha hulki. EKP Keskkomitee ülesandel korraldasid legaalsed töölisorganisatsioonid 3. augustil 1924 Tallinnas sõjavastase massimeeleavalduse, mille üheks juhiks oli J. Jürna. Meeleavaldusest osavõtjatel tekkis kokkupõrkeid kodanlikku korda kaitsvate politseinikega. Siseministri määrusega karistati J. Jürnat meeleavaldusest osavõtmise pärast kahekuiise vangistusega.

Tallinnas töötamise ajal säilitas J. Jürna tihedad sidemed Rapla töörahvaga, kes tema kaudu sai EKP Keskkomitee juhtnõore, põrandaaluseid lendlehti ja kirjandust.

J. Jürna võttis aktiivselt osa 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõusu ettevalmistamisest. Ta aitas organiseerida põrandaaluseid võitlussalku ja muretseda relvi. Ülestõusu ajal võttis J. Jürna osa Tondi sõjaväekasarmute ründamisest.

«Seekord veel ei võitnud töörahas,» olid J. Jürna esimesed sõnad, kui ta kolmanda päeva hilisõhtul pärast ülestõusu nurjumist läbimärjana ja näljasena koos Jaan Veldiga (kelle Eesti kodanlus hiljem areteeris ja mõrvas) Raplasse seltsimeeste juurde jõudis. Mõneks ajaks pidi ta jääma põranda alla. Tema tabamiseks korraldasid kaitsepolitsei ja kaitseliit massilisi haaranguid

ja läbiotsimisi Raplas ja selle ümbruses. Kuid kõik oli asjata. J. Jürna jäi nuhkidele seekord kättesaamatuks.

1925. aasta varakevadel läks J. Jürnal korda salaja minna üle piiri Nõukogude Liitu. 1925. aasta sügisel asus ta õppima Leningradi Lääne Vähemusrahvuste Kommunistlikku Ülikooli, mille lõpetas 1929. aasta kevadel.

1930. aasta algul tuli J. Jürna EKP Keskkomitee kutsel Eestisse illegaalsele tööle. Ta oli EKP Keskkomitee liige ja EKP põrandaalune organisaator Tallinnas. Kuid J. Jürna sai illegaalselt tegutseda ainult väga lühikest aega. Tulles 1930. a. 13. märtsi õhtul seltsimeestega toimunud kohtumiselt konspiraatiivkorterisse, mõrvati J. Jürna varitsevate kaitsepolitsei agentide poolt.

MIHHAIL KALININ

(1875—1946)

21

Mihhail Ivani p. Kalinin sündis 19. novembril 1875 Tveri kubermangus Kortševa maakonnas (praegune Kalinini oblast, Kašini rajoon) Verhnjaja Troitsa külas talupoja perekonnas. Pärast külakooli lõpetamist 1889. a. töötas ta mõnda aega mõisniku juures. Peagi aga sõitis ta Peterburisse, kus leidis tööd tehases «Starõi Arsenal». Hiljem töötas ta lukksepana Putilovi tehases.

Peterburi tööliste streigivõitlus, vene revolutsiooniliste demokraatide teostega ja marksistliku kirjandusega tutvumine avaldasid suurt mõju M. I. Kalinini maailmavaate kujunemisele. Ta hakkas aktiivselt osa võtma V. I. Lenini poolt 1895. aastal asutatud Peterburi «Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidu» tööst. M. I. Kalinin oli üks Putilovi tööliste marksistliku ringi rajajaid. Selles ringis õppisid töölistest tundma K. Marxi, Fr. Engelsi, V. I. Lenini ja G. V. Plehhanovi töid. Putilovi tööliste ring propageeris marksismi, tegi poliitilist selgitustööd ümbruskonna tööliste hulgas ning juhtis nende klassivõitlust. 1898. aastal astus M. I. Kalinin juba teadliku revolutsionäärina Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei ridadesse. 1899. aasta juulis areteeriti

ta koos teiste «Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidu» tegelastega ning saadeti pärast kümnekuulist vanglas viibimist asumisele Tiflisi.

Ka asumisel olles jätkas M. I. Kalinin energiliselt revolutsioonilist tegevust. Ta tegi poliitilist selgitustööd tööliste hulgas, rajas sotsiaaldemokraatliku ringi ning oli 1900. aasta augustis üheks Tiflisi raudteetööliste suure streigi organiseerijaks. Selle eest vangistasid tsaarivõimud M. I. Kalinini uuesti ja saatsid ta Tiflisis välja. Seekord valis M. I. Kalinin endale asukohaks Tallinna, kuhu ta saabuski 1901. aasta aprillis. Ühest küljest kergendas Peterburi lähedus M. I. Kalininil sidemete pidamist pealinna sotsiaaldemokraatidega, teisest küljest oli Tallinnas soodus pind revolutsioonilise tegevuse jätkamiseks. Seoses suurte tööstusettevõtete rajamisega kasvas Tallinna vabrikutööliste arv sajandi vahetusel rohkem kui 7000-ni. Tallinna proletariaadi ridu täiendasid siia tööle tulnud vene, läti, poola ja teistest rahvustest töölisel, nende hulgas ka paljud eesti töölisel, kes varem olid töötanud Peterburi ja Riia tööstusettevõtetes. Mitmed neist olid juba tutvunud marksistliku kirjandusega ja osa võtnud tööliste väljaastumistest. Tsaarivõimud olid Tallinna asumisele saanud hulga revolutsioonilisest tegevusest osavõtjaid. Üks Peterburist paari aasta eest tulnud eesti tööline Karl Säck aitaski esialgu M. I. Kalininil tööd leida.

M. I. Kalininil olid juba sel ajal suured revolutsioonilise töö kogemused. Suurepärase seltsimehena, tulise propagandisti ning agitaatorina võitis ta peagi tööliste usalduse. M. I. Kalinin õppis põhjalikult tundma Tallinna asumisele saadetud töölisi ning tõmbas neid kaasa sotsiaaldemokraatlikku töösse. Algul «Volta» ja hiljem raudteetehastes treialina töötades suutis M. I. Kalinin koos oma lähemate abilistega peagi luua tööliste sotsiaaldemokraatlikud ringid. M. I. Kalinini juhtimisel moodustati 1902. aastal sotsiaaldemokraatlikud ringid ka vagunitehases «Dvigatel», Lutheri vineerivabrikus ja mõnes teises Tallinna tööstusettevõttes. Koosseisult olid M. I. Kalinini poolt rajatud ringid internatsionaalsed. Kõrvuti eesti ja vene töölistega võtsid nende tööst osa ka lätiased, poolakad, juudid. Oma lähemate abiliste M. Blumbergi, M. Polevoi, G. Kallase, A. Lurje, A. Tiirvelti ja teiste seltsimeestega asutas M. I. Kalinin põrandaaluse trükikoja, trükkis selles revolutsioonilisi lendlehti ning paljundas leninliku ajalehe «Iskra» artikleid, mida eesti, läti jt. keeltesse tõlgituna levitati salaja tööliste hulgas. Mõnikord trükiti neid isegi M. I. Kalinini enda korteris.

M. I. Kalinin oli tuline iskralane. Ta suunas kasvavat Eesti proletariaati leninlikule teele ja võitles oportunisti ning reformismi vastu. Sidemed «Iskraga» löi ta Peterburi sotsiaaldemokraatide kaudu, kes teatasid «Iskra» toimetusele: «Viime teiega kontakti tööliste Mihhail Ivanoviš Kalinini (August Tal-

linnast), kes on kirjutanud «Iskras» «Võõramaalase» varjunime all, samuti «Rabotšaja Mõslis», kui ta oli Peterburi Liidus. Ta on väga energiline inimene, provintsiga on tal tihedad sidemed, millest ta teile ka ise teatab. Kavatseb pidevalt kaastööd teha ja teiega kirjavahetust pidada.»

Oskusliku ja energilise revolutsioonilise töö tulemusena asutas M. I. Kalinin koos oma lähemate abilistega 1902. aasta lõpul sotsiaaldemokraatlike ringide esindajatest umbes kümneliikmelise «Tööliste Keskringi», millest sai tööliste võitluse juhtiv keskus. Sellesse kuulusid töölised V. Sauemägi, E. Leberecht, haritlased A. Lurje, J. Lilienbach jt. Sellega pandi alus ühtsele Tallinna sotsiaaldemokraatlikule organisatsioonile ning loodi tingimused sotsialismi järjekindlaks ühendamiseks Eesti töölisliikumisega.

1903. aasta jaanuaris areteeriti M. I. Kalinin koos kuue seltsimehega ja saadeti Peterburi eeluurimisvanglasse. Otseste süütõendite puudumisel aga vabastati ta kuue kuu pärast. M. I. Kalinin tuli tagasi Tallinna, kus asus tööle «Volta» tehasesse.

1903. aasta suvel, s. o. ajal, kui M. I. Kalinin töötas uuesti Tallinnas, toimus välismaal VSDTP II kongress, kus asutati uut tüüpi partei, tõeliselt marksistlik partei, Venemaa tööliklassi revolutsioonilise võitluse partei. Kindla iskralasena võitles M. I. Kalinin bolševike seisukohtade elluviimise eest, ta paljastas menševike ooptunismi. «Need on läbikäigu väravad, aga mitte partei!» ütles M. I. Kalinin niisuguse partei kohta, mille loomist taotlesid menševikud. «Kui juba on hakatud oma organisatsiooni nimetama töölisparteiks, siis tuleb ka võidelda tööliklassi huvide eest nii nagu vaja. Tuleb pidada distsipliini, millestki hoolimata töötada. Ei tule karta vanglat ega Siberit. Kui juba astud parteisse, siis pead ka teadma, kuhu astusid, ja jääma sinna nii headel kui halbadel aegadel.»

Sel ajal laienes märksa M. I. Kalinini ja tema kaaslaste revolutsiooniline töö. 1903. aastal asutasid M. I. Kalinini üks lähemaid abilisid N. Dežkin ja tööline K. Reindorf sadamatöölise põrandaaluse ringi, mis juba sama aasta aprillis organiseeris sadamatöölise kolmepäevase streigi. Streik lõppes tööliste osalise võiduga.

Tänu M. I. Kalinini suurtele organisaatorlikele võimetele ja heale propagandisti talendile hakkasid revolutsioonilised ideed järjest sügavamale tungima eesti eesrindlike tööliste hulka. M. I. Kalinini tegevuse tulemusena kujunes Tallinnas välja tööliste bolševistlik tiib.

Ent seekord ei saanud M. I. Kalinin Tallinnas kaua töötada. 1904. aasta veebruaris areteeriti ta uuesti, seekord juba neljandat korda, ning saadeti asumisele Olonetsi kubermangu. Kuid tsaarivõimudel ei läinud korda revolutsioonilise võitluse arengule Eestis piiri panna. M. I. Kalinini lähemad abilisid ja kasvandikud

jätkasid tema poolelijäänud võitlust ning moodustasid 1904. aasta lõpul VSDTP Tallinna Komitee. M. I. Kalinini revolutsioonilise tegevuse tähtsus Eestis seisus selles, et ta rajas siin kindla aluse sotsialismi revolutsioonilise teooria ühendamiseks töölisliikumisega, mis järgnevatel revolutsioonilise võitluse aastatel arenes ja tugevnes. Ta oli bolševistlike organisatsioonide rajaja Eestis ja kasvatas Eesti proletariaati Lenini ideede vaimus.

1905. aasta algul läks M. I. Kalininil korda tulla asumiselt salaja Peterburisse, kus ta jätkas revolutsioonilist tööd. Putilovi tehase bolševistliku organisatsiooni juhina organiseeris ta 1905. aasta oktoobrikuu poliitilise üldstreigi ajal tööliste revolutsioonilisi väljaastumisi. 1906. aastal valitakse M. I. Kalinin VSDTP Peterburi Komitee liikmeks. Sama aasta kevadel võtab ta osa Stokholmis toimunud VSDTP IV (ühinemise) kongressi tööst. Kongressil toetas ta kindlalt V. I. Lenini seisukohti. Stolõpini reaktsiooni aastail (1908—1910) võitles M. I. Kalinin energiliselt menševike-likvidaatoreite kahjurliku tegevuse vastu ja kaitses bolševistlikku parteilisust. VSDTP Praha konverentsil 1912. aastal valiti M. I. Kalinin bolševike partei Keskkomitee liikmekandidaadiks. Samuti valiti ta Keskkomitee Venemaa-büroosse, mis oli revolutsioonilise töö praktiliseks keskuseks Venemaal. M. I. Kalinin võttis osa ajalehe «Pravda» asutamisest ja aitas kaasa bolševike fraktsiooni tegevusele IV riigiduumas.

Eriti tugevalt avaldus M. I. Kalinini leninlik võitlejatalent 1917. aastal, mil ta juhtivalt osa võttis Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimisest Peterburis. Ta valiti esimese legaalse VSDT(b)P Petrogradi Komitee liikmeks, kellena ta esindas VSDT(b)P Petrogradi Komiteed partei Keskkomitee büroos.

1919. aasta märtsis, pärast Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimehe J. M. Sverdlovi surma, esitas partei Keskkomitee V. I. Lenini ettepanekul Kesktäitevkomitee esimehe vastutusrikkale töökohale M. I. Kalinini. Oma soovitusel märkis V. I. Lenin: «See on seltsimees, kellel on seljataga ligi kakskümmend aastat parteitööd; ta on ise Tveri kubermangu talupoeg, kellel on tihe side talumajandusega ja kes seda sidet alatasa uuendab ja värskendab. Petrogradi töölistel on võinud veenduda, et ta oskab läheneda töörahva hulkade laiadele kihtidele, kui neil ei ole parteilist ettevalmistust; kui propagandistidel ja agitaatoreil ei õnnestunud neile seltsimehelikult ja oskuslikult läheneda, siis läks sm. Kalininil korda see ülesanne lahendada. Käesoleval momendil on kõik see eriti tähtis.» Sellel töökohal, Nõukogude riigi kõrgeima võimuorgani juhi kohal, töötas M. I. Kalinin oma elu viimaste päevadeni, 27 aastat järjest. Välisriikide sõjalise interventsiiooni ja kodusõja aastail võitles ta tööliste ja talurahva liidu kindlustamise eest, Punaarmee ja Nõukogude riigi tugevdamise eest. M. I. Kalinin võttis aktiivselt osa Nõukogude Sotsialistlike

Vabariikide Liidu moodustamisest, viies järjekindlalt ellu leninlikku rahvuspoliitikat. 1922. aasta detsembris valiti ta NSV Liidu Kesktäitevkomitee esimeheks. Alates 1919. aastast oli M. I. Kalinin pidevalt ÜK(b)P Keskkomitee liige, 1924. aastast partei Keskkomitee Poliitbüroo liikmekandidaat ja 1926. aastast Poliitbüroo liige. Aktiivselt võttis ta osa trotskistide, zinovjevlaste, buhhaarinlaste, rahvuskallaklaste ja teiste kapitulantide vastu võitlemisest, ta kaitses ja viis järjekindlalt ellu partei leninlikku peajoont, sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise poliitikat. NSV Liidu Ülemnõukogu I istungjärgul 1938. aastal valiti M. I. Kalinin NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks. Sellel kohal oli ta üks suurepärasemaid kommunistliku ülesehitustöö organiseerijaid. Palju tegi M. I. Kalinin Nõukogude Liidu rahuarmastava välispoliitika elluviimiseks ja rahvusvahelise koostöö arendamiseks.

Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja päevil andis M. I. Kalinin raskest haigusest hoolimata kogu oma jõu selleks, et saavutada võit fašistlike agressorite üle. Tema sütitavad sõnad innustasid Nõukogude sõjamehi rindel ja töotajaid tagalas kangelastegudele.

Seoses järjest halveneva tervisega vabastas NSV Liidu Ülemnõukogu 1946. aasta märtsis M. I. Kalinini tema enda palvel NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe kohustest, jättes ta edasi presiidiumi liikmeks.

M. I. Kalinin tegi ära väga suure töö nõukogude rahva kommunistlikul kasvatamisel nõukogude patriotismi ja rahvaste sõpruse vaimus. Ta oli üks andekamaid marksismi-leninismi propagandiste, kes kommunistliku kasvatustöö küsimusi sidus alati uue ühiskonna ülesehitamise küsimustega. Tema arvukate kõnede ja artiklite tähtsus jääb püsima ka edaspidi.

M. I. Kalinin suri 3. juunil 1946. Nõukogude rahvas kaotas ühe andeka riigijuhi ja partei organisaatori, kes viiskümmend aastat oli Kommunistliku Partei ja rahvahulkade esiridades võidelnud töörahva vabastamise ja sotsialismi võidu eest. M. I. Kalinini tööd ja võitlust hindab nõukogude rahvas kõrgelt. Tema mälestuse jäädvustamiseks kannavad nüüd endine Tver, Königsberg ja rida teisi linnu ning asulaid tema nime.

PAUL KEERDO

(1891—1950)

Paul Roberti p. Keerdo sündis 16. aprillil 1891 Tartus maalri perekonnas. Aastail 1900—1903 õppis ta H. Treffneri eragümnaasiumis, kuid pidi sealt majanduslike raskuste tõttu lahkuma. Alates 1904. aastast töötas P. Keerdo Tartus kindatöökojas töölisena. 1915. aastal sõitis ta Petrogradi, kus asus tööle ortopeedilistes töökodades ja täiendas ühtlasi oma haridust õhtukursustel. 1917. a. suvel mobiliseeriti P. Keerdo sõjaväkke, kus teenis 1918. aasta veebruarini. Saksa okupatsiooni ajal oli ta töötu. Seejärel töötas P. Keerdo 1920. aastani Tartu maakonnavalitsuses, algul sekretärina, hiljem töö- ja hoolekandeosakonna juhatajana.

Alates 1917. aastast hakkas P. Keerdo osa võtma poliitilisest elust. Ta tegutses aktiivselt Tartu nahatöölise ametiühingus ja astus 1917. aastal Eesti Sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) Parteisse. Pärast esseeride partei lagunemist 1920. aastal kuulus ta Eesti Iseseisva Sotsialistliku Töölise Partei (EISTP) koosseisu. EISTP esindajana valiti P. Keerdo 1920. aasta lõpul I riigikogu liikmeks. 1921. aastal hakkas P. Keerdo lähenema Eestimaa Kommunistlikule Parteile. Temast sai üks EISTP pahempoolse tiiva väljapaistvam esindaja, kes etendas tähtsat

osa oportunistlike elementide väljatõrjumisel EISTP ridadest ja selle partei muutmisel EKP legaalseks organisatsiooniks. 1922. aasta novembris võeti P. Keerdo vastu EKP ridadesse.

Aastad 1922—1924 olid P. Keerdo elus eriti aktiivse tegevuse ajajärk. EKP kasutas teda kui võimekat organisaatorit tähtsates legaalse töö lõikudes. Aastail 1923—1924 oli ta EISTP (1923. aasta juunist Eestimaa Tööraha Partei) sekretär. P. Keerdo kuulus EKP Keskkomitee poolt 1923. aastal moodustatud tööraha ühise väerinna büroo koosseisu ja võttis aktiivselt osa võitlusest tööraha ühisrindede nõudmiste eest. 1923. aastal valiti P. Keerdo tööraha ühise väerinna riigikogurühma esimeheks. Ühtaegu oli P. Keerdo üheks juhtivaks jõuks ka ametiühinguliikumises. Ta võttis osa juba I ülemaalisest ametiühingute kongressist (1919. a.), kus ta valiti kongressi juhatuse liikmeks. Koos S. Andrejevi, V. Kanguri, Ed. Kõo, J. Lauristini ja teistega kuulus ta 14. septembril 1922 moodustatud Ajutise Üleriikliku Töölisühingute Kesknõukogu juhatusse, kus ta oli sekretäriks, II ametiühingute kongressil 1922. aastal valiti ta Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu sekretäriks. 1923. aasta suvel võttis P. Keerdo Eesti tööliste esindajana osa rahvusvahelisest ehitustööliste konverentsist Chemnitzis (praegune Karl-Marx-Stadt — Saksamaal). 1923. aastast kuulus P. Keerdo EKP Keskkomitee koosseisu. Kõigi nende suurte ülesannete kõrval leidis ta siiski veel aega viljakaks ajakirjanduslikuks tööks. Ta tegi kaastööd mitmele töölisajalehele ja -ajakirjale. Juba varasest noorusest peale tundis P. Keerdo suurt huvi kirjanduse vastu. Ka neil aastail tegeles ta ilukirjandusliku loominguga, niipalju kui see parteilise ja ühiskondliku töö kõrval võimalik oli.

1924. aasta jaanuaris areteeriti P. Keerdo ja mõisteti sama aasta novembris «149 protsessis» eluksajaks sunnitööle. Mehi-seks ja murdmatuks võitlejaks jäi Keerdo ka vanglas. Visalt kasutas ta ära kõik võimalused oma hariduse täiendamiseks. Aktiivselt võttis ta osa Tallinna Keskvangla illegaalse ajalehe «Vangimaja Kiir» ja ilukirjanduslik-teoreetilise ajakirja «Punane Viisnurk» väljaandmisest.

1938. aasta maikuu vabanes P. Keerdo üldise amnestia alusel vanglast. Ta asus elama Tartusse, kus töötas mitmesugustel juhuslikel töödel (raamatukaupluses, mööblivabrikus, Töölisteatris asjaajajana jne.). Samal ajal täitis P. Keerdo tähtsaid parteilisi ülesandeid. Ta kuulus EKP Illegalse Büroo koosseisu ning juhtis Tartu ja Lõuna-Eesti kommunistide tööd. Eriti suur oli tema osa Tartu parteiorganisatsiooni tegevuses. P. Keerdo mõistis õigesti, et tööliklassi võitlusele tuleb kaasa tõmmata ka progressiivset intelligentsi. Tulemusrikkalt kasutas Tartu parteiorganisatsioon selleks ära legaalseid kultuuriorganisatsioone (Tartu Töölisteater, Tartu Alkoholismivastane Kultuuriühing, Eesti Vabamõtlejate Ühing «Humanitas» jt.). Nende organisatsioonide

kaudu suunas P. Keerdo terve rea intelligentsi esindajaid marksismi propageerimisele. Samal ajal töötas Tartus ka mitu illegaalset marksismi-leninismi õpperingi, kus omandati juba sügavamaid teadmisi revolutsioonilise klassivõitluse teoorias. Mitmed haritlased võeti 1939. aastal ja 1940. aasta alguses Kommunistliku Partei ridadesse.

P. Keerdo võttis osa 1940. aasta 1. aprilli ööl toimunud illegaalsest EKP konverentsist, kus määrati kindlaks ülesanded eelseisvas revolutsioonis. 21. juunil 1940 juhtis ta kodanliku kliivõimu vastu suunatud Tartu töötajate meeleavaldust. Pärast juunipööret töötas P. Keerdo ajalehe «Kommunist» vastutava toimetajana.

Sotsialistliku revolutsiooni käigus oli üheks tähtsamaks ülesandeks kodanliku sõjaväe reorganiseerimine. Tuli anda otsustav vastulöök reaktsiooniliste ohvitseride sepitsustele ja organiseerida kiiresti poliitilist kasvatustööd sõdurite hulgas. Selle ülesande täitmise pani partei P. Keerdole. 8. juulil 1940 määrati ta sõjaväe poliitilise peajuhi ametikohale. Tema juhtimisel demokratiseeriti lühikese aja jooksul kodanlik sõjavägi ja kujundati ümber proletariaadi riigi armeeks. Riigivolikogu valimistel 14. ja 15. juulil 1940 valiti P. Keerdo uue riigivolikogu koosseisu. 25. augustil 1940 moodustas Eesti NSV Ülemnõukogu Eesti NSV Konstitutsiooni alusel uue valitsuse — Eesti NSV Rahvakomisсарide Nõukogu, mille koosseisu kuulus P. Keerdo rahanduse rahvakomissarina. Sellele tööpostile jäi P. Keerdo kuni oma surmani (6. jaanuaril 1950). Suure vastutustundega lahendas ta keerulisi majanduslikke ülesandeid sotsialismi ülesehitamisel Eestis.

Oma põhitöö kõrval tegeles P. Keerdo ka kirjandusliku loominguuga. Tema jutustusi on avaldatud ajalehes «Kommunist», ajakirjades «Looming», «Viisnurk», «Nädal Pildis», jutustuste kogus «Tasuja» ja mujal. P. Keerdo oli Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu liige ja kuulus Liidu revisjonikomisjoni koosseisu.

EKP IV ja V kongressil (1941. ja 1948. a.) valiti P. Keerdo EKP Keskkomitee liikmeks. Ühtaegu oli ta Eesti NSV Ülemnõukogu saadik.

VIKTOR KINGISSEPP

(1888—1922)

Viktor Kingissepp sündis 24. märtsil 1888 Saaremaal Kuressaare (praeguse Kingissepa) linna lähedases Marientali mõisas. Tema isa Eduard Kingissepp asus peagi elama Kuressaarde, kus töötas nahavabrikus masinistina.

Lepitamatud klassivastuolud õigusteta ja maapuuduses virelevate talurahva hulkade ning käputäie kiskjalike balti-saksa parunite vahel olid eriti teravad Eesti saartel. Puuduse ja väljakannatamatu olukorra sunnil pidid paljud saarte elanikud kodupaigast lahkuma. Nad sõitsid merel, läksid «suurele maale» ehist tööle, orjasid hallparuneid ja mõisnikke.

Juba nooruses said tööliklassi vabastusvõitluse üllad ideed V. Kingissepale südamelähedaseks. Kuressaare gümnaasiumis õppides hakkas ta aktiivselt osa võtma illegaalse õpilasingi tööst. Esimese Vene revolutsiooni sündmustel oli suur mõju noore V. Kingissepa maailmavaate kujunemisele. Ta hakkas tegema poliitilist selgitustööd saare kehvikute hulgas, kutsudes neid üles võitlusele töörahva vabastamise eest.

Tõelise klassivõitluse kooli tegi V. Kingissepp läbi ülevenemaalise proletaarse liikumise keskuses — Piiteris, kuhu ta sõitis 1906. aastal, et jätkata oma õpinguid Peterburi ülikoolis. Siin kujunes välja tema sügav sõprus bolševikega, vene ja eesti revo-

lutsioonivõitlejatega, nende hulgas ka eesti proletaarse liikumise väljapaistva esindaja J. Anveldiga. Juba samal 1906. aastal astus ta VSDTP ridadesse. Peagi liitus V. Kingissepp eesti agitaatorite kollektiiviga, kes tegi poliitilist selgitustööd Peterburi eesti tööliste hulgas.

Võitluses kontrrevolutsiooni vastu kandsid Eesti bolševikud suuri kaotusi. Kohaliku parteiorganisatsiooni kindlustamiseks saatsid Piiteri bolševikud V. Kingissepa 1907. aasta lõpul Tallinna. Otsekohe lülitus ta siin VSDTP Tallinna Komitee töösse. Stolõpini reaktsiooni rasketes tingimustes hakkasid Tallinna bolševikud välja andma illegaalseid ajalehti «Võitleja» ja «Revelski Vojennõi Listok», lendlehti ja proklamatsioone, ning juhtisid tööliste streigivõitlust. Paljudes linna ettevõtetes loodi parteikollektiivid. 1908. aasta jaanuaris pani politsei toime massilisi arettemisi Tallinna töölisaktivistide hulgas. Vangistati peaaegu kogu partei linnakomitee koosseis. V. Kingissepp pääses seekord arettemisest selle tõttu, et ta just enne politseihaarangut oli Tallinnast välja sõitnud.

Reaktsioon tegi kõik selleks, et revolutsioonijõud lõplikult puruks lüüa. Vaatamata sellele algas peagi Venemaal töölisliikumise uus tõus. Töölisklassi eesrindlikuma osa organisatsioonilise ja ideelise ühteliitmise huvides oli vaja bolševistliku ajalehe «Pravda» eeskujul hakata ka Eestis välja andma massilist legaalselt ajalehte. Selliseks ajaleheks sai «Kiir», mis hakkas ilmuma 15. juunil 1912 Narvas. Koos töölisliikumise silmapaistvate tegelaste J. Anveldi, J. Käsperti, H. Suuderi ja teistega võttis ka V. Kingissepp «Kiire» väljaandmisest aktiivselt osa.

Juba tol ajajärgul esines V. Kingissepp hiilgava publitsistina, väljapaistva literaatori-marksistina. Tema artiklid «Sotsiaalvabameelne töölispoliitika», «Aatelised dividendid» ja teised paljastasid eesti kodanlust, kes kõlavate «sotsiaalliberaalsete» sõnakõlksudega püüdis allutada töörahvast oma ideelisele mõjule. Reas artiklites: «Ilukirjandus kihutusabinõuna», «Tööliste hingedega ratsutajad», «Ühiskondlik tegevus ja «Noor-Eesti» jt. kaitses V. Kingissepp proletaarseid seisukohti kultuuri küsimustes, arvustas teravalt kirjanduslikku rühmitust «Noor-Eesti», kes reaktsiooni aastail libises estetismi ja kodanlik-anarhistliku individualismi rappa. Paljudes V. Kingissepa artiklites («Oma ajakirjanduse ja sõnavabaduse kaitseks», «Tööraha ajaleht», «Kuidas vene töölisel oma ajalehti toetavad» jt.) väljendub püüe suurendada töölisajakirjanduse mõju rahvahulkades.

Samal ajal tegi V. Kingissepp suurt organiseerimistööd. Ta korraldas partei aktivistide nõupidamisi Tallinnas, Narvas, Riias ja teistes linnades, arutas koos nendega abinõusid rahvahulkades revolutsioonilise töö tegemiseks, linna ja maa töörahva koondamiseks ajalehe «Kiir» ümber. Eesti bolševike ülesandel pidas V. Kingissepp tihedat sidet VSDTP Keskkomitee Venemaa-

bürooga, IV riigiduuma bolševike fraktsiooniga ja «Pravda» toimetusega, kes Eesti bolševike organisatsiooni ja tema häälekandjat tõhusalt abistasid nii materiaalselt kui ka ideeliselt. Selleks et tutvustada bolševike partei Keskkomitee Venemaa-büroole Eesti töölisajalehe ideelist suunda, tõlkis V. Kingissepp vene keelde üle viiekümne «Kiire» poliitilise artikli. 1914. aasta märtsi lõpus arutati bolševike duumafraktsiooni nõupidamisel «Kiire» esindaja aruannet. Nõupidamine tunnistas «Kiire» bolševistlikuks häälekandjaks ja otsustas abistada ajalehte materiaalselt. See otsus kinnitati partei Keskkomitee istungil 1914. aasta aprillis. V. I. Lenin hindas «Kiirt» kõrgelt ja iseloomustas teda kui pravdistlikku ajalehte.

V. Kingissepa revolutsiooniline tegevus ajas tsaarisandarmid ärevusse. Oma agentuuri kaudu said nad teada tähtsast parteiaktivistide nõupidamisest, mis toimus Peterburis 1913. aasta oktoobris V. Kingissepa juhtimisel. Tema korter otsiti läbi. V. Kingissepal läks esialgu korda end varjata, kuid varsti nuhkisid sandarmid ta välja. Politseivõimud keelasid tal kaheks aastaks elamise Baltimaade, Pihkva ja pealinnade (Peterburi ja Moskva) kubermangudes. Seoses sellega elas ta politsei valve all Tveri kubermangus (praegune Kalinini oblast) ja hiljem Kaasani kubermangus. Kohe pärast väljasaatmise tähtaja möödumist mobiliseeriti ta 1916. aastal ja saadeti Taga-Kaukaasia rindele.

V. Kingissepp vabanes sõjaväest alles pärast Veebruarirevolutsiooni. Ta tuli tagasi Petrogradi, juuni alguseks aga jõudis Tallinna. Kogu oma ülekeeva energia, oma teadmised ja võimed rakendas V. Kingissepp partei võitlusülesannete täitmiseks, töörahva, soldatite ja madruste võitmiseks bolševike poole. Tema sulest ilmus bolševistlikus ajakirjanduses suur hulk artikleid poliitilise võitluse tähtsamate küsimuste kohta. Ühtaegu tegi ta parteitööd tööliste hulgas ja sõjaväeosades. Partei ülesandel töötas ta 1917. aasta juulis-augustis Narvas, kus organiseeris kohalike nõukogude ja linnavolikogu ümbervalimisi. Valimiste tulemused näitasid, et bolševike mõju rahvahulkades kasvas. Väsimatult paljastas V. Kingissepp eesti kodanlust, kes rafineeritud natsionalistliku propaganda abil püüdis pimestada töörahva teadvust, lõhestada eesti ja vene tööliste proletaarset ühisrinnet. «Rahvuslik uduloor peab tööliste silmade eest ära varjama, et vene, läti, leedu tööline tema vend on ja et eesti kapitalist samasugune väljakurnaja on kui vene, läti, leedu kapitalist,» kirjutas V. Kingissepp «Kiires». «Rahvuslik ving peab tumestama sulase ja rentniku mõistust, et see ei saaks aru, et eesti ja saksa mõisnik teda ühte viisi kurnavad.»

Kornilovi mässu ajal mobiliseerisid Narva kommunistid V. Kingissepa juhtimisel punakaartlaste ja revolutsiooniliste soldatite salku võitlusse mässajate vastu. Need relvastatud salgad võtsid

oma kontrolli alla Narva raudteejaama ja ei lasknud läbi ühtegi sõjaväeeseloni Eestist Petrogradi suunas. Nendel kriitilistel päevadel pidasid bolševikud üksnes Narva all kinni ja veensid ümber kasakadiviiside 14 eseloni.

Pärast Kornilovi mässu mahasurumist kasvas järsult kommunistliku partei mõju rahvahulkades. Venemaal olid tekkinud tingimused relvastatud ülestõusu organiseerimiseks. V. I. Lenin pidas eriti tähtsaks Petrogradi ja tema lähiste — Soome ja Eesti — osa sotsialistliku pöörde läbiviimisel.

Petrogradi eeskujul loodi 22. oktoobril 1917 Eestimaa Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude Täitevkomitee juurde Sõja-revolutsioonikomitee, mille koosseisu kuulus 40 inimest. Komitee esotsas olid läbiproovitud bolševikud I. Rab-tšinski ja V. Kingissepp. Proletaarset pööret Eestis valmistati ette tihedas kontaktis relvastatud ülestõusu juhtiva parteiorga-niga — Keskkomitee Sõja-revolutsioonikeskusega, mis asus Pet-rogradis. Ühtaegu peeti hoolikalt silmas V. I. Lenini juhendeid proletaarse ülestõusu läbiviimise kohta.

Juba 23. oktoobri õhtul kella seitsmeks võtsid Punakaardi, revolutsiooniliste soldatite ja madruste salgad Eesti Sõja-revo-lutsioonikomitee juhendite põhjal oma kontrolli alla kõik tähtsa-mad strateegilised punktid Tallinnas. Sõjaväeosadesse saadeti komissarid. Seega halvati kodanluse võim juba varakult ühel tähtsal proletaarse Piiteri lähisel.

26. oktoobril teatas Eesti Sõja-revolutsioonikomitee, et sotsia-listlik revolutsioon Petrogradis on võitnud. Eesti töörahvas võttis ajaloolise teate — tööliste ja talurahva võimu kehtestamise — suure vaimustusega vastu. Sõja-revolutsioonikomitee volitusel kir-jutas V. Kingissepp 27. oktoobril alla kubermangukomissariilt tsiviilvõimu ülevõtmise aktile.

Ühtlasi võtsid Eesti bolševikud tarvitusele vajalikud abinõud selleks, et täita V. I. Leninilt saadud ülesannet: mitte läbi lasta ühtegi kontrerevolutsioonilist väeosa punase Piiteri peale. Suur-tükitule avamise ähvardusel peeti Tallinnas kinni 13. ja 15. Doni kasakate polk. V. Kingissepa juhtimisel veendi ümber Rakvere piirkonnas 49. korpuse väeosad, kes said Kerenskilt käsu liikuda Petrogradi peale.

Eestimaa Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõu-kogude Täitevkomitee liikmena hakkas V. Kingissepp energiliselt osa võtma tööliste ja talupoegade riigi ülesehitamisest. Ta orga-niseeris elanikkonna varustamist toiduainetega, võttis osa töölis-aktivistide saatmisest maale, et abistada töötavat talurahvast mõisate ülevõtmisel, moodustas Punakaardi salku eesti valge-kaartlaste ja balti-saksa parunite kontrerevolutsiooniliste välja-astumiste mahasurumiseks. V. Kingissepa juhtimisel ajasid Tal-linna töölised 15. novembril laiali eesti kodanluse poliitilise staabi — kurikuulsa «Maapäeva». V. Kingissepp võttis 1918. aasta jaa-

nuaris osa Eesti sotsialistlike sõjaväelaste esimesest kongressist ja hakkas formeerima I Tallinna punast polku. Kogu aeg oli ta poliitilise elu keerises, tihedas kontaktis rahvahulkadega. Pidevalt ilmusid ajalehtedes tema poliitilised artiklid, tihti esines ta tööliste koosolekutel ja miitingutel, töötava talurahva konverentsidel.

1918. aasta veebruaris hävitasid saksa imperialistide täägid Eestis noore nõukogude võimu. Koos Eesti nõukogude ja parteiaktiiviga evakueerus V. Kingissepp Nõukogude Venemaa tagalasse. Siin jätkas ta pingerikast parteitööd. 1918. aasta märtsis valiti V. Kingissepp IV erakorralisel ülevenemaalisel nõukogude kongressil Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liikmeks. Ta asus vastutusrikkale tööle Ülemtribunalis, seejärel aga töötas Ülevenemaalises Erakorralises Komisjonis uurijana. Ta kuulus «pahempoolsete» sotsialistide-revolutsionääride kontrevolutsioonilise mässu juurdlemise komisjoni koosseisu ja võttis osa V. I. Lenini vastu korraldatud atentaadi uurimisest.

Samal ajal tegi V. Kingissepp suurt poliitilist ja organisatsioonilist tööd eesti kommunistide hulgas, valmistades neid ette uuteks lahinguteks nõukogude võimu taastamise eest. Tema publitsistlikud artiklid «Pravdas» («Tunnustamata riik», «Teated Eestimaalt»), ajalehtedes «Tööline» ja «Edasi» («Poolaastat», «Siin- ja sealpool piiri» jt.) andsid terava iseloomustuse poliitilisest olukorrast okupeeritud Eestis. Artiklis «Eesti kaksikud» piitsutas ta Eesti menševikke, kes olid astunud häbiväärsesse sobingusse eesti kodanlusega ning saksa ja inglise-ameerika imperialistidega. Sel ajal kirjutas V. Kingissepp oma teose «Kellele iseseisvus, kellele ike», milles paljastas eesti kodanluse reeturlikku koostööd balti parunite ning saksa imperialistidega. 1918. aasta juulis toimus Moskvast VK(b)P Eesti sektiioonide ülevenemaaline konverents, kus arutati Eesti kommunistide järjekordseid ülesandeid antud võitlusetapil. Selle konverentsi tööst võttis osa ka V. Kingissepp.

Revolutsioon Saksamaal 9. novembril 1918 andis uut hoogu okupeeritud piirkondade revolutsioonilisele vabadusvõitlusele. Varsti toimus Tallinnas põranda all Eestimaa kommunistlike organisatsioonide I konverents, kus määrati kindlaks parteiorganisatsiooni ülesanded võitluses nõukogude võimu taastamise eest. Konverents valis Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee, kuhu kuulusid V. Kingissepp, R. Vakmann, M. Likemets jt. Novembrikuu teisel poolel tuli Eestisse illegaalselt tagasi V. Kingissepp. Tema juhtimisel tegi kommunistlik organisatsioon suurt tööd nii Tallinnas kui ka mujal Eestis. Poollegaalselt hakkas Tallinnas ilmuma ajaleht «Kommunist». Järsult aktiveerus Tallinna ametiühingute tegevus. Bolševike algatusel organiseeriti Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu valimised. Selles nõukogus said rõhuva enamuse kommunistid.

Eesti töörahva nimel pöördus Tallinna Nõukogu 19. novembril Nõukogude Venemaa töötajate poole palvega vennaliku abi saamiseks. Punaarmee väeosad, kus ühiselt võitlesid eesti, vene, läti ja teiste rahvuste punased polgud, alustasid pealetungi oma rõhutatud vendade vabastamiseks. Juba 29. novembril 1918 kuulutati Eesti nõukogude vabariigiks Eesti Töörahva Kommuuni nime all. Lühikese ajaga vabastasid eesti punased polgud suurema osa Eesti territooriumist ja lähenesid 1919. aasta alguses Tallinnale. Kuid eesti kodanlusel läks korda inglise-ameerika imperialistide ja palgasõdurite abiga töörahva võim Eestis verre uputada.

Kodusõja aastail, vaatamata valgekaartlaste verisele terrorile, jätkas kommunistliku partei Eestimaa organisatsioon V. Kingissepaga eesotsas võitlust välismaa interventide ja nende kodanlastest abimeeste vastu, astus mehiselt välja maailma esimese sotsialistliku vabariigi kaitseks. Massiliselt anti välja illegaalset partei kirjandust, lendlehti, proklamatsioone, Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee häälekandjat «Kommunist». Kommunistlikku kirjandust levitati laialdaselt nii Eesti valgearmee tagalas kui ka väeosades. Kommunistlik partei kasutas oskuslikult mitmesuguseid legaalse ja illegaalse töö vorme, korraldas protestimeeleavaldusi kodanliku valitsuse vastu, organiseeris streike, sabotaaži, sõjavastaseid väljaastumisi tagalas ja rindel.

Erakordselt rasketes põrandaalustes tingimustes kirjutas V. Kingissepp Tallinna lähedal Munalaskmes asuvas konspiratiivkorteris 1919. aasta lõpul ja 1920. aasta alguses oma väljapaistvaima teose «Iseseisvuse ikke all». Selles raamatus ja paljudes tolelaegsetes artiklites häbimärgistas ta eesti kodanluse ja sotside rahvavastast tegevust ja paljastas neid kui rahva reetureid, kui lääne imperialistide käsilasi. Artiklis «Wilsoni heeringa eest» piitsutas ta ameerika monopoliste kui rahvaste vabaduse ja sõltumatuse verivaenlasi, kui revolutsiooni kähgistajaid.

V. Kingissepa juhtimisel võitlesid Eesti kommunistid visalt selle eest, et kodanlik Eesti Nõukogude-vastasest sõjast välja langeks.

Eesti tööliklassi võitluse üheks tähtsamaks momendiks oli Eesti ametiühingute I kongress, mis toimus 30.—31. augustil 1919 Tallinnas. Kongressi ettevalmistamisel tegi ära suure töö põrandaalune kommunistlik organisatsioon V. Kingissepa juhtimisel. Eesti tööliklassi nimel mõistis kongress kodanliku valitsuse interventsioonipoliitika julgelt hukka ja nõudis viivitamatut rahu sõlmimist Nõukogude Venemaaga. Vaatamata sellele, et relvastatud politsei jõugud ajasid kongressi jõuga laiali, areteerisid üle saja kongressi saadiku ja mõrvasid neist 25 Irboska all, ei suutnud kodanlus siiski murda eesti tööliklassi ja ta kommunistliku väesalga revolutsioonilist võitlusvaimu. See võitlus kandis peagi vilja. Revolutsiooniliste väljaastumiste kasv tagalas ja

Eesti valgearmees sundisid eesti kodanlust esimesena välja astuma interventsioonirindest. Kodanlik Eesti kirjutas 1920. aasta veebruaris alla rahulepingule Nõukogude Venemaaga.

Kuid rahu ei olnud võimalik sõlmida kapitalistlikus Eestis endas töölisklassi ja kodanluse vahel. Klassivõitlus Eestis jätkus uues olukorras. Metsikute politseirepressioonide tingimustes, kodanluse nuhkidest jälitatuna jätkas V. Kingissepp Eesti proletariaadi revolutsioonilise võitluse juhtimist.

5. novembril 1920 tuli Tallinnas illegaalselt kokku EKP I kongress. Kongress märkis ära Eesti kommunistide peamised ülesanded, töötas välja uutele tingimustele vastava taktika, võttis vastu EKP programmi ja põhikirja. Oma otsustes lähtus kongress V. I. Lenini revolutsioonilisest õpetusest ja Kommunistliku Internatsionaali juhtnöördest. EKP I kongress viis lõpule Eesti töölisklassi kommunistliku organisatsiooni konstitueerumise Kommunistliku Internatsionaali sektsioonina. See samm oli sel klassivõitluse etapil möödapääsmatu.

V. Kingissepp esines kongressil Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee poliitilise aruandega ja ettekandega EKP programmist. Punase joonena läbis kongressi tööd parteiorganisatsiooni keskne ülesanne: linna ja maa töörahva koondamine võitlusse kodanlik-natsionalistliku diktatuuri kukutamise eest, tööliste ja talurahva võimu taaskehtestamise eest.

Kongressi otsuste elluviimiseks suurendas EKP oma mõju rahvahulkades ja legaalsetes töölisorganisatsioonides, lõi kommunistlikud rühmad ametiühingutes, sõjaväeosades, riigikogus jm., tegi aktiivset tööd proletarise noorsoo hulgas. V. Kingissepp pühendas kogu oma jõu töölisklassi revolutsioonilisele võitlusele, näidates sealjuures üles raugematut energiat ja initsiatiivi. Ta etendas juhtivat osa põrandaaluse EKP Keskkomitee ja Keskkomitee Poliitbüroo (sellesse valiti V. Kingissepp, J. Kreuks, O. Rästas) töös, tegeldes spetsiaalselt partei kirjanduse väljaandmise, legaalsete töölisorganisatsioonide juhtimise, riigikogu ja kohalike omavalitsuste kommunistlike fraktsioonide poliitilise tegevuse küsimustega. Kodanlikud poliitikategelased olid sunnitud tunnistama V. Kingissepa vaieldamatut autoriteeti rahvahulkades ja nimetasid teda riigikogu kõige aktiivsemaks tegelaseks.

5. ja 6. oktoobril 1921 toimus Tallinna lähedal Sael Jõgisuu külas EKP II kongress. Kongress määras kindlaks Eesti kommunistide ülesanded selleks, et kõvendada partei sidemeid rahvahulkadega ja töölisklassi legaalsete organisatsioonidega kodanluse pealetungi tingimustes. Ettekandega Kommunistliku Internatsionaali III kongressi tulemustest esines kongressil J. Anvelt. V. Kingissepp tegi ettekande poliitilise olukorra ja EKP lähemate ülesannete kohta. Kongressi otsuseid ellu viies suurendas parteiorganisatsioon kommunistide osa töölisorganisatsioonides, ühendas järjekindla võitluse töötajate iga-

päevaste vajaduste ja nõudmiste rahuldamise eest töölisklassi poliitilise kasvatus ülesannetega, juhtis teda proletaarsete liikumise lõppeesmärkide saavutamisele.

1922. aasta jaanuaris avaldati töölisajakirjanduses V. Kingissepa juhtimisel koostatud töörahva ühise väerinna platvorm, mille alusel EKP koondas linna ja maa töörahva hulki kodanliku diktatuuri vastu.

Töölisklassi revolutsioonilise aktiivsuse mahasurumiseks tugendas kodanlus proletariaadi vastu suunatud repressioone. «Demokraatlikke vabadusi» jämedalt ignoreerides areteeris kaitsepolitsei eesrindlikke töölisi, sulges legaalseid töölisorganisatsioone ja ajalehti.

Eesti töölisklass avaldas vihast protesti kodanluse omavoli ja vägivalla vastu. Võimsad 1. mai demonstratsioonid Tallinnas ja teistes linnades näitasid, et töörahva ühise väerinna loosungite ja proletariaadi lippude alla koonduvad elanikkonna laiad hulgad.

Hirnutatuna kommunistliku partei mõju kasvust mobiliseeris kodanlus kõik politseijõud Eesti proletariaadi kangelasliku juhi püüdmiseks. Ööl vastu 3. maid 1922 läks kodanluse nuhkidel reeturi kaasabil korda areteerida V. Kingissepp. Kodanlikud võimud, kes V. Kingissepa nime kuuldes iga kord võpatasid, püüdsid nüüd võimalikult kiiremini temaga arveid õiendada. Pärast metsikuid piinamisi mõisteti ta sõjaväljakohtu poolt juba samal päeval mahalaskmisele. Ülekuulamisel ja kohtus käitus V. Kingissepp mehiselt, keeldudes igasuguste tunnistuste andmisest. Küsimusele, missugune on tema elukutse, vastas V. Kingissepp: «Eesti kodanliku vabariigi kukutaja.» Ta valmistas ette ulatusliku kaitskõne. Nähes aga selle kohtukomöödia lavastanud eesti kodanluse ladviku jõhkrat omavoli, loobus ta kõnest, üteldes vaid lühidalt: «Milleks kaubelda? Siin pole hobuste paristamine. Ma tean, et teil on otsus juba ammu valmis. Teie olete timukate kohus!»

Eesti valgekaartlased lasksid V. Kingissepa maha ööl vastu 4. maid 1922 Tallinna lähedal metsas. Kodanlikud võimud, püüdes hävitada viimsegi jälje V. Kingissepast, kaevasid varsti tema põrnu välja ja uputasid merre.

Eesti töölised, Nõukogude töörahvas ja kapitalistlike maade töölisklass võtsid sügava kurbusega vastu teate eesti proletariaadi juhi hukkamisest ja avaldasid teravat protesti kodanluse järjekordse veretöö puhul. V. Kingissepa mälestuseks otsustasid Leningradi oblasti Jamburgi linna töötajad anda oma linnale uueks nimeks Kingissepp. Kommunistliku Internatsionaali IV kongressi avamisel 5. novembril 1922 ütles Clara Zetkin sooja järelduse proletariaadi ustavale pojale Viktor Kingissepale. Tallinna, Harjumäe nõlvakule, põliste pärnade alla püstitasid Nõukogude Eesti töötajad revolutsioonilise võitluse legendaarsele kangelasle mälestussamba.

ELSA KINGISSEPP-LELL

(1887—1952)

Elsa Jaani t. Lell sündis 1887. aastal Riias eesti töölise perekonnas. Neljateistkümne-aastaselt asus ta pärast progümnaasiumi lõpetamist tööle kirjutaja ja tunniandjana. Samal ajal jätkas ta õpinguid ning andis ära koduõpetaja eksamid. Seejärel töötas ta õpetajana Riias ja Soomes.

1905. aastal hakkas ta osa võtma ühiskondlikust tegevusest tööliste haridusseltsis Riias. Ühtaegu tutvus ta sotsialistliku kirjandusega.

Pärast abiellumist väljapaistva eesti bolševiku V. Kingissepaga sõitis E. Lell Peterburi. Siin hakkas ta osa võtma illegaalsest parteitööst. 1912. aastal astus ta bolševike parteisse. Tol ajal tegid Eesti bolševikud küllaltki suurt tööd peamiselt ajalehe «Kiir» kaudu, mis ilmus Narvas aastail 1912—1914. E. Kingissepp aitas kõigiti organiseerida ajalehe tellimisi ja rahalfsi korjandusi Peterburi tööliste hulgas. Peterburi proletariaat toetas ajalehte suurte summadega ja see võimaldas «Kiirel» edasi ilmuda, vaatamata lakkamatutele trahvidele ja konfiskeerimistele. E. Kingissepp tõlkis «Pravda» artikleid «Kiire» jaoks ning eesti materjale «Pravda» jaoks. Peterburi Eesti organisatsiooni ülesandel pidas ta sidet Eesti bolševike, IV riigiduuma bolševike

fraktsiooni ja «Pravda» toimetuse vahel. Peterburis töötasid eesti bolševikud mitmes legaalses eesti tööliste ja üliõpilaste organisatsioonis. Kõigi nende organisatsioonide tegevusest võttis osa ka E. Kingissepp, võideldes nende revolutsioonilise suuna eest.

Esimese maailmasõja päevil pidas E. Kingissepp sidet Petrogradi Eesti organisatsiooni ja bolševike Tallinna organisatsiooni vahel. Pärast Veebruarirevolutsiooni tegi ta laialdast agitatsiooni-, propaganda- ja organiseerimistööd Petrogradi Eesti rajoonis, levitas uuesti ilmuma hakanud ajalehte «Kiir», organiseeris ajalehele toetust ja kogus tema jaoks materjale. E. Kingissepp oli Eestimaa bolševike aprillikonverentsi ja VSDT(b)P Petrogradi organisatsiooni juulikonverentsi delegaat.

VSDT(b)P Petrogradi Komitee saatis E. Kingissepa parteitööle Rosenkranzi tehasesse (praegune «Krasnõi Võboržets»).

1917. aasta oktoobris kutsuti E. Kingissepp Eestisse. Siin asus ta tööle Tallinna Linnavolikogu sekretärina.

E. Kingissepp võttis aktiivselt osa Oktoobrirevolutsioonist. Ta oli Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee liige. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu valiti ta Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee liikmeks. Täitevkomitees töötas ta hoolekandeosakonna juhatajana ja täitevkomitee häälkandja «Eesti Teataja» toimetajana.

1918. aasta veebruaris evakueerus E. Kingissepp Petrogradi. Seoses V. Kingissepa tööleasumisega Ülemtribunali sõitis ta aga Moskvasse. 1918. aasta novembris asutas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu telegraafiagentuuri «Esta», mille juhatajaks nimetati E. Kingissepp.

E. Kingissepp oli IV ülevenemaalise nõukogude kongressi delegaat. Aastail 1919—1922 töötas ta Kommunistlikus Internatsionaalis. Ta oli ajakirja «Kommunistlik Internatsionaal» saksakeelse väljaande toimetaja, seejärel aga tegutses pikemat aega kirjanduse ja kirjastuse alal Moskvas.

Oma elu viimastel aastatel kogus ja redigeeris E. Kingissepp Viktor Kingissepa töid ning materjale tema revolutsioonilise tegevuse kohta.

VILHELMINE KLEMENTI

(1904—1929)

Vilhelmine Kaarli t. Klementi sündis 31. märtsil 1904 Tallinnas, Mayeri vabriku töölise paljulapselises perekonnas. Kaotanud varakult isa, tuli suurel perekonnal puudust kannatada. Olukorda halvendas veel see, et ka ema põdes kogu aeg raske haigust, mis ta 1920. aasta kevadel hauda viis.

See tütarlaps — kommunistlik noor V. Klementi, keda sõbrad Villuks hüüdsid, sai üheks eredamaks kujukaks eesti prolettaarse noorsoo liikumise ajaloos.

Esimesi poliitilisi teadmisi ammutas V. Klementi juba üsna noorena. Raskel Saksa okupatsiooni aastal võis Villut, Lenderi gümnaasiumi õpilast juba näha streikivate kooliõpilaste esiridades. Tema poliitiline tegevus kooliõpilaste hulgas jätkub ka esimestel kodanliku võimu aastatel, mille eest reaktsioonilised pedagoogid V. Klementit kogu aeg taga kiusasid ning korduvalt koolist välja heitsid. Tal tuli mitmel korral koole vahetada, et kuidagi edasi õppida.

1920. aastal astus V. Klementi Tallinna õhtukeskkooli. Päeval töötas ta tubakavabrikus või sadamas. Tallinna õhtukeskkool kujunes tol ajal üheks linna revolutsiooniliste töölisnoorte koondukiskohaks. Siin õppisid mitmed töölisnoorte liikumisest aktiivsed osavõtjad, nagu Johannes Lauristin, Oskar Sepre,

Anton Vaarandi, Mihkel Tulp, Albert Lipstal jt. Need olid noored, kes päeval pidid töötama ning ainult õhtuti said õppida.

EKP juhtimisel hakati Tallinnas 1920. aasta lõpul rajama legaalselt Üle-eestimaalist Noorproletaarlaste Ühingu. Ka V. Klementi astus selle ühingu liikmeks ja võttis osa tema muusika- ja lauluringi tööst. Kui kodanlus Noorproletaarlaste Ühingu 4¹/₂ kuud pärast selle asutamist sulges ja ühingu aktiivsemad liikmed areteeris, oli areteeritute hulgas ka V. Klementi. Kuid süütõendite puudumisel ja alaealisuse tõttu pidid võimud ta 10 päeva pärast vabastama.

Veelgi aktiivsemalt jätkas nüüd V. Klementi tööliskoorte organiseerimist. Hilistel õhtutundidel pärast õhtukooli ja pühapäevadel võis teda alata näha «Töölise Keldris» mitmesugustest üritustest osa võtmas. Seltsimeeste hoolitsusel sai ta tööle Tallinna Ehitustöölise Ametiühingusse, kus hakkas juhtima ametiühingu noortekomisjoni. Samal ajal oli V. Klementi Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kultuuri- ja noortekomisjoni liige, võttis osa tööliskoorte võimlemisringide tööst. Öösiti aga käis ta koos teiste tööliskoortega kommunistide illegaalseid lendlehti levitamas.

Kui EKP Keskkomitee pärast Noorproletaarlaste Ühingu sulgemist illegaalselt Eestimaal Kommunistlikku Noorsooühingut organiseerima hakkas, võttis sellest tööst osa ka V. Klementi. Salajasel koosolekul Pirita metsas 1921. aasta kevadel valiti Vilhelmine Klementi EKNÜ organiseerimiskomitee liikmeks.

Oma esimese kõnega esines V. Klementi karskusseltsi «Valvaja» saalis sadade inimeste ees rahvusvahelisel naistepäeval 8. märtsil 1922.

EKNÜ organiseerimiskomitee ülesandel jätkas V. Klementi ka tööd Tallinna Koolikoorte Liidus, mille juhatuse liige ta oli. Mõni päev pärast rahvusvahelist naistepäeva esines ta Koolikoorte Liidu juhatuse koosolekul kodanlikku hariduspoliitikat ja haridusministrit paljastava kõnega. Ta nõudis koolides sundusliku usuõpetuse kaotamist ja koolinõorsoole organiseerimise vabadust. Lõpuks esitas ta resolutsiooni, milles protesteeriti õpilaste isetegevust kitsendavate haridusministeeriumi eeskirjade vastu. Haridusministri käsul heideti V. Klementi selle eest paar nädalat enne lõpueksameid õhtukeskkoolist välja.

Kui Tallinna töölised 1. mail 1922 punaste lippude ja loosungite all tänavatele tulid, sammus Villu noortöölise kolonni eesotsas. Kolonn kandis loosungit: «Värise, rasvunud kodanlus, siin sammuvad sinu hauakaevajad — noored kommunaarid!» Rongkäik suundus «Russalka» mälestussamba juurde. Siin toimus töölise võimas maimiiting, kus esines ka Vilhelmine Klementi. Ta kutsus töölisi üles koonduma ja vabastama vanglatest töörahva paremad pojad ja tütreid, kes seal praegu vaevlevad, ja nende ase-

mel vanglamüüride taha heitma kodanliku kaitsepolitsei agente ja nuhke.

Pärast maipühi areteerisid kaitsepolitsei agendid Tallinnas Schnelli tiigi ääres V. Klementi koos kommunistlike noorte Helmi Niinebergi ja Helene Pruuliga. Villu oli hiljuti 18-aastaseks saanud. Teda süüdistati selles, et ta «sihiga agiteerida rahvast valitsuse kohtuasutuste korralduste vastu, esines rahva ees kõnega, milles teadlikult kutsus üles kokkukogunenud rahvast vahi all hoitavate vangistatud kommunistide vabastamisele». Peale selle pandi temale veel süüks, et ta oli Noorproletaarlaste Ühingu liige ja kommunistlike noorte organisator, et ta oli pidanud ühendust Viktor Kingissepaga ning käitunud väljakutsuvalt läbiotsimiste ajal «Töölise Keldris». Alaealisuse tõttu mõisteti V. Klementi 6 aastaks ja 8 kuuks sunnitööle, tema kaaslastele aga määrati 10 aastat sunnitööd.

Nüüd algasid V. Klementile rasked vangla-elu aastad. Kuid ta ei alistunud ka siin. Tema võitlusest kodanlikus vanglas räägivad arvukad vangladokumentid ja võitluskaaslaste mälestused. Need jutustavad sellest, kuidas V. Klementi koos viie tütarlaps poliitvangiga (Julia ja Salomonja Telman, Helene Pruul, Amanda Morgenson, Helmi Niineberg) Vene tänava vanglast läbi müüri raiutud augu põgenes ja ligi kuu aega vabaduses viibis. Kuid provokaatori kaasabil läks kodanliku kaitsepolitsei nuhkidel korda tütarlapsed uuesti tabada. Vangladokumentidest näeme, et V. Klementit ei suutnud murda vangimajaülemuste surveabinõud kartseri ja administratiivkaristuste näol. Seitsme vangla-aasta jooksul heideti ta rohkem kui 70 ööpäevaks kartserisse, rasket administratiivkaristust — vangi õiguste äravõtmist — rakendati tema suhtes ligi 240 päeva. Umbes 40 korral saadeti V. Klementi tapi korras ühest kodanlikust vanglast teise, et teda teistest poliitvangidest isoleerida ja tütarlapse kurnatud tervisele lõplik hoop anda. Üha halvenevast tervislikust seisukorrast hoolimata ei jätnud Villut maha tema optimism ja kirglik võitlusvaim. Tal jätkus jõudu ja oskust kaasvangide meeoleolu tõstmiseks ja nende eest hoolitsemiseks. Lisaks sellele jätkus Villul aega ja püsivust teha tööd enda ja kaasvangide teadmiste pidevaks tõstmiseks.

20. jaanuaril 1929 toodi haigusest lõplikult kurnatud V. Klementi Tallinna Keskvangla haiglasse, kus ta 16. veebruari hommikul suri.

Vilhelmine Klementi matustest võtsid osa tuhanded Tallinna tööliselised ja need kujunesid võimsaks protestidemonstratsiooniks verise kodanliku diktatuuri vastu.

AMALIE KREISBERG

(1879—1906)

Amalie-Elisabeth Karli t. Kreisberg sündis 21. oktoobril 1879 Narvas Kreenholmi töölise perekonnas. Kreenholmi Manufaktuur oli tol ajal üks suuremaid tööstusettevõtteid Venemaal. Möödunud sajandi 70. aastail töötas seal üle 5000 töölise.

Amalie lapsepõlv möödus rõõmutult, alalises puuduses ja viletsuses nagu tuhandetel teistelgi tolle aja töölistel. Vahest ainult seile poolest oli ta õnnelikum oma paljudest eakaaslastest, et tema vanemad suutsid leiva kõrvalt siiski niipalju kokku hoida, et Amalie sai lõpetada kaheklassilise ministeeriumikooli. Oma teadmisi täiendas ta hiljem pidevalt iseõppimise teel.

15-aastaselt algas A. Kreisbergi elus uus «kool». Selleks kooliks sai Kreenholmi Manufaktuur, kuhu ta nüüd tööle asus ja kus ta kangru eriala omandas.

Hea näitlejaande ja deklameerimisoskuse tõttu hakkas A. Kreisberg osa võtma ka tööliste isetegevuslikest üritustest toleaeegses Narva karskusseltsis «Võitleja». Menukalt esines ta mitmesugustes lavastustes, sealhulgas M. Gorki näidendis «Põhjas».

Töö ja kunstilise isetegevuse kõrval hakkas A. Kreisbergi elus neil aastail järjest suuremat osa etendama tema osavõtt revolüt-

sioonilisest liikumisest. Käesoleva sajandi algul tegutsesid Narvas mitmed tööliste marksistlikud ringid. Neis loeti Peterburist ja mujalt saadud revolutsioonilist kirjandust, arutati tööliste võitluse küsimusi. Suvekuudel organiseeriti väljasõite, kus poliitiliste selgituskõnedega mõnikord esinesid ka väljastpoolt tulnud sotsiaaldemokraadid. Vanemate ja teadlike seltsimeeste abiga hakkas A. Kreisberg nende ringide tegevusest aktiivselt osa võtma. 1904. aastal võeti ta vastu VSDTP ridadesse. Järgmisel aastal valivad Kreenholmi töölised A. Kreisbergi töölisvanemaks. Nüüd seisid tal ees vastutusrikkad ülesanded ja ta tuli nendega hästi toime.

1905. aasta revolutsiooni päevadel oli A. Kreisberg üks aktiivsemaid Narva tööliste poliitilise võitluse organiseerijaid. Koos võitluskaaslaste A. Mõtuse, I. Feodorovi ja teiste bolševikega korraldas ta tööliste meeleavaldusi ja koosolekuid.

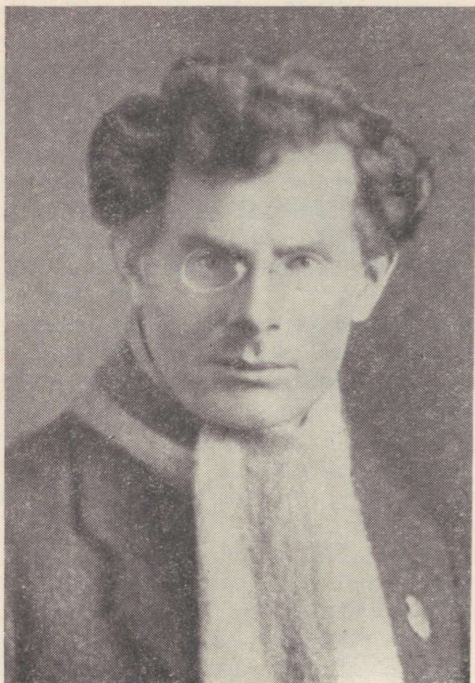
Üheks suuremaks Narva tööliste väljaastumiseks revolutsiooni haripunktil oli 25. oktoobril alanud tööliste üldstreik. Streikivad töölised korraldasid linnas suure poliitilise meeleavalduse. Mitmetuhandalise meeleavaldajate kolonni eesotsas kandis punast lippu noor Kreenholmi töölisvanem A. Kreisberg. Samal õhtul toimus karskusseltsi «Võitleja» ruumes tööliste koosolek, kus A. Kreisberg esines süütava poliitilise kõnega, kutsudes töölisi võitlusele tsarismi vägivalla kukutamiseks. Kohalik politseimeister teatas sel puhul Peterburisse saadetud telegrammis: «Praegu alustasid streiki kõik Narva vabrikud ja tehased, töölised käivad ringi punaste lippudega, nõuavad palga tõstmist ja 8-tunnilist tööpäeva; streikijaid on üle 10 000; sõjavägi on võitlusvalmis.» 1. novembril tungis streikivate tööliste kolonni kallale sõjaväeosa, kusjuures üks tööline tapeti. Selliselt õiendasid vabrikandid ja kohalikud ametivõimud töolistega arveid.

Järgmistel revolutsioonikuudel, novembris ja detsembris, tegid Narva bolševikud suurt tööd tööliste poliitilise teadlikkuse tõstmisel ning parteiorganisatsiooni juhtiva osa kindlustamisel. Peterburi seltsimeeste abiga moodustati Narvas 1905. aasta novembri lõpul seni omaette tegutsenud sotsiaaldemokraatlike ringide baasil VSDTP Narva Linnakomitee. Aktiivse ja teadliku bolševikuna valiti A. Kreisberg selle liikmeks. Ta võttis osa revolutsioonilise kirjanduse muretsemisest ja levitamisest, aitas korraldada poliitilisi õppusi tööliste sotsiaaldemokraatlikes ringides.

«Verise pühapäeva» aastapäeval 9. jaanuaril 1906 organiseeris A. Kreisberg tööliste protestistreigi. Seoses sellega areteeriti ta mõne päeva pärast ja paigutati Kreenholmi vanglasse. Narvast viidi ta peagi üle Tallinna, sealt aga toodi tagasi Narva. Lõpuks heideti ta Jamburgi vanglasse, mis oli kuulus vangide julma kohtlemise poolest. 8. märtsil 1906 käsutati A. Kreisberg ülekuulamisele. Teda süüdistati punase lipu kandmises, salajasest koosolekutest osavõtmises ja tööliste 25. oktoobri ja 9. jaa-

nuari väljaastumiste organiseerimises. A. Kreisberg ei tunnistanud end süüdi; veel rohkem, ta pidas seda oma kohuseks ja ei andnud oma seltsimehi välja. Seoses sellega peksti ja näljutati teda. Kuid A. Kreisberg jäi oma veendumustele truuks ning jätkas revolutsioonilist selgitustööd ka kaasvangide hulgas. Põlastavalt suhtus ta neisse vangidesse, kes vanglaraskusi kartma lüües revolutsioonilisele võitlusele selja pöörasid. Ausaks ja kindlaks jäi A. Kreisberg viimse hingetõmbeni. Piinatuna tsaari satraapide poolt, suri ta 12. mail 1906 Jamburgi hospitalis. A. Kreisbergi põrmu Narva toomine kujunes suureks tööliste protestimeeleavalduseks valitseva korra vastu. Teel linna tungisid tööliste kolonni kallale politsei ja sõjaväeüksus, röövisid A. Kreisbergi põrmu ja paigutasid selle kõvendatud valve all kirikusse. Alles järgmisel päeval, kui vabrikutes oli töö juba alanud, lubati surnukeha mulda sängitada.

JAAN KREUKS

(1891—1923)

Sajandi vahetusel tuli Harjumaalt Alavere vallast (praegune Harju rajoon, Alavere külanõukogu) Tallinna tööd ja leiba otsima Rooküla mõisa endise teomehe Jüri Kreuksi perekond. Kuid Jüri Kreuksil ei läinud korda ka Tallinnas kindlat tööd leida, sest tööstuses oli puhkenud kriis, mis paiskas töölisi tänavale. Pere aga tahtis toita, ja Jüri Kreuksil tuli leppida juhuslike töödega, teenida kopikaid laadija ja voorimehena. Sellest perekonnast võrsusid kaks silmapaistvat võitlejat Eesti töörahva vabaduse ja nõukogude võimu eest — Jaan Kreuks, sündinud 17. detsembril 1891, ja Georg Kreuks, kes oli vend Jaanist viis aastat noorem.

Alaline puudus sundis ka lapsi maast-madalast perekonnale kõrvalteenistust muretsema. Veel algkoolis käies müütas Jaan Kreuks ajalehti. Pärast algkooli lõpetamist läks ta lukksepa õpipoisiks. Õpinguid aga jätkas ta õhtukursustel ning lõpetas keskkooli kuus klassi. Hiljem teenis ta kaubalaevadel ning töötas mõnda aega Peterburis, kust sõja eel Tallinna tagasi tuli. Need tööotsingute aastad õpetasid teda elule vaatama senisest palju selgema pilguga. Töökaaslaste kaudu tutvus ta marksistliku kirjandusega ning hakkas osa võtma tööliste väljaastumistest.

Esimese maailmasõja ajal mobiliseeriti J. Kreuks tsaariar-

meesse, kus ta oli algul sanitariks, hiljem 34. diviisi staabis kirjutajaks. Kogenud seltsimeeste juhtimisel hakkas ta soldatite hulgas tegema revolutsioonilist selgitustööd. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni päevil valiti J. Kreuks Austria rindel oma väeosa soldatite nõukogu liikmeks.

1918. aasta algul vabanes J. Kreuks sõjaväest ja tuli Tallinna. Samal ajal astus ta ka kommunistliku partei ridadesse. Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu sõjaväeosa-konnas töötades hakkas ta täitma temale usaldatud ülesandeid uue armee organiseerimise alal. Kuid seekord ei saanud J. Kreuks kuigi kaua kodulinnas olla. 1918. aasta veebruaris tungisid Eestisse hambuni relvastatud Saksa okupatsiooniväed, ja J. Kreuks koos oma noorema venna Georg Kreuksiga, nagu paljud teisedki seltsimehed, lahkus siit Nõukogude Venemaale. Tagasi tuli ta 1919. aasta algul.

Tollal käis kodusõda. Kõikjal Eestis määratses valge terror, suleti töölisorganisatsioone, revolutsioonilisi töölisi areteeriti ja lasti maha. Nendes tingimustes asusid kommunistid sügaval põranda all koondama oma ridu võitluses kodanliku valitsuse vastu, Nõukogude Venemaaga rahu sõlmimise eest.

Tallinna Raudteetehastes, kuhu J. Kreuks tööle asus, olid kodanlust toetavad sotsid suutnud ühe osa töölistest oma mõju alla saada. Koos teiste kommunistidega hakkas J. Kreuks sotse paljastama ja tööliste võitlust organiseerima. Peagi võitis ta tööliste poolehoidu. Kui 1919. aasta augustis toimus Eesti ametiühingute I kongress, siis saatsid Raudteetehaste töölised sinna oma esindajaks kommunist J. Kreuksi. Täiesti juhuslikult pääses ta areteerimisest, mis kodanlus ette võttis kohe pärast seda, kui kongress oli nõudnud Eesti väljaastumist Nõukogude-vastast interventsioonisõjast. 1919. aasta novembris toimus Raudteetehaste tööliste streik, mille ettevalmistamisest ja läbiviimisest J. Kreuks aktiivselt osa võttis. Seoses sellega vallandati ta töölt. Kaitsepolitsei jälitamise eest oli ta peagi sunnitud minema põranda alla, kus Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee rakendas ta illegaalsele parteitööle.

Tollal töötasid Eestis põranda all V. Kingissepp, O. Rästas, R. Vakmann, M. Likemets. Nendel vanematel kommunistidel oli rikkalikke illegaalse parteitöö kogemusi juba tsaariajast ja nad olid ligemale kaks aastat töötanud kodanliku Eesti äärmiselt raskestes tingimustes. Nende vilunud seltsimeeste pideva abiga omandas J. Kreuks põrandaaluses töös väärtuslikke kogemusi ning konspiratsioonitehnikat.

1920. aastast alates töötas J. Kreuks Kommunistliku Partei Eestimaa organisatsiooni Tallinna vastutava organisaatorina. Samal ajal hakkas ta koos teiste juhtivate kommunistidega ette valmistama EKP I kongressi. Kongress tuli kokku 1920. aasta novembris Tallinnas. J. Kreuks võttis sellest osa delegaadina, ta

oli kongressi juhataja asetäitja. Kongressil valiti ta EKP Keskkomitee liikmeks.

J. Kreuksi valimisega partei kongress ei eksinud. Vaatamata sellele, et tal ei olnud tol ajal veel sügavaid teoreetilisi teadmisi ja küllaldaselt poliitilisi kogemusi, tegi ta ennatsalgavat põrandaaluse revolutsioonääri tööd. Ta töötas kogu energiaga, püüdis võimalikult rohkem «inimestega suhelda, neid tundma õppida, neilt õppida ja neile edasi anda oma teadmisi mitte ainult ametlike kõnedega kõnepuldist, vaid igapäevase süvenemise teel nende tegevuse «piciasjadesse», nagu räägib oma mälestustes tema võitluskaaslane kommunist H. Allik.

1921. aasta oktoobris toimus EKP II kongress. J. Kreuks oli ka selle kongressi delegaadiks. Ta esines kongressil ettekandega partei organisatsioonilisest tööst. Kongress valis J. Kreuksi EKP Keskkomitee koosseisu. Pärast kongressi valiti ta EKP Keskkomitee Poliitbüroo liikmeks.

J. Kreuksi nimi on lahtumatult seotud Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu loomise ja võitlusteega. EKP Keskkomitee esindajana aitas J. Kreuks luua proletaarse noorsoo võitlusorganisatsiooni — Noorproletaarlaste Ühingu. 1921. aasta kevadel, kui kodanlus alustas laialdast töölisorganisatsioonide rüüstamist, suleti Noorproletaarlaste Ühing ning mitmed selle aktiivsemad liikmed areteeriti. Varsti pärast Noorproletaarlaste Ühingu sulgemist asus J. Kreuks koos noorte kommunistide J. Reeseni, V. Tuberiku, R. Mirringu ja teistega partei Keskkomitee ülesandel organiseerima põrandaalust kommunistlikku noorsooühingut. 1922. aasta septembri algul tuli kokku Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu I kongress. EKNÜ ajutise organiseerimisbüroo aruandega esines kongressil J. Kreuks. Kongress valis J. Kreuksi EKNÜ Keskkomitee koosseisu, kus ta etendas juhtivat osa. J. Kreuks esines sageli noorte ees illegaalsetel koosolekutel, selgitas neile poliitilise võitluse tähtsust ning õpetas neid põrandaalustes tingimustes töötama. Eriti pingerikast tööd tegi ta pärast V. Kingissepa mõrvamist. J. Kreuksi juhtimisel loodi ametiühingute, töölisorganisatsioonide ja maatöölise ühingute juurde noortekomisjonid, kes etendasid tähtsat osa legaalse ja illegaalse töö ühendamisel, noorte kasvatamisel teadlikeks võitlejateks.

* EKP III kongressil 1922. aasta septembri lõpul esines J. Kreuks aruandega EKNÜ tööst. Kongress valis J. Kreuksi EKP Keskkomitee liikmeks.

1922. aasta novembris saadeti J. Kreuks EKP esindajana Kommunistliku Internatsionaali IV kongressile Moskva. Ühtlasi esindas ta seal Eestimaa Kommunistlikku Noorsooühingut Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali III kongressil. 1923. aasta kevadel esitati J. Kreuks Eesti töörahva ühise väerinna kandidaatide nimekirjas riigikogu valimistele.

J. Kreuks oli andekas organisaator ja suurepärane seltsimees. Raskest põrandaaluses võitluses oli ta kasvanud üheks silmapaistvaks kommunistiks Eestis. Kuid ta ei saanud jätkata võitlust töörahva vabastamiseni kapitali ikke alt. 28. märtsil 1923 tappis kaitsepolitsei agent J. Kreuksi Tallinnas Tatari ja Veerenni tänava nurgal laskudega selja tagant. Nii mõrvas eesti kodanlus tulihingelise kommunisti, inimese, keda ta juba aastaid oli varitsenud ja keda ta kui tuld kartis. Sel puhul avaldas «Klassivõitlus» Kommunistliku Internatsionaali üleskutse, milles öeldi: «... Kingissepa järele tapeti Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee liige J. Kreuks, vana parteitöömees, Kommunistliku Internatsionaali IV kongressi liige... Eestimaa tööliste klassi truud juhi mahalaskmine on ühtlasi ka pauk kogu Eesti tööliste klassi pihta...» Töörahva üksikute juhtide mõrvamisega ei suutnud aga kodanlus hävitada tööliklassi võimsat revolutsiooni- liikumist.

GEORG KREUKS

(1896—1924)

Kui 28. märtsi õhtul 1923 kodanluse kaitsepolitsei agendid Jaan Kreuksi Tallinna tänaval mõrvasid, siis kirjutas tema noorem vend Georg emale: «... Selle peale vaatamata, et ta hukatud on, elab ja saab elama temast mälestus tööliste peres.» Ka Georg Kreuksi mälestus elab ja jääb elama nõukogude inimestes.

Georg Jüri p. Kreuks (Leht) sündis 15. juulil 1896. Pärast Tallinna kaubanduskooli lõpetamist 1915. aastal mobiliseeriti ta tsaariarmeesse ja saadeti Lõunarindele. Siin sai G. Kreuks olla võrdlemisi lühikest aega, sest peagi saadeti ta sapööriohvitseride kooli, mille ta mõni aeg enne Veebruarirevolutsiooni lipnikuna lõpetas.

1918. aastal astus G. Kreuks kommunistliku partei liikmeks. Kodusõja ajal sõitis ta illegaalselt Tallinna, kuhu olid juba tunginud Saksa okupatsiooniväed ja kus valitses metsik terror. Kohe hakkas ta osa võtma põrandaaluste kommunistlike organisatsioonide tööst. G. Kreuks asus kodanliku Eesti sõjaväeosades organiseerima kommunistlikku agitatsiooni. Alates 1919. aasta aprillist oli G. Kreuks Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee juurde loodud sõjaväeseksiooni juhataja. Tema juhtimisel toimus mitu linnadevahelist sõdurite-kommunistide nõupidamist.

1920. aasta lõpus oli ta üks Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee vastutavaid organisaatoreid Tallinnas. Samuti kuulus ta sama aasta algul reorganiseeritud partei Tallinna Linnakomitee koosseisu.

Reetmise tõttu läks kodanluse käsikutel 1920. a. 27. aprilli õhtul korda tabada Georg Kreuks, Vladimir Bogdanov, Aleksander Sarnet, Rudolf Lees, Aleksander Vegner jt., kui nad põrandaalusel koosolekul Iisraelitän. 20 asuvas majas arutasid 1920. aasta 1. mai demonstratsiooni korraldamise küsimust. Kasvava tööliikumise lämmatamiseks pani kodanlus toime massilisi läbiotsimisi ja areteerimisi tööliste hulgas, tööliklassi juhtiva kaadri hävitamiseks aga organiseeris ta suure hulga poliitilisi kohtuprotsesse, nendest üksnes 1920. aastal seni teada olevail andmeil vähemalt 40. Piinamise, peksmise ja ähvardamisega püüdis kodanluse kaitsepolitsei süüdistatavailt saada soovitud tunnistusi.

Juunis 1920. a. algas sõjaringkonna kohtus niinimetatud «35 protsess». Süüpingil istusid Georg Kreuks, Vladimir Bogdanov, Aleksander Vegner, Rudolf Lees, Rudolf Eindorf ja veel 30 seltsimeest. Kõiki neid süüdistati Eesti kodanliku korra vastu suunatud tegevuses.

Kohtus käitusid tööliklassi esindajad mehiselt. Eriti käib see G. Kreuksi ja V. Bogdanovi kohta. Nad ei reetnud tööliklassi huvisid, tunnistasid end kommunistideks, paljastasid kodanlikku korda ja selle ninameeste rahvavaenulikkude poliitikat, lükkasid kategooriliselt tagasi neile esitatud valesüüdistused. Et aga kodanliku sõjakohtu eesmärgiks oli töölisjuhtide füüsiline hävitamine, siis süüdistuste paikapidamatusest hoolimata mõisteti G. Kreuks ja V. Bogdanov surma mahalaskmise läbi, teisi kaebelaluseid aga otsustati saata pikemaks või lühemaks ajaks sunnitööle.

Kodanluse jõhker arveteõendus Georg Kreuksi ja Vladimir Bogdanoviga kutsus Tallinna proletariaadi hulgas esile võimsa protestilaine. Kommunistliku Partei Tallinna Linnakomitee organiseerimisel alustasid Tallinna käitiste töölisel kohtuprotsessi viimasel päeval streiki. Streikivad töölised piirasid kohtuhoone sisse, korraldasid seal protestimeeleavalduse ja nõudsid sõjaringkonna kohtu otsuse tühistamist, tööliste esindajate õigeksmõistmist, amnestiat kõikidele poliitilistele vangidele, sõjaseisukorra kaotamist. Häbitu arveteõendus Eesti tööliikumise esindajatega kutsus esile teiste kapitalistlike maade tööliklassi protesti. Inglise ja Skandinaavia pahempoolsetes ajalehtedes ja töölislehtedes kirjeldati julma terrorit kodanlikus Eestis ning nõuti G. Kreuksile ja V. Bogdanovile langetatud surmaotsuse tühistamist. Rahvahulkade surve all kodanlus sunnitud G. Kreuksile ja V. Bogdanovile langetatud surmaotsuse muutma 10-aastaseks sunnitööks. See oli tööliste võit.

Pärast 18-kuulist vangistust saadeti Georg Kreuks koos

teiste revolutsioonäridega 1921. aasta detsembrikuus vahetuse korras Nõukogude Venemaale. Seal pööras G. Kreuks suurt tähelepanu oma teadmiste täiendamisele. Ta õppis Petrogradi Riiklikus Ülikoolis, luges palju K. Marxi ja V. I. Lenini teoseid, kuulus väljapaistvate teadlaste loenguid.

G. Kreuksi enda palvel suunati ta 1924. aasta esimesel poolel Eestisse põrandaalusele tööle. Siin hakkab ta kohe aktiivselt osa võtma parteitööst. Ta on EKP Keskkomitee liige ja ühtaegu sõjaväe organisaator.

G. Kreuks võttis aktiivselt osa 1. detsembri ülestõusu ettevalmistamisest, kommunistliku selgitustöö organiseerimisest kodanliku Eesti sõjaväes, relvade muretsemisest, võitlussalkade loomisest ja nende ülestõusuks ettevalmistamisest.

1. detsembri relvastatud ülestõusust võttis G. Kreuks osa kolmanda pataljoni organisaatorina. Pärast ülestõusu nurjumist pidi ta end varjama kodanluse kättemaksu eest. 6. detsembri õhtul, kui Georg Kreuks koos Rudolf Pälsoni ja Vladimir Bogdanoviga tuli konspiratiivkorterisse J. Vilmsi (praegune J. Tombi) tän. 50 Johan Rakfeldi juurde, reedeti nende asupaik kaitsepolitseile. Hommikupoole ööd saadeti kohale politseinikud ja sõjaväeosa, kes piirasid maja ümber. Järgnes mitmetunniline vastastikune tulevahetus, kuni kõik revolutsioonärid ebavõrdses lahingus kangelasena langesid.

JOHANNES KÄSPERT

(1886—1937)

Johannes Jüri p. Käspert sündis 21. mail 1886 Narvas vabrikutöölise perekonnas. Pärast algkooli lõpetamist jätkas ta õpinguid ministriumikoolis. 13-aastaselt asus J. Käspert tööle jooksupoisina Kreenholmi vabriku kantseleisse, seejärel töötas Narvas Zinovjevi metsatööstuses algul noorema arveametnikuna, hiljem raamatupidaja abina.

Töölisliikumisest hakkas Johannes Käspert osa võtma 1909. aastast, kui ta oli astunud Narva äriteenijate ametiühingusse. Peagi valiti ta selle ametiühingu juhatuse esimeheks. Samal ajal tutvus J. Käspert Narva töölisaktivistidega, vanade bolševike Jaan Tamme, Johannes Lippo, Jaan Tõnissoni ja teistega. 1910. aasta kevadel võttis J. Käspert esmakordselt osa illegaalsest sotsiaaldemokraatide koosolekust. Rühm aktiivsemaid Narva töölisi eesotsas J. Käspertiga otsustas 1910. aastal asutada Narvas tööliste haridusseltsi. See oli vajalik sellepärast, et tollal Narvas tegutsevate kodanlike seltside tegevus ei rahuldanud töölisi. Uue «Narva Rahvahariduse Seltsi» põhikirja töötas välja J. Käspert, kes oli algul ka seltsi kirjatöömehena ja hiljem esimees. Mõne kuuga oli seltsil juba üle 600 liikme, kes olid peamiselt töölised. Selts tegi Narva tööliste hulgas laialdast

kultuurharidustööd nende poliitilise silmaringi laiendamise eesmärgil. Seltsil oli oma raamatukogu ja lugemissaal, seal korraldati loenguid ja töötasid kunstilise isetegevuse ringid. J. Käspert juhtis muuseas esperantistide ringi ja õppis ise selle keele ära.

J. Käspert, J. Mägi ja rida teisi Narva haridusseltsi tegelasi tegid 1911. aastal esimese katse töölisajalehte välja anda. Kuid ainelistel põhjustel läks leht peagi hingusele. Ajalehe väljaandmise idee elas aga visalt edasi Narva sotsiaaldemokraatide hulgas, kelle ridadesse 1912. aasta alguses oli võetud vastu ka J. Käspert. Otsustava tõe eestikeelse töölisajalehe väljaandmiseks andis «Pravda» asutamine. Kokku leppinud J. Anveldiga, kes tollal Narva oli elama asunud, Tallinna ja Tartu sotsiaaldemokraatidega ja nende toetusel otsustasidki Narva töölised eesotsas J. Käsperti ja V. Bukiga asuda töölisajalehe väljaandmisele.

15. juunil 1912 ilmus ajalehe «Kiir» esimene number, mille vormiliseks toimetajaks oli Narva linavabriku tööline A. Arm. «Mäletan selgesti seda,» kirjutas hiljem J. Käspert oma mälestustes, «kuidas mina sm. Armiga Vestervalli uulitsa nurgal asuva trüki-koja hoovist välja astusin, lehepakk kaenlas. Tundus, nagu oleks midagi suurt sündinud.»

J. Käsperti õlgadel lasus ajalehe trükkimise ja väljalaskmise raske koorem, samuti ajalehe levitamine. Ta tegi väga palju «Kiire» heaks, organiseerides Narva, Tallinna, Piiteri, Helsingi ja teiste linnade töolistelt ja sotsiaaldemokraatlikelt organisatsioonidelt ainelist toetust eesti töölisajalehe väljaandmiseks.

Korduvalt korraldas politsei J. Käsperti juures läbiotsimisi ja ülekuulamisi. 1913. aasta novembris areteeriti ta ja saadeti Tallinna eeluurimisvanglasse. Siin istus ta 7 nädalat. Lõpuks lasti ta vabaks, sest politseinuhkidel ei läinud korda tema vastu vastavaid «süütöendeid» hankida. See iseloomustab J. Käspertit kui andekat konspiraatorit.

Peale otsese ajalehetöö täitis J. Käspert sel ajal ka teisi vastutusrikkaid partei ülesandeid. 1914. aastal võttis ta aktiivselt osa Eestimaa sotsiaaldemokraatide (bolševike) konverentsi ettevalmistamisest. Konverents toimus 1914. aasta juulikuus Narvas. J. Käspert valiti konverentsi delegaadiks. Pärast konverentsi avamist valiti ta konverentsi sekretäriks.

Esimese maailmasõja eel keelasid tsaarivõimud lõplikult «Kiire» ilmumise. Bolševike partei organisatsioon tegi J. Käspertile ettepaneku asuda elama Tallinna. Siin töötas ta Fr. Krulli, Bekkeri ja Vene-Balti tehaste haigekassa sekretärina. J. Käspert aitas palju kaasa selleks, et bolševikud saavutasid Tallinna haigekassades juhtiva positsiooni. Samal ajal jätkas ta energiliselt pörandaalust parteitööd, trükkis oma korteris sõjavastaseid lendlehti ja organiseeris nende levitamist.

1914. aasta oktoobris kutsuti J. Käspert sandarmivalitsusse, kus teda hoiatati, et kui ta ei lõpeta parteitööd, siis ta «saab

kuuli». Kuid J. Käsperit ei hoolinud nendest ähvardustest. 16. aprillil 1916 areteeriti J. Käsperit ja saadeti kolmeks aastaks asumisele Siberisse Turgai piirkonda.

Veebruarirevolutsioon vabastas J. Käsperit asumiselt. Ta tuli tagasi Tallinna ja hakkas siin kogu energiaga juhtima bolševistliku ajakirjanduse väljaandmist. J. Käsperit valiti VSDT(b)P Tallinna Komitee liikmeks, hiljem ka Tallinna Linnavolikogu koosseisu. Aktiivselt võttis ta osa proletaarse revolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimisest Eestis.

Pärast Suure Oktoobrirevolutsiooni võitu nimetati J. Käsperit ajakirjanduse komissariks Eestis. Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu valis tema Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude Täitevkomitee liikmeks. Uhtlasi määrati ta sama täitevkomitee administratiivosakonna juhatajaks.

Seoses Saksa imperialistlike vägede sissetungiga Eestisse evakueerus J. Käsperit 1918. aasta veebruaris Nõukogude Venemaale. Seal täitis ta vastutusrikkaid ülesandeid paljudes tööloikudes: ajalehe «Pravda» juures, Rahvasajade Rahvakomissariaadis ja mujal.

Aastail 1918—1919 oli J. Käsperit Eesti Tööraha Kommuuni valitsuse liige ja Siseasjade Valitsuse juhataja. Pärast Eesti Tööraha Kommuuni likvideerimist töötas ta Punaarmee staabis ja Siseasjade Rahvakomissariaadis. Hiljem töötas ta partei Leningradi Oblastikomitees, 1930. aastast alates aga täitis EKP Keskkomitee Välismaabüroo sekretäri ülesandeid.

Pärast kodusõja lõppemist elas ja töötas Nõukogude Liidus tuhandeid inimesi, kes olid Eestis revolutsioonilisest liikumisest osa võtnud, kuid olid sunnitud siit poliitilistel põhjustel lahkuma. Eriti palju elas niisuguseid seltsimehi Leningradis, kus nad töötasid mitmesugustel aladel. Kõik nad olid aktiivselt osa võtnud relvastatud võitlusest nõukogude võimu eest Eestis ja ka mujal kodusõja rinnetel.

1925. aastal loodi Leningradis Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo komisjon, mille vastutavaks sekretäriks valiti J. Käsperit. EKP ajaloo komisjon tegi ühiskondlikus korras ära suure töö Eesti tööraha klassivõitluse ajaloo materjalide kogumisel. Puhkepäevadel ja tööst vabal ajal korraldati komisjoni koosolekuid, kus arutati läbi ja kinnitati tööplaanid. Komisjoni liikmete ja eeskätt J. Käsperit juhtimisel toimusid vanade bolševike ja teiste revolutsioonilisest võitlusest osavõtjate koosolekud. Neil koosolekutel tuletati vastastikusel mõttevahetuses meelde revolutsiooniliste sündmuste käiku, osavõtjate nimesid jne., arutati läbi ning pandi kirja juba kollektiivse mälestusena. EKP ajaloo komisjon kogus mälestusi ka väljaspool Leningradi elavatel inimestel, kes olid osa võtnud revolutsioonilisest liikumisest Eestis. EKP ajaloo komisjoni ja eeskätt tema vastutava sekretäri J. Käsperit juh-

timisel ja aktiivsel osavõtul koguti palju väärtuslikke mälestusi revolutsiooni sündmustest, tehti väljavõtteid ajalehtedest, ajakirjadest ja teistest allikatest, uuriti vastavaid arhiivimaterjale ja tehti neist väljavõtteid. EKP ajaloo komisjon andis välja oma perioodilist ajakirja «Proletaarne revolutsioon Eestis» (1926—1933) ja üksikuid kogumikke, nagu «1905. aasta Eestis», «Eesti Punakaart ja Punavägi kodusõjas» (1934). Tänu EKP ajaloo komisjoni ja eeskätt J. Käsperti ennastalgavale tööle koguti väga suur ja hinnaline materjal, mis on suureks abiks paljude EKP ja Eesti töörahva revolutsioonilise liikumise ajaloo küsimuste uurimisel nii kaasajal kui ka tulevikus.

J. Käspertil oli tohutu suur töövõime. Kõik talle usaldatud parteilised ülesanded täitis ta erakordse kohusetruuduse ja energiaga. Väga tabavalt iseloomustas J. Käspertit tema 50. sünnipäeva puhul Otto Rästas:

«Johannes Käspert on üks neist revolutsionääridest, kellel ei ole isiklikku elu selle sõna harilikus mõttes. Ta isiklik elu, õnn ja tulevik on lahutamatu osa revolutsioonilise liikumise võitudest ja kaotustest. Revolutsiooni võidu, sotsialistliku ehitustöö edusammud teevad ta õnnelikuks, sõbralikuks, tõstavad ta meeleolu. Kaotused, äpardused ja puudused töös muudavad ta karmilt nõudlikuks, koondavad ta tähelepanu, närvide pingutust ühe eesmärgi saavutamisele — kaotuse, töös oleva lõhe kõige kiiremale likvideerimisele. Töös revolutsiooni võitude eest ei tunnista ta ühtegi vabandust, isiklikku nõrkust või eksimist, sest igal juhutumil on tagajärg ühesugune, kuivõrd jutt on revolutsiooni õnnest ja tulevikust, mis on ka igaühe isikliku elu ning inimese õnne alus.»

JOHANNES LAURISTIN

(1899—1941)

Johannes Hansu p. Lauristin sündis Tallinnas 29. oktoobril 1899 «Dvigateli» vagunitehase töölise perekonnas. Lapsepõlve veetis J. Lauristin vanaisa juures Kuivajõe vallas Harjumaal. Viis aastat käis ta Kuivajõe (Kose-Uuemõisa) ministeeriumikoolis, mille lõpetas 1914. aastal.

1915. aastal tuli J. Lauristin Tallinna «Volta» elektrimasinatehasesse treialiõpilaseks. Järgmisel aastal aga läks ta tööle «Dvigateli» vagunitehasesse. Siin tutvus ta marksismi-leninismi ideedega ja siin kujunes välja ka tema maailmavaade. 1917. aasta maikuus astus J. Lauristin bolševike parteisse.

Saksa okupatsiooni algul vallandati J. Lauristin «Dvigateli» tehasest. Ta elas vahel linnas isa juures, vahel maal vanaisa talus Kuivajõe vallas, elatades end juhuslikest töödest.

1919. aasta juunikuus mobiliseeriti J. Lauristin kodanliku Eesti sõjaväkke. Algul teenis ta Rakveres, hiljem oli aga Tallinna tagavarapolgu staabi kirjutaja. 1921. aasta augustis vabanes J. Lauristin kodanliku Eesti sõjaväest. Leidmata muud teenistust, läks ta tööle kaubasadamasse. Seal hakkas ta tegutsema transporditöölise ametiühingus ja teistes legaalsetes töölisorganisatsioonides.

Eriti intensiivseks muutus J. Lauristini poliitiline tegevus 1922. aastast, kui EKP hakkas laiaulatuslikult ellu viima kõigi töötajate ühisrinde taktikat, mille Kommunistlik Internatsionaal oli oma III kongressil välja töötanud. 1922. aasta jaanuaris avaldas EKP töörahva ühise väerinna 12 nõudmist, mis said kogu parteitöö aluseks. Need nõudmised oli V. Kingissepa juhtimisel välja töötanud komisjon, mille koosseisu kuulus ka J. Lauristin. Ühisrinde eesmärgiks oli koondada kõik linna ja maa töötavad kihid ühiseks võitluseks töörahva nõudmiste rahuldamise ja tema klassiteadlikkuse tõstmise eest, revolutsiooniliseks võitluseks kodanluse diktatuuri kukutamise eest.

1922. aasta algul suunas EKP Keskkomitee J. Lauristini ühisrinde häälkandja «Tallinna Tööline» toimetuse liikmeks. Pärast «Tallinna Töölise» sulgemist 1922. aasta aprillis töötas J. Lauristin ajalehtede «Meie Hääl», «Uus Meie Hääl» ja teiste töölislehtede toimetuses. Need ajalehed ilmusid üksteise järel: niipea kui politseivõimud ühe ajalehe sulgesid, hakkas ilmuma teine. J. Lauristin oli nende ajalehtede tegevtoimetaja. Tema kaudu peeti ka sidet põrandaaluse parteiorganisatsiooniga.

Maatööliste üle-eestimaalisel kongressil 1922. aasta kevadel valiti J. Lauristin Maatöörahva Liidu juhatuse liikmeks.

Eestimaa Ametiühingute II kongressil 1922. aasta novembris oli keskseks küsimuseks töörahva ühise väerinna kindlustamine ja laiendamine. Kongressil tegi J. Lauristin ettekande töörahva ühise väerinna eesmärkidest ja tähtsusest. Kongress kiitis üksmeelselt heaks kommunistliku partei seisukohad ja võttis vastu resolutsiooni, milles kohustati kõiki töölisorganisatsioone jätkama võitlust töörahva ühise väerinna nõudmiste elluviimise eest. Kongressil valitud Eestimaa Töölisühingute Üldliidu (Eestimaa Ametiühingute) Kesknõukogu juhatusse kuulus ka J. Lauristin.

Kahekümnendate aastate algul tegi J. Lauristin suurt tööd ka noortööliste organiseerimisel. Ta oli 1920. aasta detsembris loodud legaalse töölisnoorte organisatsiooni — Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu liige. 1921. aasta aprillis rüüstas kodanlik politsei Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu. Kohe aga hakati rajama illegaalset Eestimaa Kommunistlikku Noorsooühingut, mille Ajutise Keskkomitee liikmeks valiti ka J. Lauristin. Ühtlasi toimetas ta aastail 1922—1923 töölisnoorte ajakirja «Noor Tööline».

1922. aasta septembri lõpul toimus EKP III kongress, millest ka J. Lauristin delegaadina osa võttis. Pärast partei III kongressi kuulus J. Lauristin EKP Keskkomitee koosseisu.

1923. aasta 28. märtsi õhtul mõrvas kodanliku kaitsepolitsei agent tänaval EKP Keskkomitee liikme Jaan Kreuksi. Samal ööl areteeriti ka J. Lauristin, keda süüdistati ühenduse pidamises J. Kreuksiga. J. Lauristini elus algasid pikad ja rasked vangla-

aastad. 23. veebruaril 1924 mõistis sõjaringkonnakohus tema seitsmeks aastaks sunnitööle.

Pärast kaheksa-aastast kinniistumist vabastati J. Lauristin 23. veebruaril 1931 vanglast. «Vabaduses» sai ta viibida kõigest 19 päeva. 14. märtsil areteeriti ta uuesti, kusjuures süüdistuseks märgiti põrandaalusest tööst osavõtmine. Ligi aasta oli ta eeluurimise all. Selle aja jooksul meisterdati valmis süüdistusmaterjal, mille alusel kodanlik sõjakohus mõistis J. Lauristini niinimetatud «34 protsessil» 1932. aasta veebruaris uuesti 6 aastaks sunnitööle. J. Lauristinil algas teine vanglaperiood.

Vangla-aastad ei möödunud kasutult. Koos teiste kommunistidega jätkas J. Lauristin järjekindlalt oma poliitiliste ning üldhariduslike teadmiste täiendamist. Ta uuris marksistlikku kirjandust, mida suurte raskustega vanglasse toimetati, õppis saksa ja inglise keelt, ajalugu, loodusteadust. J. Lauristini ja teiste kommunistide juhtimisel anti vanglas salaja välja poliitiliste vangide ajalehte «Vangimaja Kiir» ja ajakirja «Punane Viisnurk», milledes peale vangla elu kajastamise valgustati pidevalt ka väljaspool vangla müüre toimunud sündmusi. Organiseeriti referaate ja poliitiliste sündmuste arutlusi. J. Lauristin oli üheks kommunistlike poliitvangide organisatsiooni keskuse «Vangimaja Büroo» (lühendatult «Vabe») ja selle organisatsiooni rakukeste («Kabed») rajamise algatajaks; korduvalt oli ta ka selle keskuse liige. «Vabe» organiseeris poliitiliste vangide väljaastumisi Eesti vanglates. Üheks suuremaks neist oli 1935. aasta märtsis organiseeritud üldine poliitvangide näljastreik kõikides Eesti vanglates, mis kestis seitse päeva.

Vangla administratsioon määras J. Lauristinile revolutsioonilise tegevuse jätkamise pärast korduvalt administratiivkaristusi. Ainuuksi kartserikaristust oli tal kogu vangisoleku aja kohta üle 100 päeva.

Teistkordselt vabastati J. Lauristin vanglast 1938. aasta amnestia alusel. Amnestia kuulutati välja 7. mail, kuid juba 9. mail oleks lõppenud talle määratud vangistusae.

Pärast vanglast vabanemist töötas J. Lauristin juhuslikel töödel, hiljem aga Tallinna Ühises Haigekassas. Enne vabanemist oli Keskvangla «Vabe» loonud kolmeliikmelise büroo, kuhu kuulus J. Lauristin koos H. Alliku ja P. Petreega. Vabanenud poliitvangide kokkutulekul 8. mail 1938 kiitsid teistes vanglates istunud kommunistid selle heaks. Büroo juhtimisel lülitusid vanglast vabanenud kommunistid kiiresti tööliklassi revolutsioonilisse liikumisse ja parteitöösse. See aitas märksa kindlustada Eestimaa Kommunistlikku Parteid.

1938. aasta juunis loodi uuesti viieliikmeline EKP illegaalne büroo («Illbüroo»), mille koosseisu kuulusid J. Lauristin, H. Allik, P. Petree, H. Arbon, P. Keerdo ja 1940. aasta algusest O. Sepre. Illegaalne büroo täitis EKP Keskkomitee funktsioone ja

tegi ära suure organisatsioonilise töö parteirakukeste ning linnade ja maakondade parteiorganisatsioonide loomisel ja tugevdamisel.

Ametiühingute revolutsioonilise tegevuse juhtimiseks moodustas EKP 1939. aasta sügisel kontaktkomisjoni, kelle tööd otsestelt juhtis J. Lauristin. Kontaktkomisjon etendas illegaalse Ametiühingute Kesknõukogu osa ja tegi suurt tööd ametiühingute revolutsioneerimise ning ametiühingute kaadri kasvatamise alal.

1939. aasta lõpul hakkas Eestis välja kujunema revolutsiooniline kriis, mille kutsusid esile sügavad muutused nii siseriiklikus kui ka rahvusvahelises elus. Vastavalt uuele olukorrale tuli kindlaks määrata ka partei lähemad ülesanded.

1. aprillil 1940 tuli Tallinnas kokku EKP illegaalne konverents, mille tööst võttis osa 20 inimest Tallinnast, Tartust, Narvast, Pärnust ja mujalt. Konverents kuulas ära ja arutas läbi J. Lauristini ettekande partei organisatsioonilise töö ülesannetest ning H. Alliku ettekande poliitilisest olukorrast ja partei lähematest ülesannetest. Oma ettekandes andis J. Lauristin ülevaate partei organisatsioonilise töö olukorrast, juhtides konverentsist osavõtjate tähelepanu eriti partei tööle legaalsetes organisatsioonides, eeskätt ametiühingutes.

Konverentsil võeti vastu konkreetne tegevuskava kodanluse fašistliku diktatuuri kukutamise, rahvahulkade revolutsioonilise väljaastumise ja töörahva valitsuse moodustamise kohta.

1940. aasta juunis toimunud revolutsioonilistest sündmustest võttis J. Lauristin juhtivalt osa. 21. juunil 1940 kukutas Eesti töörahvas kommunistliku partei juhtimisel kodanluse fašistliku diktatuuri. Eesti töörahva väljaastumist juhtis parteikeskus, kuhu kuulusid J. Lauristin, H. Arbon, P. Keerdo ja O. Sepre. Moodustati uus fašismivastase rahvarinde demokraatlik valitsus eesotsas Joh. Varesega.

Pärast juunipööret töötas J. Lauristin kogu energiaga selleks, et viia alanud sotsialistlik revolutsioon võidurikka lõpuni. EKP ülesandel juhtis ta 21. juunist kuni 21. juulini Informatsioonikeskust. Pärast 21. juulit töötas ta EK(b)P Keskkomitee sekretärina. Riigivolikogu valimistel 14.—15. juulil 1940 valiti J. Lauristin Eesti Töötava Rahva Liidu nimekirja järgi II riigivolikogu liikmeks. Riigivolikogu koosolekul 21. juulil 1940 esines J. Lauristin ettekandega riigivõimu küsimusest Eestis ja tegi ettepaneku kuulutada Eesti nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks. Riigivolikogu võttis selle ettepaneku ühel häälel vastu. 23. juulil valis riigivolikogu oma liikmete hulgast 25-liikmelise komisjoni, kes pidi välja töötama uue konstitutsiooni. J. Lauristin oli selle komisjoni esimeheks. 1940. aasta augusti algul sõitis ta riigivolikogu delegatsiooni eesotsas Moskvasse, et anda NSV Liidu Ülemnõukogule üle eesti rahva palve Eesti NSV vastuvõtmise kohta Nõukogude Liidu koosseisu.

Eesti NSV ajutise Ülemnõukogu istungil 25. augustil 1940 valiti J. Lauristin ühel häälel Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks.

12. jaanuaril 1941 valis eesti rahvas oma saadikud NSV Liidu Ülemnõukogusse. Teiste eesti rahva esindajate hulgas valiti NSV Liidu Ülemnõukogusse ka J. Lauristin.

1941. aasta veebruaris toimus Tallinnas EK(b)P IV kongress, mille tööst võttis delegaadina osa ka J. Lauristin. Kongressil peetud kõnes analüüsis ta üksikasjaliselt Eesti töörahva saavutusi tööstuse, põllumajanduse ja kultuuri alal nõukogude korra viljastavates tingimustes ja neid suuri ülesandeid, mis nõudsid veel lahendamist. Kongressil valiti J. Lauristin EK(b)P Keskkomitee liikmeks. EK(b)P delegaadina võttis J. Lauristin osa ÜK(b)P XVIII konverentsist.

Eesti töörahva rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö katkestas fašistliku Saksamaa reeturlik kallaletung meie maale. Algas Nõukogude rahva Suur Isamaasõda hitlerliku Saksamaa vastu. 12. juulil 1941 moodustati Eesti NSV Vabariiklik Kaitsekomitee, mille koosseisu kuulus ka J. Lauristin.

Johannes Lauristin langes oma võitluspostil 28. augustil 1941.

J. Lauristin oli ka väljapaistev proletaarne kirjanik. Aastail 1922—1923 ilmusid tema esimesed lühijutud töölisnoorsoo ajakirjas «Noor Tööline». Vanglas jätkas ta kirjanduslikku loomingu. Aastail 1925—1927 kirjutas ta oma esimese suurema teose, jutustuse «Punased pilved», mille käsikiri toimetati salaja vanglast välja ning mis ilmus Leningradis 1929. aastal pealkirjaga «Riigikukatjad». Pärast seda kui J. Lauristin 1931. aastal oli teist korda vanglamüüride taha heidetud, valmisid tema romaanisarja «Vabariik» esimesed peatükid. Teos pidi kavatsuste kohaselt koosnema viiest osast. J. Lauristini varajase hukkumise tõttu aga jäi see sari lõpule viimata. Kõigis oma teostes innustas J. Lauristin (kirjanikunimega Juhan Madarik) eesti töörahva võitlust nõukogude võimu taaskehtendamise eest.

Hinnates kõrgelt J. Lauristini teeneid, autasustas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium teda posthuumselt Lenini ordeniga.

J. Lauristini mälestuse jäädvustamiseks püstitati Eesti NSV valitsuse otsusel Tallinnas Toompeal Eesti NSV Ministrite Nõukogu hoone juurde tema mälestussammas.

ALEKSANDER LEINER

(1902—1927)

Aleksander Juhani p. Leiner sündis 6. septembril 1902 Saaremaal Uuemõisa vallas (praegune Kingissepa rajoon, Põide külanõukogu) Levala külas kehvtalupoja perekonnas. Hariduse sai ta kihelkonnakoolis, mille lõpetas 1916. aastal. Pärast kooli lõpetamist teenis ta endale ülalpidamist põllutööl ja ehitustel.

Veebruaris 1919 puhkes Saaremaa töörahva relvastatud ülestõus kodanluse ja parunite vastu, eesti valgete Nõukogude-vastase interventsiiooni vastu. Sellest ülestõusust võttis aktiivselt osa A. Leineri vanem vend Vassili ja ka Aleksander ise, vaatamata oma noorusele.

Pärast kodusõja lõppemist töötas A. Leiner kütjana laeval, seejärel aga tuli jällegi tagasi oma kodukohta. 1922. aasta kevadel asus ta elama Tallinna, kus hakkas töötama puusepana ehitustöödel. 1922. aasta aprillis astus A. Leiner ehitustöölise ametiühingu («Ehitustöölise Liidu») liikmeks. Peagi valiti ta ametiühingu juhatuse liikmeks ja noortekomisjoni esimeheks, seejärel aga Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu koosseisu. Üleeestimaalisel ametiühingute II kongressil 1922. aasta novembris valiti A. Leiner Eestimaa Töolisühingute Üldliidu revisjonikomis-

joni liikmeks. 1922. aasta aprillikuus võeti ta vastu Eestimaa Kommunistliku Partei liikmeks.

Tallinnas elades jäi A. Leiner tihedasse sidemesse Saaremaa seltsimeestega, kes tema kaudu said pörandaalust kirjandust ja EKP Keskkomitee juhendeid tööks rahva hulgas.

1921. aasta lõpul hakkas EKP organiseerima töörahva ühist väerinda, millesse tuli koondada kõik revolutsioonilised tööliste ja kehtvalurahva organisatsioonid.

Koos teiste kommunistidega suunati A. Leiner väikekodanlikku «Eesti Iseisvasse Sotsialistlikku Tööliste Parteisse» (EISTP), et seda organisatsiooni kommunistliku partei mõju alla saada. A. Leiner töötas 1923. aasta kevadest peale EISTP (hiljem Eestimaa Töörahva Partei) Tallinna Komitee sekretärina ja selle partei poliitbüroo liikmena. 1923. aasta sügisest alates töötas ta EKP Tallinna Linnakomitee liikmena.

Kommunistliku partei juhtimisel saavutas töörahva ühine väerind 1923. aastal linnavolikogude valimistel suurt edu. Väerinna esindajana valiti Tallinna Linnavolikogusse ka A. Leiner. Sellele töörahva ühise väerinna edule vastas kodanlus uue terrorilainega. 21. jaanuaril 1924 rüüstas kodanlus paljusid töölisorganisatsioone, areteeris töölisaktiviste ja töörahva ühise väerinna saadikuid riigikogus, maa- ja linnavolikogudes. A. Leineril läks korda nendest areteerimistest pääseda ja pöranda alla minna ning aprillis siirduda Nõukogude Liitu. Seal asus ta õppima Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonda. Kuid ülikooli lõpetamiseks ei saanud ta aega. Klassilahingud kodanlikus Eestis nõudsid järjest uusi revolutsioonivõitlejaid langenud seltsimeeste asemele. EKP Keskkomitee ülesandel tuli A. Leiner 1926. aasta sügisel tagasi Eestisse pörandaalusele tööle. Rasketes klassivõitluse tingimustes, sügaval pöranda all tegi ta EKP Keskkomitee liikmena suurt tööd proletaarse liikumise arendamiseks Eestis.

EKP konverentsil 1926. aasta novembris võeti vastu rida tähtsaid otsuseid, mis etendasid suurt osa partei edaspidises töös. Otsustes kriipsutati alla, et partei põhiliseks ülesandeks jääb endiselt pörandaaluse organisatsiooni ülesehitamine ja selle kindlustamine, uute parteirakukeste loomine, sidemete laiendamine, konspiratiivkorterite muretsemine jne. Partei pidi maksimaalselt ära kasutama kõik legaalsed võimalused, eriti aga taastama ametiühingud ja muutma need massiliseks, vabastama oportunistide mõju alt kõik need töölisorganisatsioonid, kus pärast 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu olid juhtimise enda kätte haaranud sotsid. Suurt tähelepanu juhiti töölisorganisatsioonidesse pugunud provokaatorite paljastamisele ja nende väljakihutamisele. Konverentsi otsustes rõhutati, et eriti tähtsaks ülesandeks on töörahva ajakirjanduse väljaandmine ja selle levitamine laiaades hulkades. Soovitati praktiseerida töölisdelegatsioonide

saatmist Nõukogudemaale, et nad tutvuksid sotsialismi ehitamisel tehtud edusammudega ja jutustaksid nendest Eesti töörahvale, paljastades sellega kodanluse laimu Nõukogude Liidu aadressil.

EKP konverentsi otsuste elluviimine nõudis partei liikmetelt määratu suurt ja ennastsalgavat tööd, sest rasketes terrori tingimustes rakendas kodanlus kõik oma nuhid partei põrandaaluste tegelaste hävitamiseks.

Raskes ja vastutusrikkas parteitöö lõigus sai A. Leiner vaevalt aasta töötada. 1927. a. 3. augusti hilisõhtul langes Aleksander Leiner Tallinnas tulevahetusel kaitsepolitsei agentidega, kes tungisid tema kallale momendil, kui tal oli kohtumine Ülem-Sõja tänaval (praegune Salme tänav) legaalse ajalehe «Tööliste Kiir» toimetuse liikmega.

Põranda all töötades tegi A. Leiner lühikese ajaga ära suure töö Eesti tööliklassi organiseerimisel ja tema klassiteadlikkuse tõstmisel.

MART LIKEMETS

(1888—1935)

Mart (Martin) Martini p. Likemets sündis 1888. aastal Harjumaal Raikküla vallas (praegune Rapla rajoon, Raikküla külanõukogu) Tamme külas kehvtalupoja perckonnas. Kolmeteistkümne-aastasena oli ta sunnitud minema tööle hallparunite juurde, kus ta teenis esialgu karjasena ja hiljem sulasena. 1912. aastal tuli M. Likemets Tallinna ja asus lukksepana tööle «Dvigateli» vagunitehasesse. 1913. a. lõpul astus ta bolševike parteisse.

Esimese maailmasõja ajal tegi M. Likemets bolševike partei Tallinna Komitee liikmena ära suure töö partei mõju laiendamiseks tööliste hulgas. Bolševikud töötasid sel ajal kõigi Tallinna suuremate tehaste ja vabrikute haigekassade juhatustes. M. Likemets kuulus «Dvigateli» haigekassa juhatuse koosseisu. 1915. aasta märtsi algul said bolševikud võidu ka tööliste karskusseltsi «Valvaja» juhatuse valimistel. «Valvaja» läks tervenisti bolševike juhtimise alla ja sai neile kattevarjuks tööliste hulgas illegaalse töö tegemisel. Revisjonikomisjoni liikmena tegutses M. Likemets aktiivselt ka selles seltsis. Samuti võttis ta korduvat osa partei linnakomitee poolt väljaantud lendlehtede ja üleskutsete levitamisest. Leena sündmuste kolmandale aastapäevale pühendatud lendlehe levitamise pärast areteeriti M. Likemets

1915. aasta kevadel koos mitme teise Tallinna parteiorganisatsiooni liikmega. Ta saadeti asumisele Jenisseiski kubermangu. Asumisel olles täiendas ta intensiivselt oma poliitilisi teadmisi.

Kohe pärast Veebruarirevolutsiooni võitu pöördus M. Likemets tagasi Tallinna. VSDT(b)P Tallinna Komitee liikmena, «Dvigateli» parteiorganisatsiooni juhina ja bolševike ajalehe «Kiir» agitatsioonibrigaadi liikmena hakkas ta aktiivselt osa võtma revolutsioonilisest tööst. M. Likemets oli Tallinna parteiorganisatsiooni saadik 1917. aasta augustis toimunud VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide II konverentsil, kus otsustati ühineda kõigi partei VI kongressi otsustega. Punakaartlasena aitas M. Likemets pärast Oktoobrirevolutsiooni maal mõisaid üle võtta ja nendes komiteesid moodustada.

Saksa okupantide sissetungimisel Nõukogude Eestisse 1918. aasta veebruaris läks M. Likemets punakaardiväelaste-vabatahtlike salga koosseisu 19. veebruari õhtul Tallinnast välja luurele. 22. veebruaril oli salgal kokkupõrge Virtust pealetungivate okupatsioonivägedega. Koos teiste taanduvate punakaartlastega lahkus Eestist ka M. Likemets. Nõukogude Venemaal võttis ta osa I. Tallinna Kommunistliku Pataljoni formeerimisest ja võitles selle ridades Idarindel kuni 1918. aasta augustikuu lõpuni, millal ta partei korraldusel Eestisse illegaalselt tagasi tuli. Siin töötas M. Likemets «Laksi» nime all partei vastutava organisaatorina. Koos R. Eige, J. Kuppari, J. Schützi, K. Tiitseni, J. Tippo ja teiste kommunistidega asutas ta uusi parteikollektiive ja kindlustas põrandaaluse parteiorganisatsiooni ridu Eestis.

Nii Kommunistliku Partei Eesti organisatsioonide konverentsil 1918. aasta novembris kui ka EKP I kongressil 1920. aasta novembris valiti M. Likemets EKP Keskkomitee koosseisu. Ta võttis osa ka EKP II kongressi ettevalmistamisest ja selle tööst 1921. aasta oktoobris.

Rasketes illegaalsetes tingimustes töötas M. Likemets Eestis kuni 1922. aasta alguseni. Väsimatult mobiliseeris ta Eesti töörahva laiu hulki võitlusse kodanliku korra kukutamise ja töörahva võimu taastamise eest. M. Likemets oli EKP vastutav organisaator Tallinnas ja Harjumaal. Tema juhtimisel taastati ettevõttes, vabrikutes, valdades vanu parteikollektiive ja moodustati uusi. Ka mõnes Harjumaal mõisas (Alavere, Anija, Pikva, Raasiku) tegutsesid põllutöölise hulgas illegaalsed parteirakukesed.

Üheks tähtsamaks ja ühtaegu ka raskemaks ülesandeks oli tol ajal illegaalsete trükikodade konspireerimine ja nende pideva tegevuse tagamine. EKP Keskkomitee usaldas selle ülesande M. Likemetsale. Tema vastutas partei ees kõigis trükikodadega seotud küsimustes.

Aastail 1922—1925 töötas M. Likemets Leningradis. 1925. aasta suvel tabas M. Likemetsa raske haigus, mis ta pärast kestvat põdemist 1935. aastal hauda viis.

RICHARD MIRRORING

(1900—1937)

Richard Augusti p. Mirring (Mering) sündis 29. juunil 1900 Tallinnas metallitöölise perekonnas. 1917. aasta kevadel lõpetas ta Tallinna Kaubanduskooli. Sama aasta juulis läks ta Saaremaale kindlustusi ehitama. Kui Saksa okupatsiooniväed 1917. aasta septembris Saaremaa vallutasid, ei pääsenud R. Mirring sealt ära; ta töötas Saaremaal veskitöölisena kuni Saksa okupatsiooni lõpuni. Aastail 1919—1920 teenis R. Mirring kodanliku Eesti sõjaväes.

Oma koolivendade G. Kreuksi ja A. Sommerlingi kaudu tutvus R. Mirring 1920. aasta algul kommunistlike ideedega ja hakkas Tallinna Tööliste Majas toimuvatest üritustest osa võtma. 1920. aasta oktoobris astus ta kommunistliku partei ridadesse. Parteiliseks ülesandeks anti temale töö noorte hulgas. Tol ajal otsustas partei luua Eestis legaalse revolutsiooniliste noorte ühingu. Mitmed noored kommunistid (Arnold Sommerling, Volde-mar Tuberk jt.), kes sel ajal legaalselt töötasid ning olid seotud partei illegaalse keskusega, tegid eeltöid selle asutamiseks. 5. detsembril 1920 toimus Tallinnas Tööliste Majas legaalne revolutsiooniliste noortööliste koosolek, kus otsustatigi asutada Üle-eestimaaline Noorproletaarlaste Ühing. Ühingu juhatuse esime-

heks valiti Arnold Sommerling, juhatuse liikmeks ja sekretäriks aga R. Mirring.

Noorproletaarlaste Ühingu tööle anti algusest peale kindel revolutsiooniline suund. Juba asutamiskoosolekul otsustati ühineda Kommunistliku Noorsoo Internatsionaaliga. Kommunistliku partei juhtimisel tegi Noorproletaarlaste Ühing Eesti töölisnoorsoo hulgas suurt poliitilist kasvatustööd. Ühingu read kasvasid kiiresti. Kasvas ka ühingu autoriteet ja tema ideeline mõju igal pool noorte hulgas. Kodanlik valitsus oli heidutatud Noorproletaarlaste Ühingu kasvavast mõjust Eesti noorsoole ja otsustas rakendada surveabinõusid ühingu vastu. 14. aprillil 1921 rüüstas kaitsepolitsei Noorproletaarlaste Ühingu ja areteeris aktivistid. R. Mirringul, kes tol ajal töötas ka kommunistliku partei organisaatorina, läks seekord korda pääseda vangistamisest ja minna põranda alla, jätkata parteitööd illegaalselt.

1921. aasta juunikuul lõpul õnnestus kaitsepolitseil siiski R. Mirring areteerida. Sama aasta detsembris läks ta poliitiliste vangide vahetamise korras Nõukogude Venemaale. Seal töötas ta mõne kuu Petrogradis ja võttis osa Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee pleenumi tööst Moskvast.

1922. aasta suvel tuli R. Mirring partei kutsel illegaalselt Eestisse. Siin töötas ta kommunistliku partei organisaatorina, tegeldes peamiselt noorte töö organiseerimise küsimustega.

Pärast legaalse Noorproletaarlaste Ühingu rüüstamist otsustas EKP luua Eestis illegaalse Kommunistliku Noorsooühingu. Selle ühingu organiseerimise komiteesse kuulusid Jaan Kreuks, Richard Mirring jt. Nende ja teiste aktiivsete noorkommunistide juhtimisel kutsuti 1922. aasta septembris kokku põrandaalune Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu I kongress. R. Mirring esines kongressil ettekandega «Töölisnoorsoo ühine väerinne ja majanduslik võitlus». Kongress valis R. Mirringu EKNÜ Keskkomitee liikmeks.

1922. aasta septembri lõpul toimus EKP III kongress. Sellest võttis delegaadina osa ka R. Mirring. Kongress valis ta EKP revisjonikomisjoni liikmeks.

EKNÜ Keskkomitee sekretärina töötas R. Mirring Eestis põranda all 1923. aasta maikuuni. Siis sõitis ta EKNÜ esindajana Baltimaade kommunistlike noorte konverentsile, mis toimus illegaalselt Riias. Pärast konverentsi siirdus R. Mirring partei korraldusel Nõukogude Liitu ja hakkas EKNÜ esindajana töötama Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee juures Moskvast. 1924. aastal võttis R. Mirring EKP saadikuna osa Kommunistliku Internatsionaali V kongressist.

1924. aasta juunis toimus Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali IV kongress, millest R. Mirring EKNÜ delegaadina osa võttis. Kongress valis ta Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali

Täitevkomitee liikmeks. Sellel kohal töötades võttis ta aktiivselt osa rahvusvahelise kommunistlike noorte liikumise juhtimisest.

Aastail 1927—1930 õppis R. Mirring Moskvas kõrgematel marksismi-leninismi kursustel. Pärast kursuste lõpetamist määrati ta Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee Inglise-Ameerika maade sekretariaadi juhataja asetäitjaks. R. Mirringul kui Kommunistliku Internatsionaali juhtival töötajal tuli viibida korduvalt välismaal ja osa võtta paljudest Kommunistliku Internatsionaali üritustest.

Alates 1930. aastast oli R. Mirring EKP Keskkomitee ja selle Poliitbüroo liige ning Keskkomitee sekretär. R. Mirring oli EKP alaline esindaja Kommunistlikus Internatsionaalis. EKP saadikuna võttis ta 1935. aastal otsustava häälega osa Kommunistliku Internatsionaali VII kongressist.

R. Mirring oli üks aktiivsemaid ja andekamaid EKP ja EKNU tegelasi. Tema sulest on ilmunud mitu artiklit ja brošüüri rahvusvahelise kommunistliku ja kommunistlike noorte liikumise probleemide ning EKP ees seisvate ülesannete kohta.

FEODOR OKK

(1898—1941)

Feodor Vassili p. Okk sündis 28. novembril 1898 Saaremaal Loona vallas (praegune Kingissepa rajoon, Kaarma külanõukogu) Piila külas mõisatöölise perekonnas. Poisikesena käis ta suvel karjas, talvel õppis kihelkonnakoolis. 1913. aastal läks ta tööle Kuressaare nahavabrikusse, aastail 1915—1916 töötas aga Tallinnas pagaritöökojas. 1917. aasta jaanuaris mobiliseeriti F. Okk sõjaväkke, kus teenis algul 262. tagavarapolgus Narva-Jõesuus ja hiljem 436. polgus Riia väerindel reamehena. 1917. aasta augustikuus lasti F. Okk haiguse tõttu puhkusele ja ta läks oma vanemate juurde Saaremaale. Kui Saksa okupatsiooniväed 1917. aasta oktoobris Saaremaa vallutasid, sattus F. Okk nende kätte vangi. Sõjavangina töötas ta metsatöödel. 1918. aasta maikuus põgenes F. Okk Saaremaalt, läks salaja Nõukogude Venemaale ja astus Jamburgis vabatahtlikuna Punaarmeele. Punaarmee üksus, kuhu F. Okk oli astunud, viidi 1918. aasta juunikuus 5. Tartu kommunistliku polgu koosseisu, augustikuus aga läks see polk põhjarindele (Arhangelski rindele). Kuulipildujakomando rühmakomandörina võttis F. Okk osa lahingutest interventide vastu põhjarindel, seejärel Vene valgekaartlaste ja Eesti valgete vägede vastu läänerindel. 1919.

aasta augustikuus sai F. Okk lahingus Pihkva all haavata ja saadeti Petrogradi haiglasse. Pärast paranemist siirdus F. Okk 1919. aasta lõpul lõunarindele ja võitles 46. laskurdiviisis sidekomando rühma- ja roodukomandörina valgekaartlaste vastu.

1920. aasta maikuus võeti F. Okk vastu VK(b)P ridadesse.

Järgmise aasta juulikuus komandeeriti F. Okk Moskvasse Kõrgemasse Sõjaväeside Kooli. Pärast sõjakooli lõpetamist 1925. aastal määrati ta sideroodu komandöriks Leningradi. Aastail 1925—1926 töötas F. Okk Mongoolia Rahvavabariigis, 1926—1927 aga Moskvas Sotsiaalkindlustuse Rahvakomissariaadi süsteemis.

1927. aasta augustikuus saadeti F. Okk õppima Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonda. Ülikoolis õppides võttis F. Okk aktiivselt osa ühiskondlikust tööst. Ta valiti ülikooli parteikollektiivi vastutavaks sekretäriks.

Pärast Kommunistliku Ülikooli lõpetamist 1931. aastal suunati F. Okk ametiühingutööle Leningradi. Ta valiti Masinaehitajate Ametiühingu Leningradi Oblastikomitee presiidiumi liikmeks ja määrati organiseerimisosakonna juhatajaks.

1932. aasta algul saadeti F. Okk EKP Tallinna Komitee sekretärina illegaalselt Eestisse parteitööle. Töötada tuli tal äärmiselt rasketes tingimustes, sest mõne kuu eest oli kaitsepolitsei provokaatori abiga purustanud pörandaaluse parteiorganisatsiooni ja areteerinud aktiivsemad partei liikmed.

F. Okk lõi sidemed üksikute partei liikmetega (Sadamatehastes, Tselluloositehases jm.) ja hakkas neist organiseerima parteikollektiive. Sidemeid lõi ta ka Tallinna töötatöölise hulgas. Raske majanduslik kriis, mida kodanlik Eesti tol ajal üle elas, kutsus esile ka poliitilise kriisi — rahvahulkade rahulolematuse ja terava hõõrumise kodanluse enda leeris. Kodanluse ladvik püüdis kriisist välja rabelda ja oma olukorda kindlustada erakordsete abinõude rakendamisega kogu maal. 1932. aasta märtsis otsustas tagurliku riigikogu enamus muuta põhiseadust ja selleks läbi viia rahvahääletuse. F. Okk koostas lendlehe, milles paljastati kodanluse manöövrit ja kutsuti üles hääletama põhiseaduse muutmise vastu. Selle lendlehe paljundas F. Okk ise, kuid levitada seda ta ei jõudnud. Reeturi kaasabil läks kaitsepolitseil korda F. Okki 23. augustil 1932 areteerida. 16. augustil 1933 mõistis sõjaringkonnakohus tema 12 aastaks sunnitööle.

Vanglas hoiti F. Okki rohkem kui kolm aastat üksikkongis ja määrati talle muidki karistusi. F. Okk talus mehiselt julma vanglarežiimi. Aktiivselt võttis ta osa vangla parteiorganisatsiooni tööst.

1938. aasta maikuus kuulutati Eestis välja poliitvangide amnestiaseadus, mille järgi pidi ka F. Okk vabanema. Kuid teda hoiti vahi all edasi, 14. augustil 1938 aga saadeti ta üle piiri Nõu-

kogude Liitu. Seal töötas F. Okk Leningradi sõjaväeringkonna poliitvalitsuses.

Nõukogude võimu taastamisel Eestis kutsuti F. Okk 1940. aasta juulis Eestisse, kus ta asus tööle EKP Tallinna Komitee sekretärina. Tema juhtimisel tegi Tallinna parteiorganisatsioon lühikese ajaga ära suure töö siseparteilise töö organiseerimisel, nõukogude korra kindlustamisel ja rahvamajanduse ning kultuurielu korraldamisel sotsialistlikel alustel.

Pärast seda, kui Eesti NSV oli Nõukogude Liidu koosseisu vastu võetud, valiti F. Okk NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogu saadikuks. F. Okk võttis delegaadina osa EK(b)P IV kongressist, kus ta valiti EK(b)P Keskkomitee liikmeks. Alates 1941. aasta märtsikuust töötas F. Okk EK(b)P Keskkomitee sekretärina transpordi alal. EK(b)P delegaadina võttis ta 1941. aasta veebruaris osa ÜK(b)P XVIII konverentsist.

Suure Isamaasõja algul organiseeris F. Okk Tallinna kaitsetöid ja juhtis hävituspataljonide võitlust fašistlike röövvaldajate vastu. Töölispolgu komissarina langes F. Okk lahingus Aruküla all 1941. aasta augustikuus.

ADOLF PAUK

(1902—1941)

Adolf Juhani p. Pauk sündis 27. jaanuaril 1902 Narvas ehitustöölise perekonnas. Raske majandusliku olukorra tõttu pidi A. Pauk varakult koolis käimise lõpetama ja tööle asuma. Algu oli ta karjaseks, hiljem sulaseks Virumaal, seejärel mullatööliseks elektriijaama ehitusel Raasiku lähedal.

1922. aasta sügisel asus A. Pauk Narva elama. Kogu ta edasine elu on tihedalt seotud Narva kui ühe suurema Eesti tööstuskeskuse tööliste klassivõitlusega.

1922. aastal astus A. Pauk Narva Kiutööliste Ametiühingu liikmeks. Sel ajal tegi EKP töörahva hulgas organiseerimistööd selleks, et ühendada ja liita laiad rahvahulgad ühisrinde lipu all revolutsiooniliseks võitluseks kodanliku diktatuuri kukutamise eest.

Pärast Eestimaa ametiühingute II kongressi 1922. aasta novembris selgitas A. Pauk korduvalt Narva kalevivabriku, linaketrusvabriku ja teiste tööstusettevõtete töölistele ning Narva ümbruskonna valdade talurahvale töörahva ühise väerinna olemust ja eesmärke. Üheaegselt laialdase ametiühingulise tööga võttis ta aktiivselt osa ka töötava noorsoo organiseerimisest. 1923. aasta kevadel töötas ta Eestimaa Tööraha Partei Narva

Komitee noorte osakonna sekretärina. Sellesse osakonda kuulus 60 töölisnoort.

1923. aasta augustis astus A. Pauk EKP ridadesse. Samal ajal oli ta ka Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu liige. 1923. aasta sügisel võttis A. Pauk EKNÜ Keskkomitee ülesandel osa EKNÜ Narva osakonna asutamisest ja oli ise selle üheks aktiivsemaks liikmeks.

1924. aasta jaanuaris, kui eesti kodanlus massiliselt rüüstas töölisorganisatsioone, areteeriti koos teiste revolutsioonilise tööliikumise aktivistidega ka A. Pauk. Sama aasta novembris lavastatud «149 protsessil» mõisteti ta eluksajaks sunnitööle. Üle 14 aasta vaevles A. Pauk kodanliku vangla müüride vahel. A. Pauk kasutas vangla-aastaid oma poliitilise taseme tõstmiseks ja üldhariduslike teadmiste täiendamiseks. Ta õppis marksismi teooriat, luges ilukirjandust, ajalugu, geograafiat jm., õppis prantsuse ja saksa keelt. A. Pauk võttis tõhusalt osa ka poliitvangide hulgas tehtavast selgitus- ja organiseerimistööst. Poliitilise tegevuse jätkamise eest määras vangla administratsioon temale korduvalt distsiplinaarkaristusi, mis aga ei suutnud murda tema võitlejahinge.

A. Pauk vabanes vanglast 1938. aasta maikuu üldise amnestia põhjal. Kohe hakkas ta aktiivselt osa võtma pörandaalusest parteitööst. Koos K. Paasi ja A. Silbergiga juhtis ta 1938. aasta suvel EKP Narva organisatsiooni tööd, rajas Kreenholmi Manufaktuuris ja linavabrikus partei algorganisatsiooni, töötas legaalses töölisorganisatsioonides, eriti tekstiilitöölise ametiühingus.

1938. aasta talvel haigestus A. Pauk raskesti ja oli sunnitud pikemat aega end ravima.

Uuesti asus A. Pauk parteitööle 1940. aasta maikuu. Ees seisis võitlus EKP 1940. aasta aprillikonverentsi otsuste elluviimise eest. Sel ajal tegutses Narvas mitu legaalselt ja poollegaalselt töölisühingut, nagu Narva Kultuuriühing jt., kus kommunistidel oli juhtiv ja suunav mõju. Nende ühingute kaudu valmistati töörahvast ette revolutsiooniliseks väljaastumiseks.

Revolutsioonilistest sündmustest 1940. aasta juunis võttis A. Pauk aktiivselt osa. Ta oli üheks Narva töörahva 21. juuni revolutsioonilise väljaastumise juhiks. Pärast juunisündmusi asus A. Pauk EKP Narva Linnakomitee sekretärina organiseerima Narva töörahva võitlust sotsialistliku revolutsiooni lõpuleviimise eest.

Riigivolikogu valimistel 14. ja 15. juulil 1940 valiti A. Pauk Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaadina riigivolikogu liikmeks. 25. augustil, kui riigivolikogu nimetas end ümber Eesti NSV ajutiseks Ülemnõukoguks, valiti A. Pauk Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi liikmeks.

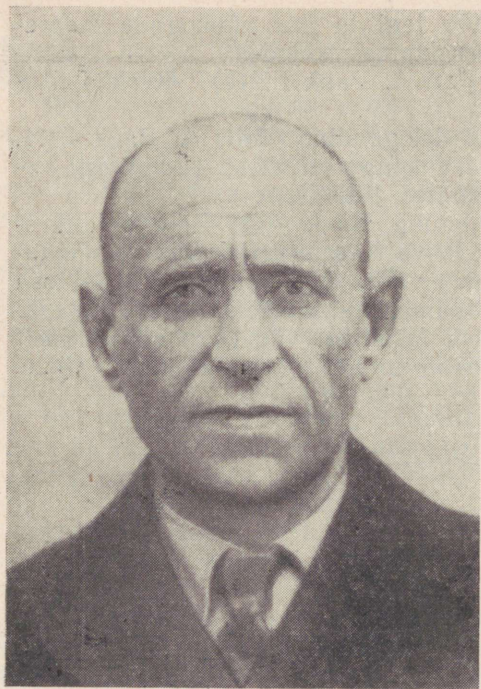
Pärast nõukogude võimu taastamist asus A. Pauk energiliselt ümber korraldama Narva linna majandus- ja kultuurielu

sotsialistlikel alustel. Suure töö tegi ta ära nõukogude maare-
formi läbiviimisel Narva ümbruskonna valdades.

1941. aasta jaanuaris kinnitati A. Pauk EK(b)P Keskkomitee
sekretäriks kaadri alal.

Narva parteiorganisatsiooni delegaadina võttis A. Pauk 1941.
aasta veebruaris osa EK(b)P IV kongressi tööst. Kongressil va-
liti A. Pauk EK(b)P Keskkomitee liikmeks.

Fašistliku Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule katkes-
tas ka Eesti töörahva rahuliku loova ülesehitustöö. Suure Isamaa-
sõja esimestest päevadest alates võttis A. Pauk energiliselt osa
kohalike kaitsetööde ja evakueerimise juhtimisest. EK(b)P Kes-
kkomitee otsusega jäeti ta saksa fašistlike vägede poolt ajutiselt
okupeeritud Eesti NSV territooriumile põrandaalusele tööle.
A. Pauk hukkus 1941. aastal.

PEETER PETREE

(1882—1947)

Peeter Peetri p. Petree (Pedrae) sündis 17. juunil 1882 Tallinnas töölisperekonnas. Juba 14-aastase noorukina hakkas ta iseseisvalt leiba teenima, töötades Rotermanni vabrikus, «Wiegandi» tehases, Esimese maailmasõja ajal tagavaraväelasena Smolenski ja Minski remonditöökodades, seejärel Tallinna sadamatehastes.

1921. aastal leidis P. Petree tööd Fr. Krulli masinaehitustehases, kus ta tõusis aktiivsete tööliste esiritta. Tallinna Linnavalikogu valimistel kandideeris P. Petree Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirjas, mille EKP Keskkomitee näpunäiteil oli koostanud riigikogu kommunistlik fraktsioon. 1922. aasta veebruaris astus ta EKP ridadesse ja nüüd algas tema kui kommunisti karm võitlustee. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu liikmena võttis ta aktiivselt osa ametiühinguliikumisest, samuti EKP juhtimisel legaalselt tegutseva Eestimaa Tööraha Partei tööst. Peagi aga sattus P. Petree kaitsepolitsei kätte. Ta areteeriti ja anti kohtu alla «115 protsessis», mille kodanlus 1922. aasta mai kuus tööraha paremate esindajate vastu lavastas. Süüd tõendavate faktide puudumise tõttu mõisteti ta aga selles protsessis õigeks.

Pärast vanglast vabanemist asus P. Petree veelgi energiliselt revolutsioonilisele tööle. Energilise ja kartmatu seltsimehena valisid «Aivazi» malmivabriku töölised ta töölisvanemaks. 1923. aastal kandideeris P. Petree riigikogu ja Tallinna Linnavolikogu valimistel töörahva ühise väerinna nimekirjas. Suure võidu saavutas töörahva ühine väerind detsembrikuus linnavolikogude valimistel. Tallinnas sai ühisrinde nimekirja 36 protsenti kõigist häältest. Koos H. Alliku, H. Arboni, P. Keerdo, O. Künnapuu (Lauristini) ja teiste ühisrinde esindajatega valiti Tallinna Linnavolikogusse ka P. Petree.

Terava klassivõitluse olukorras, kui 1924. aasta alguses paiskus töölisklassi ja tema organisatsioonide vastu uus terrorilaine, areteeriti P. Petree ning anti kohtu alla. 1924. aasta novembri lõpul toimuski järjekordne niinimetatud «149 protsess», mille kaebealused-kommunistid muutsid võimsaks poliitiliseks demonstratsiooniks, kutsudes töörahvast kodanluse kukutamiseks avalikult välja astuma. Ka P. Petree käitus kohtus mehiselt ning ütles kohtumõistjaile kartmatult: «Olen ilmavaate poolest kommunist ja nõuan kõigi kaebealuste vabaksmõistmist.» Nimetatud protsessis mõisteti P. Petree eluksajaks sunnitööle.

Kodanlik vangla karastas P. Petree võitlejavaimu veelgi. Korduvalt kuulus ta Tallinna Keskvangla («Patarei») kommunistlike poliitvangide juhtiva organi — vangimaja büroo («Vabe») koosseisu. 1938. aasta amnestia eel arutati «Vabes» küsimust, kuidas pärast vabanemist lülitada poliitvangid kiiremini praktilisse revolutsioonilisse liikumisse. Selle ülesande täitmiseks moodustati büroo, kuhu kuulusid J. Lauristin, H. Allik ja P. Petree.

1938. aasta maikuu amnestiaga vabanes üle 100 poliitilise vang, nende hulgas ka P. Petree. Muutunud olukord lõi Eesti territooriumil parteikeskuse taastamise vajaduse ja võimaluse. Koos J. Lauristini, H. Alliku, P. Keerdo ja H. Arboniga kuulus P. Petree 1938. aasta suvel moodustatud EKP Illegaalse Büroo («Illbüroo») koosseisu, mis keerukais tingimustes täitis tegelikult EKP Keskkomitee funktsioone. O. Künnapuu (Lauristini) ja J. Telmani kõrval tegutses P. Petree Rahvusvahelise Revolutsioonivõitlejate Abistamise Organisatsiooni (MOPRI) komitees, organiseerides materiaalselt abi vabanenud ja veel vanglas viibivaile poliitvangidele. Fr. Krulli tehases vormijana töötades organiseeris ja juhtis ta tehase parteiorganisatsiooni tegevust.

P. Petree oli ka Tallinna Metallitöölise Ametiühingu juhatuse liige. Tema kaudu mõjutas EKP Illegaalne Büroo vahetult selle ametiühingu tegevust. Tallinna Metallitöölise Ametiühingu juhatuse kitsama koosseisu illegaalsed koosolekud toimusid P. Petree korteris Alberti (praeguse Roo) tänava alguses asuvas puumajas, kus ühe olulisema küsimusena arutati ühingu vabastamist parempoolsete mõju alt. EKP suunamisel elavnes 1938. aasta suvest alates Tallinna Metallitöölise Ametiühingu tegevus, mil-

lest annab tunnistust tema liikmete arvu kasv: kui 1938. aasta keskpaiku oli tema ridades 120 liiget, siis 1939. aasta sügiseks oli seal ligi 1200 ja 1940. aasta maikuuks umbes 1700 liiget. 1940. aasta maikuus said ühingu juhatusse kuuluvad parempoolsed ametiühinglased lõplikult lüüa. See oli kommunistliku partei oluliseks võiduks Tallinna Metallitöölise Ametiühingus kui pealinna ühes suuremas töölisorganisatsioonis.

31. märtsil ja ööl vastu 1. aprilli 1940 peeti Tallinna Ühishaigekassa polikliiniku kütja H. Arboni korteris Tõnismäel EKP konverents, kus seati üles fašistliku diktatuuri kukutamise ja töörahva valitsuse moodustamise ülesanded. Konverentsist osavõtjate hulgas oli ka P. Petree.

Revolutsioonilises võitluses karastunud tuumiku juhtimisel tegi EKP tol ajal ära suure töö partei kindlustamisel. Ta koondas enda ümber töörahva hulgad ja viis nad 1940. aasta suvel revolutsioonilise situatsiooni haripunktil võitlusse sotsialistliku revolutsiooni läbiviimise eest.

Üks esimestest ettevõtetest, mis Eesti NSV valitsuse otsusel kuulusid natsionaliseerimisele, oli Fr. Krulli tehase. Tehase komisariiks natsionaliseerimise alal määrati karastunud kommunist Peeter Petree, kes 26. juulil tehase juhtimise endistelt valdajalt üle võttis. Töölised hakkasid nüüd parteiorganisatsiooni juhtimisel viima oma tehast sotsialistlikele rööbastele. Pärast seda, kui komissari ülesanded tehase natsionaliseerimisel olid täidetud, asus P. Petree autobaasi «Mootor» juhataja ametikohale.

Suure Isamaasõja rasketel päevadel töötas P. Petree Nõukogude Liidu tagalas põllutööl. 1943. aastal lõpetas ta juriidilised kursused ja töötas seejärel Moskva oblastis Jegorjevski linnas asuva Eesti NSV Õppe- ja Tööstuskombinaadi kaadriosa-konna juhatajana.

Pärast Nõukogude Eesti vabastamist töötas ta Eesti NSV Kohtu Rahvakomissariaadis ja täitis mitmesuguseid partei poolt usaldatud ülesandeid. P. Petree suri 1947. aastal.

RUDOLF PÄLSON

(1900—1924)

Rudolf Ludvigi p. Pälson sündis 1900. aastal Tartumaal Kudina vallas (praegune Jõgeva rajoon, Järve külanõukogu) kehvtalupidaja perekonnas. Tartu Opetajate Seminaris õppides tutvus ta marksistlikult meelestatud õpilaste kaudu revolutsiooniliste ideedega. 1920. aasta detsembris võttis R. Pälson aktiivselt osa Üle-eestimaa Noorproletaarlaste Ühingu Tartu osakonna asutamisest; ta valiti ka selle juhatuse koosseisu. Noorproletaarlaste Ühingu kiire kasv ja tema järjest suurenev mõju linna ja maa töötava noorsoo hulgas ajasid eesti kodanluse vihale. 14. aprillil 1921 rüüstasid ja sulgesid kodanlikud võimud Noorproletaarlaste Ühingu ja tema osakonnad. R. Pälson ja rida teisi ühingu liikmeid areteeriti ning heideti vanglasse. Ent kohtuuriijatel ei läinud korda tõestada R. Pälsoni «süütegu» — suhtlemist põrandaaluste kommunistidega. Seepärast vabastati ta vahi alt ja jäeti politsei valve alla.

R. Pälson võttis aktiivselt osa illegaalse Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu organisatsioonide rajamisest Tartus ja Tartumaal. Uhtlasi tegi ta tööd legaalses organisatsioonides: ametiühingute noortekomisjonides ja tööliisspordiseltsides. R. Pälson valiti Tartu Ametiühingute Kesknõukogu noortekomisjoni esi-

meheks. I üle-eestimaalisel töölisnoorte konverentsil 5. augustil 1923 valiti Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu noortekomisjon, mille liikmeks koos H. Alliku, A. Resevi, A. Murro ja teistega oli ka R. Pälson. Ta juhtis tööliisspordiselti «Herkules» Tartu osakonda, pärast selle sulgemist aga tööliisspordiselti «Spartakus» Tartu osakonda. 1923. aastal võttis ta Tartu osakonna esindajana osa ülemaalisest tööliisspordi organisatsioonide konverentsist, kus esines ettekandega tööliisspordiseltide ülesannetest ja vahekorrast kodanlike spordiseltidega. Oma ettekandes analüüsis R. Pälson kriitiliselt kodanlike spordiseltide tegevust ning kutsus kõiki noortöölisi üles astuma tööliisspordi-organisatsioonidesse ühiseks võitluseks töörahva huvide eest.

Pärast seda, kui R. Pälson oli vastu võetud kommunistliku partei ridadesse, suunati ta Eesti Iseseisvasse Sotsialistlikku Tööliste Parteisse (EISTP), kus ta koos H. Heidemanni, V. Sassi ja teistega võitles oportunisti vastu ja aitas selle partei Tartu organisatsiooni üle tuua kommunistliku partei poole. R. Pälson hakkas töötama EISTP Tartu Komitee sekretärina ning selle partei noortekomisjoni esimehena. Samal ajal oli R. Pälson ka Tartu Ametiühingute Kesknõukogu sekretär.

Riigikogu valimistel 1923. aastal valiti II riigikogu koosseisu kümme kommunisti. Töörahva ühise väerinna nimekirja järgi läks Tartu valimisringkonnast riigikogusse ka R. Pälson. Koos teiste kommunistlike saadikutega kasutas R. Pälson riigikogu kõnetooli kodanliku korra paljastamiseks ja töörahva huvide kaitsmiseks. Ennastsalgavalt võitles ta töörahva poliitiliste õiguste eest, sotsiaalseadusandluse parandamise, töötute ja kehvtalurahva abistamise, töölisnoorte õppimise võimaluse eest, Nõukogude Liiduga suhete parandamise eest.

21. jaanuaril 1924 asus eesti kodanlus rünnakule revolutsioonilise tööliklassi vastu. Politsei rüüstas massiliselt töölisorganisatsioone, sajad töölistegelased areteeriti. R. Pälsonil läks korda neudest areteerimistest pääseda ja minna põranda alla, kus ta jätkas revolutsioonilist tööd. Tartusse ei saanud ta enam jääda, sest seal tundsid teda kõik politseinuhid. Seepärast tuli ta EKP Keskkomitee korraldusel Tallinna, kus määrati põrandaaluseks partei organisaatoriks. Sellel vastutusrikkal kohal töötas R. Pälson kuni 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõusuni. Tallinnas töötades säilitas ta tihedad sidemed Tartu seltsimeestega, andis neile edasi EKP Keskkomitee juhtnõore, põrandaalust kirjandust ja lendlehti. 1. detsembri ülestõusu ettevalmistamisest ja läbiviimisest võttis R. Pälson aktiivselt osa. Ta aitas organiseerida põrandaaluseid võitlussalku ja muretseda neile relvi. Ülestõusu ajal võitles R. Pälson II pataljoni koosseisus.

Pärast ülestõusu mahasurumist organiseeris kodanlus metsiku klaperjahi revolutsioonilise liikumise aktivistide kinnipüüdmiseks

ja tapmiseks. Reeturi abil õnnestus politseinuhkidel avastada konspiratiivkorter J. Vilmsi (praegune Jaan Tombi) tän. 50, kus varjasid end kolm väljapaistvat ülestõusust osavõtjat: Rudolf Pälson, Georg Kreuks ja Vladimir Bogdanov. 7. detsembri varahommikul piiras tugev politseisalk maja sisse. Algas äge lahing, mis kestis mitu tundi. Kolm kommunisti võitlesid kangelaslikult. Nad hukkusid, kuid ei alistunud.

HANS PÖÖGELMANN

(1875—1938)

EKP väljapaistev tegelane, publitsist ja kirjanik Hans Kustavi p. Pöögelman sündis 30. detsembril 1875 Viljandimaal Aidu vallas (praegune Viljandi rajoon, Paistu külanõukogu) väikerentniku pojana. Hiljem asus ta isa elama Viljandi külje alla Kantrekülla, kus töötas juhuslikel töödel.

H. Pöogelmann alustas õppimist Tuhalaane kirikukoolis ja jätkas seda Paistu kihelkonnakoolis, kus tollal õpetajana töötas tuntud muusikamees Fr. Saebelmann. 1888. aastal astus H. Pöogelmann Põltsamaal aasta varem asutatud Eesti Aleksandrikooli, mille lõpetas 1892. aastal. Selles koolis omandas H. Pöogelmann, nagu ta ise rääkis, peale ametlikes õppekavades ettenähtud teadmiste veel «tugeva portsjoni rahvuslust (isamaa-armastust), püüde joomise vastu võidelda, tahte salmisid taguda (osalt kooliõpetaja-luuletaja J. Tamme mõjul) ja tugeva usuvastase vaimu».

Noorel H. Pöogelmannil oli tung edasi õppida, kuid ainelistel põhjustel ei saanud ta seda teha ja pidi asuma iseseisvale tööle. 1892. aasta sügisel valis Vana-Põltsamaa vallavolikogu H. Pöogelmanni Vitsjärve küla kooliõpetajaks. Otsese koolitöö kõrval võttis ta agaralt osa ka ühiskondlikust tööst. Ta juhtis laste laulukoori ja õpetas lastele näitemänge, organiseeris ja juhtis täisealiste laulu- ja näiteringet, pidas kõnesid karskusest. Vitsjärve

küla koolimajas asus ka vennastekoguduse (hernhuutlaste) palvemaja, kuhu pühade ajal palju rahvast kokku tuli. Juba oma esimesel koolitöö aastal alustas H. Pöögelmann selgitustööd palvemajas käijate hulgas. Kohalikule pastorile, kes ühtlasi ka koolitöö järele valvas, kaevati, et uus kooliõpetaja tegevat jumalavastast kihutustööd. Pastor kutsus kokku kihelkonnakooli kohtu, kuhu kuulusid kiriku hooldaja — kohalik parun, pastor ja kiriku vöörmünder. Õnneks andis kohtu poolt väljakutsutud tunnistaja oma seletused H. Pöögelmanni kasuks, väites muuseas, et ka piiblis esineb vasturääkivusi. Sedapuhku pääses süüalune vaid noomitusega, mille pidi tegema pastor. Viimane olevat pühakirja päästmiseks ütelnud, «et mitte kõike ei pea uskuma, mis sa loed, sest öeldakse ju, et valetab kui trükitud raamat».

Pärast nelja-aastast koolitööd jõudis H. Pöögelmann järeldusele, et on vaja edasi õppida. Kuid mahajäänud külakolkas puudusid selleks väljavaated.

1896. aastal astus H. Pöögelmann Viljandi postkontorisse õpilaseks. Siin tegi ta vastavad eksamid ning omandas vajaliku praktika. Pärast seda määrati ta 1898. aastal telegraafiametnikuks Rostovisse Doni äärde. Kuid H. Pöögelmannist ei saanud «tšinovnikut». Ta sattus ülemusega vastuollu, lahkus Rostovist ja tuli Tartu, kus lootis teenistust leida ja ühtlasi edasi õppida. Juba koolipõlvest alates oli ta teinud tolleaegsele ajakirjandusele («Sakalale», «Olevikule», «Valgusele» jt.) kirjanduslikku kaastööd. Seoses sellega võeti ta tööle «Postimehe» toimetusse.

1901. aasta suvel lahkus H. Pöögelmann «Postimehe» toimetusest. Lühiajalist teenistust leidis ta Samaaras kodukooliõpetajana. Peagi aga kutsuti ta tööle Tallinnas ilmuma hakanud radikaal-kodanliku ajalehe «Teataja» toimetusse. Peale H. Pöögelmanni töötasid selle ajalehe toimetuses ka E. Vilde, O. Münther, M. Martna jt. Tallinnas tegutsesid tol ajal põrandaalused tööliste ringid, ja sellest ulatus nii mõndagi — kuigi veel üsna ähmaselt — ka H. Pöögelmanni teadvusse. Järk-järgult hakkas temas välja kujunema elav huvi töölisliikumise vastu. Kuid vajalike teadmiste puudumine ei võimaldanud tal paljudele küsimustele vastust leida. 1903. aasta suvel sõitis H. Pöögelmann Saksamaale ja asus Leipzigi Kaubandusinstituudis (Handelshochschule) õppima majandusteadust, kuulates ühtlasi Leipzigi ülikoolis vabakuulajana loenguid filosoofia, ajaloo ja kirjandusteooria alal. Tol ajal ei sallitud Saksamaa ülikoolides marksistlikke õppejõude; kuid marksismi levimise ja töölisliikumise kasvu olukorras olid õppejõud nii või teisiti sunnitud kõnelema ka marksismist. Ümbritsev elu tõstis H. Pöögelmanni ette vajaduse marksismiga lähemalt tutvuda. Ta hakkas lugema Leipzigi sotsiaaldemokraatliku parteiorganisatsiooni häälkandjat «Leipziger Volkszeitung», mille toimetajaks oli pahempoolne Fr. Mehring ja kaastööliseks R. Luxemburg, A. Pannekoek jt. H. Pöögelmann külastas töölisklubisid,

kuulas huviga sotsiaaldemokraatide kõnesid. Kõik see avaldas temale suurt mõju ja ta asus iseseisvalt Marxi-Engelsi töid uurima. Tööliikumise praktika ja revolutsioonilise teooria uurimine tegidki H. Pöögelmannist marksisti. Suvevaheajal 1904. aastal Tallinnas viibides lõi H. Pöögelmann sidemed siinsete sotsiaaldemokraatidega, kes kurtsid marksistliku kirjanduse — eriti eesti keelse — puudumise üle. Pärast Saksamaale tagasijõudmist kirjutas H. Pöögelmann majandusteaduse õpperaamatu. Raamat valmis suure kiiruga ja oli teoreetiliselt võrdlemisi nõrk, sest autor ise astus alles esimesi samme marksismi tundmaõppimise alal. Sellest hoolimata andis see raamat oma panuse sotsiaaldemokraatliku liikumise arenemiseks Eestis. Ühtlasi tõlkis H. Pöögelmann eesti keelde rea marksistlikke töid ja revolutsiooniliste laulude tekste ning saatis need Eestisse, kus nad 1905. aastal alanud revolutsiooni ajal laialt levisid.

Saksamaal elades tutvus H. Pöögelmann vene revolutsionääride-pagulaste koosolekuil ka VSDTP tegelastega. Juba algusest peale hakkas ta hoidma partei bolševistliku tiiva poole.

1905. aasta oktoobris lõpetas H. Pöögelmann Leipzigi Kaubandusinstituudi ja pöördus tagasi kodumaale. Siin astus ta VSDTP Tallinna organisatsiooni liikmeks ning sukeldus aktiivsesse revolutsioonilisse võitlusse. «Siitpeale algas minu elus uus, teadlik revolutsiooniline ajajärk,» kirjutas H. Pöögelmann oma eluloos. 1905. aasta revolutsiooni päevil kirjutas ta legaalsele ja illegaalsele ajalehtedele artikleid, esines arvukatel tööliste koosolekutel, juhatas Tartus üle-eestimaalist rahvaesindajate — maatöölise ja kehvikute — koosolekut ülikooli aulas. Kuid need vabadusepäevad olid üürikesed. 10. detsembril 1905 kuulutati Eestis välja sõjaseadus, ja kõigil aktiivsetel revolutsionääridel, sealhulgas ka H. Pöögelmannil, tuli minna põranda alla. Kuid see ei kohutanud teda. Karistussalkade ja politsei eest varjates jätkas H. Pöögelmann intensiivset revolutsioonilist tegevust Tallinnas ja maal. 1906. aasta algul oli ta sunnitud jälgede segamiseks ajutiselt minema Nižni Novgorodi (praegune Gorki). Ka seal tegi ta kaastööd Eestis iimuvatele sotsiaaldemokraatlikele väljaannetele.

Peagi sattusid nuhid H. Pöögelmanni jälile. Eesti bolševike kutsel sõitis ta Piiteri, kus töötas propagandistina 1906. aasta juulikuuni. Pärast seda tuli ta jällegi Tallinna. Siin võttis ta aktiivselt osa II riigiduumi valimiste ettevalmistamisest. VSDTP Tallinna Komitee seadis tema duuma liikme kandidaadiks. Kuid H. Pöögelmannil ei olnud nõutavat valimistsensust (s. t. tal ei olnud seaduses ettenähtud kinnisvara) ja seoses sellega tuli tema kandidatuur maha võtta. H. Pöögelmann esines sütitavate kõnedega rohkearvulistel rahvakoosolekutel Tallinnas, Tartus, Rakveres, Viljandis ja maal. 1906. aasta augustis juhtis ta Tallinna lähedal Saku vallas toimunud VSDTP maaorganisatsioonide nõupidamist, kus kiideti heaks bolševike seisukohad. 1906.—1907.

aasta talvel võttis ta osa Tartu sotsiaaldemokraatliku ajalehe «Hommik» toimetamisest; pärast selle sulgemist organiseeris ta põrandaaluse «Sotsiaaldemokraadi» väljaandmise. Politsei püüdis H. Pöögelmanni areteerida, kuid töölistel läks korda teda varjata. VSDTP ülesandel siirdus H. Pöögelmann 1907. aasta algul Peterburi, kus ta hakkas abistama Tallinna tööliste poolt riigiduumasse valitud P. Pärna. Ajalehe kirjasaatjana pääses H. Pöögelmann riigiduumasse, kuid oli sunnitud peagi jälle end varjama, sest Peterburi eesti kodanlane K. Hellat reetis ta politseile. Pärast II riigiduumalaialiajamist areteeriti H. Pöögelmann Peterburi tänaval. Kuid tema «prillid» (valepass) ei äratanud kahtlust, ja pärast mõnenädalast vangisistumist lasti ta jälle vabaks.

Veebruaris-märtsis 1907 toimus Soomes Terijoel Eestimaa sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide konverents. Võitlus, mis bolševike ja menševike vahel kestis juba 1903. aastast peale, oli terav ka sel konverentsil. Menševikud saatsid konverentsile oma tuusad L. Axelrodi ja P. Maslovi. Kuid vaatamata sellele läks bolševikel korda H. Pöögelmanni juhtimisel läbi viia bolševistlikud seisukohad. Konverentsil vastuvõetud resolutsioonide kohta andis V. I. Lenin kiitva hinnangu, seades neid eeskujuks teistele parteiorganisatsioonidele (vt. V. I. Lenin, Teosed, 12. kd., lk. 211—212).

Partei ülesandel töötas H. Pöögelmann 1907. aasta suvel põranda all Tallinnas ja esines ka mõnel legaalsel koosolekul. Sügisel aga oli ta sunnitud põgenema Soome ja sealt Taani kaudu Prantsusmaale. Siin kuulas ta Sorbonne'i ülikoolis loenguid ja võttis osa Pariisi tööliste koosolekutest. 1908. aasta suvel sõitis H. Pöögelmann Londoni, kus maapaos viibivate eestlaste hulgas oli tekkinud mõte hakata välja andma eestikeelset ajalehte, mille toimetajaks pidi saama H. Pöögelmann. Kuid see kavatsus jäi teostamata, sest sealsete eestlaste hulgas oli ainult paar bolševikku, ülejäänud aga kujutasid endast oportunistlikku «sood». Londonis tutvus H. Pöögelmann inglise tööliikumisega. 1908. aasta sügisel tuli ta kodumaale tagasi ja elas illegaalselt mitmes kohas Eestis ja Peterburis.

18. aprillil 1909 läks politseil korda H. Pöögelmanni areteerida Tallinnas. Vanglas peeti teda kinni 1909 aasta lõpuni ja saadeti siis siseministri korraldusel asumisele Narõmi (Siberisse), kuhu ta jõudis 1910. aasta algul. Seal juhtis H. Pöögelmann asumisel olijate enesetäiendamise ringe ja tegi aktiivset kaastööd Eestis väljaantavatele marksistlikele ajakirjadele. 1911. aasta augustis põgenes ta asumiselt ja tuli illegaalselt Eestisse, kust 1911. aasta sügisel sõitis Ameerika Ühendriikidesse. Seal asus ta New Yorgis ilmuva eestikeelse sotsialistliku ajalehe «Uus Ilm» kutsel selle ajalehe toimetajaks.

Ameerikas oli tol ajal maapaos palju eestlasi, kes 1905. aasta revolutsioonilisest tegevusest olid osa võtnud. Nende hulgas oli

palju bolševistlikult meelestatud töölisi. «Uue Ilma» toimetajateks aga olid menševikud. Tekkisid vastuolud ajalehe lugejate ja toimetajate vahel. H. Pöögelmann andis ajalehele «Uus Ilm» põhiliselt bolševistliku suuna. Kuni Esimese maailmasõjani levis ajaleht ka Eestis. Ajalehel tuli võidelda Ameerika Sotsialistliku Partei ja ametiühingute juhtide oportunisti vastu. Ameerikas elades tegi H. Pöögelmann agaralt kaastööd ka Eestis 1912. aastal ilmuma hakanud bolševistlikule ajalehele «Kiir». 1914. aastal puhkenud maailmasõja ajal tegi «Uus Ilm» laialdast sõjavastast selgitustööd. Imperialistlikust sõjast väljapääsu nägi ajaleht selles, et see sõda muudetakse tsaarivalitsuse ja kapitalistide vastu suunatud kodusõjaks.

Pärast Veebruarirevolutsiooni kutsus Tallinna bolševike organisatsioon H. Pöögelmanni kodumaale tagasi. Tallinna jõudis ta 25. juunil 1917. Enne tema kohalejõudmist oli Tallinna bolševike organisatsioon juba H. Pöögelmanni kandidatuuri Tallinna Linnavolikogusse valimiseks üles seadnud.

H. Pöögelmanni kui vana revolutsioonitegelast tervitasid tööliised Tallinna saabumisel soojalt. Eesti bolševike organisatsioon suunas ta tööle oma häälekandja «Kiir» (hiljem «Tööline») toimetusse. Peagi aga määrati ta maaproletariaadi ning külakehvikute häälekandja «Maatamehe» toimetajaks. Neis ajalehtedes ilmusid pidevalt H. Pöögelmanni terava sulega kirjutatud artiklid, milles räägiti töörahva ülesannetest revolutsiooni edasiarendamisel, paljastati kodanluse reaktsioonilist olemust ja menševike ning essee-ride silmakirjalikkust. Samal ajal oli H. Pöögelmann ka väsimatu kõnemees. Ta esines kõnedega tööliste, maatameeste ja sõjaväelaste koosolekutel ning miitingutel Tallinnas ja mujal. Maatameeste konverents valis H. Pöögelmanni 1917. aasta augustis maatameeste keskbüroo liikmeks.

Suure Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisest ja nõukogude võimu kehtestamisest Eestis võttis H. Pöögelmann aktiivselt osa. Ta valiti Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee liikmeks ja maaosakonna juhatajaks. Ta juhtis Eestis Nõukogude valitsuse maadekreedi ellurakendamist, organiseeris maatameeste konverentse, esines tööliste ja maatameeste rohkearvulistel koosolekutel kõnedega.

Saksa okupatsioonivägede pealetungi tõttu pidid nõukogude võimu asutused Eestist 1918. aasta veebruaris evakueeruma. Pärast evakueerumist töötas H. Pöögelmann kuni 1918. aasta novembrikuuni Moskvas Rahvasajjade Rahvakomissariaadi Eesti osakonna juhatajana ja sama rahvakomissariaadi kolleegiumi liikmena. Eesti bolševike saadikuna võttis H. Pöögelmann 1918. aasta märtsis osa VK(b)P VII kongressist. Aastail 1918—1919 juhtis H. Pöögelmann Eesti Tööraha Kommuuni Valitsuse liikmena Rahvamajanduse Valitsuse tegevust.

Pärast Eesti Tööraha Kommuuni likvideerimist töötas H. Pöö-

gelmann EKP Keskkomitee välisbüroo liikmena ja võttis osa Petrogradis ilmuva eesti ajalehe «Edasi» tööst. Alates 1919. aastast toimetas ta Petrogradis eestikeelset ajakirja «Klassivõitlus». 1923. aastast töötas H. Pöögelmann Petrogradis kaubanduspalati esimehena ja ajalehe «Torgovo-Promõšlennõi Kurjer» toimetajana. 1925. aastal nimetati ta Leningradis ilmuva eestikeelse ajalehe «Edasi» toimetajaks ja Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonna eesti sektori õppejõuks, hiljem aga A. Herzeni nimelise Pedagoogilise Instituudi professoriks. H. Pöögelmann oli Leningradis ilmunud eestikeelsete kirjandus- ja kultuurialaste ajakirjade «Oras» (1923—27), «Leegid» (1927—35), «Kommunismi Teel» (1936—1937) vastutav toimetaja ja aktiivne kaastööline.

Alates EKP I kongressist 1920. aastal valiti H. Pöögelmannr pidevalt EKP Keskkomitee liikmeks. Aktiivselt võttis ta osa kõigist EKP programmi, taktika ja organisatsiooniliste küsimuste lahendamisest ning parteitöö juhtimisest.

H. Pöögelmann oli üks Kommunistliku Internatsionaali asutajaid. Ta võttis osa kõigist Kominterni kongressidest ja Kominterni Täitevkomitee pleenumitest, oli aastail 1921—1922 Kominterni Täitevkomitee liige ja aastail 1924—1928 Internatsionaalse Kontrollkomisjoni liige.

H. Pöögelmanni 50. sünnipäeva puhul 1925. aastal kirjutas J. Anvelt:

«Aastasaja vahetusel nägi Eesti kodanlus H. Pöögelmannis tõusvat tähte, kelle abil ta rahvahulki oma vankri ette tahtis rakendada. See oli siis, kui Eestis veel töölisliikumist ei olnud, kui noor Pöögelmann kirjanikuna ja ühiskonnategelasena alles nähtavale ilmus ja oma maailmavaadet rajas. Sm. Pöögelmann jäi truuks rõhututele, kellede hulgast ta võrsus ja kus ta üles kasvas.»

Olude sunnil ja kommunistliku partei ülesandel tuli H. Pöögelmannil suurem osa oma eluajast viibida ja töötada väljaspool Eestit. Kuid ka võõrsil viibides jälgis ta alati tähelepanelikult ja suure huviga siinset elu kõigis selle avaldustes. Kõigi meie poliitika-, majandus- ja kultuurisündmustega ning eesti rahva elu-oluga oli H. Pöögelmann alati hästi kursis. Pidevalt luges ta Eestis väljaantud raamatuid ja ajakirjandust ning kuulas tähelepanelikult Eestist tulnud inimeste vestlusi. Igakülgsest informeeritud bolševistliku ajakirjaniku ja publitsistina kirjutas H. Pöögelmann iga väiksemagi ühiskondliku tähtsusega sündmuse puhul sütitavaid artikleid. Teravmeelselt, kirglikult ja löögivalmilt astus ta alati välja igasuguse oportunismi vastu ja kaitses järjekindlalt töörahva huvisid.

H. Pöögelmann on viljakalt tegelnud ka ilukirjanduse alal, peamiselt H. Rooskaja varjunime all. Ta on kirjutanud palju luuletusi, lühijutte, följetone ja esinenud kirjanduskriitikuna. H. Pöögelmann

on tõlkinud eesti keelde revolutsioonilisi võitluslaule (Marseljees, Internatsionaal, Varšavjanka, Leinamarss jt.), mida eesti töörahvas juba rohkem kui poolsada aastat tunneb. Samuti tõlkis ta eesti keelde K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini töid.

H. Pöögelmanni tähtsamateks teosteks on «Majandusteadlised kirjad põllumajandusmeestele» (1905), «Majandusteaduse õpetus» I ja II (1907, 1908), «Klassivõitluse ajalugu» (1928), «Enamlus ja vähemlus Eestis» (1933), luuletuskogu «Kevade tuuled» (1926), «Kirjanduslikult rindelt» (1933) ja «Kaks aastat fašistlikku diktaatori Eestis» (1936).

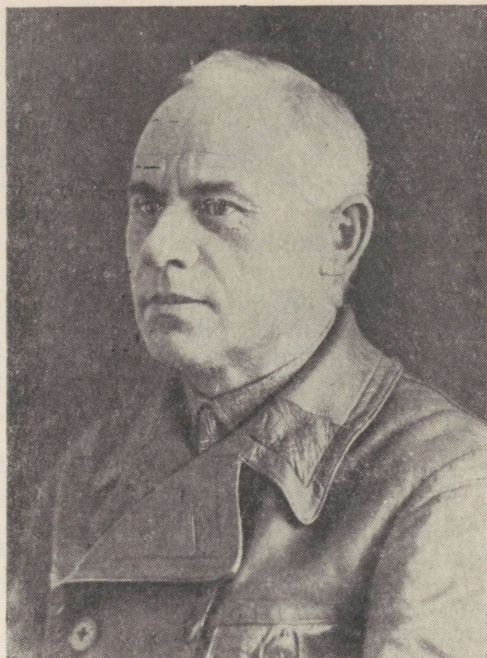
Väljapaistva ajakirjanikuna, suurepärase kõnemehena, töölisorganisaatorina ja andeka pedagoogina tegi H. Pöögelmann rohkem kui 30 aasta kestel ära määratu suure töö eesti proletariaadi kasvatamisel ja tema revolutsioonilise võitluse juhtimisel.

H. Pöögelmanni mälestuse jäädvustamiseks on Nõukogude valitsus püstitanud Tallinnas temale mälestussamba (rinnakuju).

IVAN RABTŠINSKI

(1879—1950)

Ivan Vassiljevitiš Rabtšinski sündis 24. jaanuaril 1879 Kiievi kubermangus Berditševi maakonnas (praegune Ukraina NSV, Vinnitsa oblast, Kazatini rajoon) Kazatini külas raudteetöölise paljuliikmelises ja vaeses perekonnas. Juba Kiievi raudteekoolis õppides külastas ta üliõpilasringi, aitas levitada lendlehti, võttis esmakordselt osa tänavademonstratsioonidest. 1898. aastal lõpetas I. Rabtšinski raudteekooli ja töötas pärast seda telegraafi ülevaatajana mitmes kohas.

1901. aastal võeti I. Rabtšinski tsaariarmeesse sundaega teenima. Ta saadeti õppima Peterburisse sõjaväe elektrotehnika kooli. Koolis õppivate sõdurite hulgas levitati revolutsioonilisi lendlehti ja kirjandust. Ühtlasi tekkis seal marksistlikus vaimus töötav ring. Nii ringist kui ka revolutsioonilise kirjanduse levitamisest võttis osa ka I. Rabtšinski.

I. Rabtšinski vabanes sõjaväeteenistusest 1903. aastal ja asus tööle Peterburis Nikolai raudteel telegraafi ülevaatajana. Siin organiseeris ta raudteelaste revolutsioonilise ringi.

1905. aastal võttis I. Rabtšinski revolutsioonilisest võitlusest aktiivselt osa. Oktoobrikuus valiti ta Nikolai raudtee streigikomiteesse ja raudteelaste delegaadina Peterburi Tööliste Saadikute Nõukogusse. Raudteelaste streigi ajal 8. detsembril 1905 areteeriti

ta koos teiste streigikomitee liikmetega ja mõisteti aastaks kindlusevangi, kuid vabastati käenduse põhjal kuue kuu pärast. Vanglas luges I. Rabtšinski palju marksistlikku kirjandust. Hiljem kirjutas ta ise selle kohta: «Siin kujuneb lõplikult välja minu bolševistlik maailmavaade, sellest aastast pean ennast ka VSĐT(b)P liikmeks.» 1906. aasta detsembris võttis ta Nikolai raudtee delegaadina osa ülevenemaalisest raudteelaste kongressist Tamperes.

1907. aasta 1. mai eel areteeriti I. Rabtšinski uuesti. Pärast kuuekuulist kinnipidamist saadeti ta Tveri politsei valve alla. Administratiivkorras keelati temal elada pealinnas ja kubermangulinnades ning töötada raudteel ja valitsusasutustes. Revolutsioonilise töö jätkamiseks oli ta 1908. aasta lõpul sunnitud asuma illegaalsesse olukorda. Ta muretses valepassi ja sõitis Peterburi. Siin töötas ta trammiliinide ehitamisel, hiljem aga Sõjaväe Arstiteaduse Akadeemia elektrijaamas. Töö kõrval valmistas ta end ette küpsuseksamiteks. 1912. aastal sõitis I. Rabtšinski Tallinna, kus ei olnud vaja esitada tõendit poliitilise ustavuse kohta. Siin andis ta ära reaalkooli lõpueksamid ja astus samal aastal Peterburi Polütehnilise Instituudi elektromehaanikaosakonda. Kolme ja poole aastaga töötas ta läbi kogu instituudi programmi ja võttis samal ajal aktiivselt osa ka põrandaalusest revolutsioonilisest tööst. Siis sattus politsei tema jälile. I. Rabtšinski oli sunnitud Petrogradist lahkuma. Ta tuli 1915. aasta lõpul Tallinna, kus asus tööle Sõjatööstuse Komitee tehnikaosakonna juhatajana. Sellel kohal töötades sai ta läbi käia tööliste, sõdurite ja madrustega ning teha nende hulgas revolutsioonilist tööd.

Veebruarirevolutsiooni päevil moodustasid Tallinna bolševikud 2. märtsil Rahvamiilitsa Komitee, mille sekretäriks valiti I. Rabtšinski. Tänu tema ja teiste bolševike energilisele tegevusele viidi kiiresti läbi Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu valimised. Nõukogu tuli kokku 3. märtsil ja valis Täidesaatva Komitee ning Rahvamiilitsa Komitee, mille koosseisu kuulus ka I. Rabtšinski.

«Peab ausalt ütleva,» märgib I. Rabtšinski oma mälestustes, «et kogu 1917. aasta oli täis ennekuulmatut tööd, ei olnud nädalat, kus ei tulnud esineda mitmetuhandelistel miitingutel, ei olnud päeva, kus ei tulnud tegemist teha organiseerimis- ja agitatsioonitööga tehastes, sõjalaevadel, mitmesugustes sõjaväeosades, teha redigeerimistööd jne.»

I. Rabtšinski valiti VSĐT(b)P Tallinna Linnakomitee sekretäriks. Ta toimetas venekeelset bolševike ajalehte «Utro Pravdõ» (hiljem «Zvezda»), mis tegi ära suure töö soldatite ja madruste bolševiseerimise ning eesti ja vene tööliste proletaarse solidaarsuse kasvatamise alal. Spetsiaalselt juhtis ta Tallinna sõjaväe parteiorganisatsiooni tööd. Eesti bolševike esindajana võttis I. Rabtšinski osa tähtsamatest partei ja nõukogude konverentsidest, kongressidest ja teistest kokkutulekutest. 16. ja 17. aprillil 1917 toimus

VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I konverents, mis V. I. Lenini aprilliteesid üksmeelselt heaks kiitis. I. Rabtšinski oli selle konverentsi juhataja asetäitja; samal konverentsil valiti ta VSDT(b)P Põhja-Balti täidesaatva büroo esimehe kandidaadiks. I. Rabtšinski oli Tallinna bolševike delegaadiks VSDT(b)P VII (aprilli-) konverentsil. See konverents võttis üksmeelselt vastu V. I. Lenini aprilliteesidele rajatud resolutsioonid, mis andsid parteile selge kursi kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile üleminekuks.

Eesti bolševike delegaadina võttis I. Rabtšinski 27. juulist kuni 3. augustini osa VSDT(b)P VI kongressi tööst Petrogradis. Sellel kongressil võeti vastu otsus relvastatud ülestõusu teel proletariaadi diktatuuri kehtestamise kohta. 27. septembril kutsusid Eesti bolševikud kokku Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu, Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude Täitevkomitee, kohalike polkude, roodude ja laevade komiteede, töölisvanemate nõukogude ning Tallinna Ametiühingute Keskbüroo ühise koosoleku, millest võttis osa üle 700 saadiku. Koosolekut juhatas I. Rabtšinski. Koosolek toetas üksmeelselt bolševike partei poliitikat ja nõudis kogu võimu üleandmist nõukogude kätte. Tallinna garnisoni esindajad teatasid, et nad on iga silmapilk valmis relva jõul kindlustama võimu ülevõtmist. Pärast seda koosolekut tegi partei Tallinna Komitee I. Rabtšinskile ülesandeks sõita Petrogradi ja informeerida seal VSDT(b)P Keskkomiteed kohapealsest olukorrast. Järgmisel päeval asuski I. Rabtšinski miinilaeval teele. Sõit läks üle Helsingi, kus I. Rabtšinski tegi põhjapiirkonna parteikonverentsil ettekande Eestis valitseva olukorra kohta. Helsingist sõitis ta koos partei Soome organisatsiooni esindaja Smilgaga Petrogradi. VSDT(b)P Keskkomitees andsid nad aru olukorrast Eestis ja Soomes ning rõhutasid, et relvastatud ülestõus on nendes maades küpseks saanud. Pärast seda kutsuti VSDT(b)P Keskkomitee algatusel kokku põhjapiirkonna nõukogude kongress, kus lepiti kokku ühise tegutsemise kohta. I. Rabtšinski esines kongressil aruandega olukorrast Eestis. Kongress valis ta põhjapiirkonna Nõukogude Komiteesse.

VSDT(b)P Keskkomiteelt saadud juhendite alusel moodustati tähtsamate keskuste töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede juurde sõja-revolutsioonikomiteed, kes võtsid relvastatud ülestõusu juhtimise enda kätte. Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude Täidesaatva Komitee juurde asutati Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee 22. oktoobril. Komitee oli 40-liikmeline; tema koosseisu kuulusid I. Rabtšinski (esimees), V. Kingissepp (aseesimees), Vladimir Milanov (sekretär), Jaan Anvelt, Rudolf Vakmann, Otto Rästas jt. Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee töötas välja plaani võimu ülevõtmise kohta. V. Kingisseppale pandi Eestimaa Nõukogu ja J. Anveldile Tallinna Nõukogu

töö juhtimine, I. Rabtšinskile aga tehti ülesandeks sõjaliste jõudude organiseerimine. 23. oktoobril kell 7 õhtul võeti Tallinna kindluse piirkonnas kõik tähtsamad punktid Sõja-revolutsioonikomitee kontrolli alla ja saadeti väeosade ülemate juurde komisarid. «Sellel ootamatul ja üheaegsel sammul oli suur psühholoogiline tähtsus,» märgib I. Rabtšinski. «Üksteisele helistades veendusid need tegelased, et kõik nad on ühesuguses olukorras, ja nad leppisid sellega.» Sõja-revolutsioonikomitee esimehena oli I. Rabtšinski alalises otseühenduses Sõja-revolutsioonikeskuse liikme J. M. Sverdloviga, kellega ta kooskõlastas kõik tähtsamad võimu ülevõtmise abinõud. Sõja-revolutsioonikomitee oskusliku tegutsemise tõttu võeti võim Eestis üle verevalamiseta. 26. oktoobri hommikul kell 10 tulid kõik kindluse väeosade ülemad Sõja-revolutsioonikomiteesse ja teatasid, et nad alluvad uuele revolutsioonilisele võimule. Pärast võimu ülevõtmist avaldas Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee kõigile Eestimaa elanikele üleskutse, milles teatas toimunud sündmustest ja kutsus töötajaid üles valvusele kontrrevolutsiooni sepitsuste suhtes. Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee tegi I. Rabtšinski juhtimisel ära suure töö kontrrevolutsiooniliste vandenõude paljastamisel ja purustamisel. Ühtki kontrrevolutsioonilist väeosa ei saadud Eestist või läbi Eesti toimetada Petrogradi alla. Eesti bolševikud organiseerisid raudteejaamades tõkkeid ja moodustasid agitaatorite rühmi, kes tegid selgitustööd läbisõitvate ešelonide soldatite hulgas. Selgitustöö tulemusena keeldusid soldatid ülemuste käske täitmast.

I. Rabtšinski juhtimisel peeti Ülemiste jaamas kinni erirong kasakate ja ohvitseridega, keda Kerenski oli saatnud põhja-armee tsooni, et sealt kontrrevolutsioonilisi kasakapolke Gatšina alla toimetada. Ohvitseridelt võeti ära rohkem kui 900 eksemplaris paljundatud lahingukäsk, mis Krasnovi allkirjaga oli kasakatele saadetud, ja Kerenski käskkiri põhjarinde armee ülemale Tšeremisovile põhjarinde positsioonidelt väeosade äraviimise ja vaenlasele rinde avamise kohta.

Sõja-revolutsioonikomitee tegevuse tulemusena jäi Gatšinasse saatmata ka Rakvere juures asuv kontrrevolutsiooniline 49. korpus. Kolm päeva tegid V. Kingissepp ja rühm agitaatoreid korpusel revolutsioonilist selgitustööd. Selle tulemusena keeldus korpus Gatšinasse minemast.

Oma ettekandes VSDT(b)P Keskkomiteele oli I. Rabtšinski Eesti bolševike nimel andnud töotuse, et «ühtki kontrrevolutsioonilise eesmärgiga sõdurit ei lasta läbi Eesti territooriumi Petrogradi peale». See töotus sai täielikult täidetud.

1917. aasta lõpul asus I. Rabtšinski tööle Petrogradi — Posti ja Telegraafi Rahvakomissariaadi kolleegiumi liikmena, hiljem aga rahvakomissari asetäitjana. Ühtaegu võttis ta VSDT(b)P Keskkomitee ülesandel osa Punakaardi moodustamisest Petrogradis. I. Rabtšinski organiseerimisel loodi side kõigi tollaegsete

partei- ja sõjaväeorganisatsioonidega ning linnalähedaste sõjaväe positsioonidega, mille eest anti talle aukiri.

I. Rābtšinski tegi nõukogude ajakirjandusele pidevalt kaastööd. Kodusõja ajal avaldati mitmesugustes ajalehtedes ja ajakirjades üle 100 tema artikli. I. Rābtšinski oli III, IV ja V nõukogude kongressi delegaat ja Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liige, ta võttis ka osa Bresti rahu tingimuste väljatöötamise komisjoni tööst. Aastail 1918—1919 esindas ta Eesti Tööraha Kommuuni VSFNV valitsuse juures.

1919. aastal määrati I. Rābtšinski Ülevenemaalise Rahvamajandusnõukogu mäeosakonna esimehe asetäitjaks.

1920. aastal asus I. Rābtšinski tööle Ülevenemaalise Rahvamajandusnõukogu teaduslik-tehnilisse osakonda. I. Rābtšinski juhtimisel loodi Riiklik Tehniline Kirjastus, mille juhatajaks ja vastutavaks toimetajaks oli ta 12 aastat järjest. Tema sulest ilmus rida brošüüre. 1930-ndail aastail juhtis I. Rābtšinski Moskvas Mineraloogia Instituudi ja Side Elektrotehnika Instituudi tööd. Suure Isamaasõja päevil elas ta Taškendis, kus võttis aktiivselt osa parteipoliitilisest tööst elanikkonna hulgas, esines ettekannete ja loengutega ettevõtetes ja haiglates. I. Rābtšinski suri 1950. aastal Moskvas.

AUGUST RIISMANN

(1890—1926)

August Tõnise p. Riismann (Ristmets) sündis 28. veebruaril 1890 Harjumaal Juuru vallas (praegune Rapla rajoon, Juuru külanõukogu) Purila mõisa teomehe perekonnas.

Oma varase lapsepõlve kohta kirjutab A. Riismann: «Isa ja ema vanemaid ei mäleta ma. Vist olid nad juba enne surnud, kui mina ilmale tulin. Ema isast kuulsin niipalju, et ta Mahtra sõjas oli surma saanud (mõõgaga läbi pistetud).

Purila mõisast asus isa Maidla mõisa teomeheks (ka Harjumaal, Juuru vallas). Kui ma kolme- ja vanem vend Johannes seitsmeaastane oli, suri ema. Võõrasemaks sai meile ema õde. Elu mõisat orjates läks väga raskeks ja vanemad asusid Tallinna, seal paremat lootes. Kuid tuli niisama viletsalt kiratseda. Hulk aega olid nad ilma tööta, siis hakkasid sadamas päeviti tööl käima. Pärast töötas isa kontoristide juures hobusemehena ja Rotermanni jahuveskis. Kui tal tervis juba vilets oli ja vabrikutööle enam ei võetud, hakkas ta sõiduvõõrimeheks ja toitmis oma viimased eluaastad end sellega.»

Kehva majandusliku olukorra tõttu oli laste kooliskäimine raske. Vanema venna õpingud lõppesid algkooliga. Augustil läks korda pärast neljaklassilist linnakooli lõpetada ka pedagoog

gilised kursused, mis andsid talle rahvakooli õpetaja kutse. 1908. aastal oli A. Riismann Tallinnas algkooli õpetaja. Aasta hiljem läks ta tööle Rapla valda Kodila ministeriumikooli.

Kodilas töötas A. Riismann aastase vaheajaga kuni 1914. aasta suveni, mil ta mobiliseeriti sõjaväkke. Sõjaväeteenistusest vabanes A. Riismann 1918. aasta algul; Tallinna jõudis ta vähe aega enne saksa okupantide sissetungimist. Kuid alles 1918. aasta lõpul, pärast okupatsioonivägede lahkumist, sai ta uuesti õpetajaks Kodila ministeriumikooli. Sellel kohal töötas ta 1921. aasta suveni. Need olid A. Riismanni elus töörohked aastad. Omandatud kogemuste põhjal, marksistliku kirjanduse lugemise ja parteiseltsimeeste pideva suunamise teel küpsesid ning karastusid neil aastail tema poliitilised veendumused, temast sai teadlik kommunist.

Tähtsat osa A. Riismanni astumisel revolutsioonilise võitluse teele etendas tema vend, kommunist Johannes Riismann, kes oli Augustist neli aastat vanem. Johannes Riismann võttis kodanliku võimu algpäevil aktiivselt osa töölisliikumisest ning tõmbas sellesse kaasa ka vend Augusti. Johannese kaudu tutvus August kommunistidega ning astus järk-järgult ka ise poliitilisse võitlusesse. 1919. aasta augustis võttis tolleaegne metallitöölise ametiühingu esimees Johannes Riismann tööliste saadikuna osa Eesti ametiühingute I kongressi tööst. Sama aasta septembris mõrvati ta kodanluse poolt Irboska lähedal.

1920. aastal võeti A. Riismann vastu EKP liikmeks. Samal aastal valiti ta maatöölise ametiühingu nimekirja järgi Rapla Vallanõukogu ja 1921. aastal Harju Maakonnannõukogu liikmeks. A. Riismann oli neil aastail ka Harjumaa Õpetajate Liidu esimees ja Üle-eestimaalise Õpetajate Liidu juhatuse liige.

Kaitsepolitsei agendi küsimusele, kas ta kasutas neid ametikohti revolutsioonilise töö tegemiseks, vastas A. Riismann ülekuulamisel 1926. aasta aprillis kindlalt: «Minu poliitiline tegevus seisis sel ajal valimiseelses kihutustöös kommunismi vaimus, mida mina juba sel ajal pooldasin.»

A. Riismanni kasvav revolutsiooniline tegevus hakkas peagi silma kodanlikele võimudele. 1921. aasta maikuus pandi tema korteris toime läbiotsimine. Areteerimisest pääses A. Riismann ainult õnneliku juhuse tõttu. Ta oli sunnitud minema põranda alla, kus jätkas parteitööd kogenud kommunistide juhtimisel. Sama aasta oktoobris õnnestus A. Riismannil minna Nõukogude Venemaale, kus tal avanesid võimalused õpingute jätkamiseks. Ta asus õppima Petrogradi Riikliku Ülikooli ühiskonnateaduste teaduskonda ja töötas samal ajal õpetajana ning hiljem eesti koolide inspektorina.

Alates 1925. aastast on A. Riismann EKP Keskkomitee liige. 1926. aasta jaanuari esimestel päevadel tuli ta põrandaalusele tööle Eestisse. EKP Keskkomitee määras tema Tallinna ja Harju-

maa vastutavaks organisaatoriks. Sel ajal märatses Eestis verine terror, mis järgnes 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu mahasurumisele. Nendes rasketes tingimustes asus A. Riismann koos teiste juhtivate kommunistidega võitlema kohalike parteiorganisatsioonide taastamise ja kindlustamise eest. Lühikese aja jooksul läks tal korda taastada EKP Tallinna Komitee tegevus, luua parteirakukesi tööstusettevõtetes ning rajada kindel alus kommunistliku kirjanduse korrapärasele väljaandmisele. Osa lendlehti, informatsioonilisi ülevaateid sotsialismi ülesehitamisest Nõukogude Liidus ja rahvusvahelisest kommunistlikust liikumisest koostas A. Riismann ise. Seltsimehed paljundasid neid šapirograafil ning levitasid tööliste hulgas.

Suurt tähelepanu pööras A. Riismann põrandaaluse töö ja legaalseste töölisorganisatsioonide tegevuse ühendamisele, mille kohta avaldati 1926. aasta veebruari algul vastavad EKP juhendid. Selles küsimuses korraldas A. Riismann ametiühinguliikumisest aktiivselt osavõtivate töölistega salajasi nõupidamisi. Seoses eelseisvate III riigikogu valimistega ilmus veebruari keskel ka juhend valimisasjus, milles legaalseid töölisorganisatsioone kutsuti esitama oma kandidaatide nimekirju.

Valimiseelse agitatsioonitöö käigus lõi EKP sidemed ka tol ajal loodava Eesti Tööliste Partei (ETP) mõningate tegelastega. Kommunistlikku parteid ei lastud riigikogu valimistest osa võtta. Seoses sellega astus A. Riismann läbirääkimistesse ETP juhtkonnaga ühise kandidaatide nimekirja koostamise asjus, nii et oleks võimalik üles seada kommuniste, kes riigikogusse pääsemise korral pidid moodustama seal uuesti kommunistliku rühma. Kuid seda kavatsust ei saadud teoks teha. Esiteks ei olnud ETP liidrid vabanenud oportunistlikest seisukohtadest ega olnud oma tegevuses kuigi järjekindlad, teiseks areteeris kaitsepolitsei A. Riismanni ja mitu teist kommunisti, mis oli EKP-le suureks löögiks.

A. Riismann areteeriti 20. aprilli õhtul Tallinnas Siimeoni tänaval ning mõrvati sõjaringkonnakohtu otsuse põhjal ööl vastu 23. aprilli 1926.

KAZYS RIMŠA

(1895—1950)

Kazys Rimša sündis 30. septembril 1895 Leedu NSV-s Kovno kubermangus Vilkomiri maakonnas (praegune Anykščiū rajoon) Svédasu asulas töölise perekonnas. Pärast kohaliku linnakooli lõpetamist 1910. aastal jätkas ta õpinguid Peterburi gümnaasiumis. Seal hakkas ta osa võtma revolutsioonilisest liikumisest ja astus 1913. aasta jaanuaris bolševike partei ridadesse. Pärast gümnaasiumi lõpetamist astus K. Rimša Tartu Ülikooli arstiteaduskonda. Tol ajal oli Tartu revolutsioonilise üliõpilaskonna keskuseks Vene Üliõpilaste Selts, mille tööst võtsid osa ka üliõpilased-bolševikud. Koos Karolis Požela, Lazar Bregmani ja teiste bolševikega kuulus K. Rimša selle seltsi juhatusse ja kasutas teda ära parteitööks.

K. Rimša juhtis illegaalseid marksistlikke üliõpilasringe ja organiseeris üliõpilasstreike. Aastail 1915 ja 1916 korraldasid üliõpilased-bolševikud 1. mai tähistamiseks koosoleku Tartu lähedal Kvistentalis. K. Rimša esines miitingutel. Ta oli suurepärane kõnemees. Tema kõne oli haarav ja veenev.

K. Rimša ja teised bolševikud töötasid peamiselt üliõpilaskonnas, kuid nad püüdsid oma tegevust laiendada ka väljapoole ülikooli.

1916. aastal ühines bolševistlik üliõpilasrühm Tartu tööliste bolševistliku organisatsiooniga. Pärast ühinemist hakati tegema laialdast sõjavastast selgitustööd linna tööliste ja kohaliku garnisoni soldatite hulgas. Suurt tööd tehti ka leedu sõjapõgenike ringkondades.

Tartu bolševike organisatsiooni aktiivsus suurenes eriti pärast seda, kui Tartusse oli saabunud rida silmapaistvaid bolševikke. Nende hulgas olid bolševike partei Keskkomitee Venemaa-büroo liige K. Jeremejev, kes aastail 1912—1914 oli olnud ajalehe «Pravda» toimetuse liige ja hakkas nüüd Tartus elama illegaalselt N. Ostrjakovi nime all, ja väljapaistev leedu bolševik, elukutseline revolutsionäär, Leedu Kommunistliku Partei üks asutajaid Vladas Rekašius.

Alates 1916. aasta lõpust hakkas Tartu bolševike organisatsiooni juhtima bolševike partei Tartu Komitee, mille koosseisu peale töölise A. Blaufeldi ja kontoriametniku A. Sisaski kuulusid veel K. Jeremejev, V. Rekašius ja K. Rimša.

K. Jeremejevi, K. Rimša ja V. Rekašius kaudu pidas Tartu Komitee sidet Petrogradi Komiteega ja bolševike partei Keskkomitee Venemaa-bürooga. Nii K. Rimša kui V. Rekašius käisid Petrogradis ja tõid sealt illegaalset kirjandust, sealhulgas bolševike ajalehe «Sotsiaaldemokraat» numbreid. «Sotsiaaldemokraadis» avaldatud V. I. Lenini artikleid paljundati ja levitati tööliste, soldatite ja üliõpilaste hulgas.

Esimese maailmasõja eelõhtul loodi Eesti bolševike organisatsioonide Narva konverentsi otsusel üle-eestimaaline parteikeskus, mis alanud sõja tõttu aga peagi oma tegevuse lõpetas. Parteikeskuse taastamiseks olid kõige soodsamad tingimused partei Tartu Komiteel. Vastavalt kokkuleppele Tallinna ja Narva bolševikega ning Petrogradi eesti rajooniga täitis partei Tartu Komitee ajutiselt Eesti bolševike organisatsioonide juhtiva keskuse osa. 1916. aasta oktoobris loodi bolševike partei Põhja-Balti organisatsioonide büroo, mille koosseisu kuulusid Tartu Komitee liikmed. Büroo esimeheks valiti K. Rimša, sekretäriks V. Rekašius. Põhja-Balti organisatsioonide büroo tegi suurt ettevalmistustööd bolševike organisatsioonide üle-eestimaalse konverentsi kokkukutsumiseks. Konverents toimus 1917. aasta aprillis.

Põhja-Balti organisatsioonide büroo andis välja mitu lendlehte, nende hulgas «Sõda ja tööliklassi ülesanded», «Õppiv noorsugu ja sõda». Lendlehed trükiti Tartu põrandaaluses trükikojas, mis oli K. Rimša ja V. Rekašius vahetel osavõtul Petrogradi bolševike abiga asutatud. Koos teiste bolševikega levitasid K. Rimša ja V. Rekašius lendlehti üliõpilaste, tööliste ja linnas ning maakonnas paiknevate soldatite hulgas. Tartu bolševike sõjavastaseid lendlehti levitati ka Tallinnas ja Narvas.

Partei Põhja-Balti organisatsioonide büroo aktiivne tegevus äratas ohranka tähelepanu. Pealegi pugus üliõpilasrühmadesse provokaator. Ööl vastu 4. veebruari 1917 rüüstasid sandarmid pörandaaluse trükikoja ja vangistasid K. Rimša koos teiste üliõpilasaktivistidega. Areteeritute hulgas olid ka M. Pozdejev ja H. Nემkovskaja, kelle käes oli hoiul trükikoja sisseseade ning trükikiri. Läbiotsimisel leiti K. Rimša juurest partei Tartu organisatsiooni tegevuse aruanne, ladumisele mineva lendlehe käsikiri ja muid materjale.

Areteerimistest hoolimata jätkus bolševike organisatsiooni töö. Vabadusse jäänud üliõpilased-bolševikud organiseerisid V. Rekašiusu juhtimisel 14. veebruaril 1917 ülikooli anatoomikumi uues hoones protestimiitingu K. Rimša ja tema seltsimeeste areteerimise vastu.

Sissekukkumise vältimiseks sõitsid Tartust ära K. Jeremejev ja V. Rekašius ning side Tartu tööliste-bolševike ja üliõpilaste sotsiaaldemokraatliku rühmituse vahel katkes ajutiselt.

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon vabastas K. Rimša ja temast sai jälle üks Tartu parteiorganisatsiooni juhte: ta valitakse partei Tartu Komitee esimeheks. K. Rimša tegi ära suure töö Tartu Tööliste, Soldatite ja Üliõpilaste Saadikute Nõukogus.

1917. aasta suvel sõitis K. Rimša Riiga. Seal asus ta agitatori ja propagandistina tööle põhjarinde 12. armee sõjaväeorganisatsioonis ja tegi kaastööd bolševike ajalehele «Okopnaja Pravda». See ajaleht etendas väga suurt osa sõjaväes bolševike loosungite propageerimisel, kontrrevolutsioonilise Ajutise Valitsuse imperialistliku poliitika ja esseeride ning menševike reeturliku osa paljastamisel, 12. armee soldatite bolševiseerimisel. «Okopnaja Pravda» levis ka Eestis.

Oma konverentsil 1917. aasta juulis valisid 12. armee bolševikud K. Rimša sõjaväeorganisatsiooni komitee illegaalse koosseisu esimeheks ja VSDT(b)P VI kongressi delegaadiks.

Pärast Riia langemist Saksa okupatsioonivägede kätte tuli K. Rimša tagasi Tartu. Siin jätkas ta vastutusrikast tööd VSDT(b)P Tartu Komitees ja Tartu Tööliste, Soldatite ja Üliõpilaste Saadikute Nõukogus. Tartu Nõukogu saadikuna võttis ta osa põhjapiirkonna nõukogude kongressist.

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbi viimise ajal oli K. Rimša Tartu Sõja-revolutsioonikomitee liige ja juhtis Punakaardi salkade loomist. Aktiivselt võttis ta osa eesti kodanluse kontrrevolutsioonilise mässukatse mahasurumisest Tartus 1917. aasta novembris ning balti parunite areteerimisest.

1918. aastal võttis K. Rimša osa nõukogude võimu kehtestamisest Krimmis ja Põhja-Kaukaasias, 1918. aasta lõpul ja 1919. aastal aga võitles ta Leedus nõukogude võimu eest.

Koos teiste arstidega tegi ta 1923. aastast alates kõik selleks, et proletaarse revolutsiooni juhi V. I. Lenini haiguse ajal tema rasket olukorda kergendada.

Järgnevatel aastatel oli K. Rimša vastutaval tööl partei, nõukogude ja tervishoiu organites Moskvas, seejärel aga Nõukogude Leedus.

K. Rimša suri 1950. aastal.

OTTO RÄSTAS

(1890—1938)

Otto Jüri p. Rästas sündis 5. märtsil 1890 Harjumaal Kehtna vallas (praegune Rapla rajoon, Kehtna külanõukogu), kus ta vanaisal oli lapike maad. Lapsepõlves käis O. Rästas suvel karjas, veidi vanemaks saades aga põllu- ja metsatööl. Talvel õppis ta vallakoolis ja hiljem ministeeriumikoolis. Seitsmeteistkümne-aastase noorukina tuli O. Rästas Tallinna. Siin töötas ta vagunitehases «Dvigatel» ja teistes tehastes — algul lihttöölisena, siis maalrina ja viimaks masinistina. Töö kõrval püüdis ta kõigiti oma teadmisi täiendada, milleks õppis õhtukursustel.

Juba maal elades puutus O. Rästas kokku revolutsioonilise tegevusega. 1907. aastal võttis ta osa illegaalsetest koosolekutest, kus esinesid Tallinna tööline-sotsiaaldemokraat J. Kiiman ja üliõpilane Tartust, kelle nimi ei ole teada.

Teadlikult hakkas O. Rästas tööliikumisest osa võtma 1910. aastal, pärast seda, kui ta oli tutvunud «Dvigateli» tehase töölise, vana bolševiku A. Lessneriga. A. Lessner varustas noortööliste ringi marksistliku kirjanduse ja sotsiaaldemokraatlike lendlehtedega. Sellesse ringi kuulusid peale O. Rästa veel K. Grünbach ja F. Pilt (mõlemad langesid 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu päevil), H. Tederov-Sommer jt. Ringi liikmed käisid

perioodiliselt koos, lugesid illegaalset kirjandust ja aitasid levitada lendlehti tööliste hulgas.

1912. aasta aprillis võeti O. Rästas ja teised selle ringi liikmed bolševike partei ridadesse. Noored bolševikud tõid uut hoogu partei kohaliku organisatsiooni töösse. Peagi tekkis neil aga kokkupõrge toleaeagse VSDTP Tallinna Komiteega, mille koosseisu oli pugenud leplasi. Bolševike võitluse tulemusena algas leplaste järkjärguline isoleerimine ja 1914. aasta aprillis loodi uus bolševistlik Tallinna komitee.

O. Rästa bolševistlik tegevus ei jäänud tsaari nuhkidele teadmatuks. 1912. aasta aprillis ta areteeriti. Areteerimise põhjusena märgiti, et ta olevat organiseerinud streigi Leena sündmuste puhul ja 1. mai tähistamiseks. Kuid sandarmid ei suutnud O. Rästa kohta mingisugust konkreetset süüdistusmaterjali leida ja olid sunnitud ta vabastama.

Kui 1912. aasta juunis hakkas Narvas ilmuma bolševistlik ajaleht «Kiir», siis toetasid O. Rästas ja tema kaaslased Tallinnas kõigiti uut töölislehte ja levitasid seda rahva hulgas.

Eesti bolševikel oli kujunenud tavaks mälestada igal aastal protestistreikide, koosolekute ja päevakohaste lendlehtede levitamisega Tallinnas Vene turul 16. oktoobril 1905 tsaaritumukate käe läbi langenuid. Seoses sellega areteerisid sandarmid 1912. aasta oktoobrikuus uuesti O. Rästa. Kuid ka seekord ei saanud nad temale midagi konkreetset süüks panna ja olid sunnitud ta peale mõnenädalast kinnipidamist vabastama.

Järjekordselt areteeriti O. Rästas 1913. aastal. Eestimaa kubernerite ettekande alusel otsustas nüüd siseminister O. Rästa «politsei järelevalve alla anda tema enda poolt valitud kohas, välja arvatud pealinnad, Eestimaa, Liivimaa ja Pihkva kubermang». Parteiseltsimeeste kaudu läks O. Rästal korda hankida valepass ja partei korraldusel asus ta elama Narva. Siin hakkas ta tööle ajalehe «Kiir» toimetuses. Peagi aga läks nuhkidel korda tema jälile saada ja ta oli sunnitud 1914. aasta algul Narvast lahkuma. O. Rästas sõitis Jekaterinoslavi (praegune Dnepropetrovsk) ja hakkas seal tööle väike-ettevõttes. Suurtesse tehastesse teda kui poliitilist väljasaadetut tööle ei võetud. Varsti aga jäi ta Jekaterinoslavis täiesti tööta. Sealsete seltsimeeste soovitusel sõitis ta Harkovi, kus hakkas täitma kohaliku parteiorganisatsiooni ülesandeid.

1914. aasta lõpul areteeriti Harkovis O. Rästas ja mitu teist seltsimeest. Neid hoiti mõni kuu vangla üksikkongides ja saadeti siis eri kohtadesse asumisele. O. Rästas saadeti Tsaritsõni (praegune Volgograd), kus tal kohaliku politseiülema korralduste ignoreerimise eest tuli jällegi mõni nädal vangis istuda. Pärast vabanemist töötas ta Tsaritsõnis — suvel maalerina, talvel jahveski masinistina.

Tsaritsõnis oli tollal palju väljasaadetud bolševikke. O. Rästas

astus nendega ühendusse ja lülitus energiliselt parteiorganisatsiooni töösse. Ta võttis aktiivselt osa Veebruarirevolutsioonist Tsaritsõnis ja oli üks bolševike partei Tsaritsõni Komitee organiseerijaid ja Tsaritsõni Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu loojaid. O. Rästas valiti Tsaritsõni Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee liikmeks.

1917. aasta maikuu tuli O. Rästas Eesti bolševike organisatsiooni kutsel Tallinna ja määrati siin partei agitaatoriks ja propagandistik. Arvukatel tööraha koosolekutel nii maal kui linnas esines ta bolševistlike selgituskõnedega. O. Rästas tegi kaastööd bolševistlikule ajakirjandusele. Tema sulest ilmus «Küires», «Töölises» ja «Maatamehes» mitu poliitilist artiklit. Augustikuu määras partei Tallinna Komitee O. Rästa Punakaardi organisaatoriks. Punakaardi Keskkomisjoni liikmena võttis ta aktiivselt osa Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimisest Eestis. O. Rästa juhtimisel hakati Tallinnas kodanliku ajutise valitsuse ajal moodustatud miilitsa asemele organiseerima nõukogulikku tööliste ja talurahva miilitsat.

Saksa okupatsioonivägede tulekuga evakueerus O. Rästas 1918. aasta veebruaris Helsingi kaudu Petrogradi ja sealt edasi Moskvasse. Moskvast suunati O. Rästas Uraali, kus ta asus ametiühingutöele. Kodusõja puhkedes võttis O. Rästas aktiivselt osa võitlusest valgekaartlaste vastu Uraalis.

1918. aasta novembris algas Saksamaal revolutsioon. O. Rästas tuli Eestisse, et osa võtta võitlusest Eesti vabastamiseks okupantidest ja valgekaartlastest. Pärast Eesti idarajoonide vabastamist töötas O. Rästas Eesti Tööraha Kommuuni Valitsuse liikmena nõukogude asutuste taastamisel ja hiljem Võru Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee esimehena.

Pärast Tartu rahulepingu sõlmimist tuli O. Rästas 1920. aastal illegaalselt Eestisse. Koos V. Kingissepa, J. Anveldi ja R. Vakmanniga võttis ta osa EKP juhtimisest. Äärmiselt rasketes valge terrori tingimustes, kus iga kommunisti ähvardas alatasa areteerimise ja füüsilise hävitamise oht, töötas O. Rästas neli aastat Eestis põranda all ja täitis väga vastutusrikkaid parteilisi ülesandeid. Tema õlgadel lasus vastutus partei organisatsioonilise töö eest. O. Rästa juhtimisel loodi partei maakonna- ja linnakomiteed, tema abiga asutasid nad partei algorganisatsioone, pidasid omavahel sidet ja suunasid legaalseid töölisorganisatsioone.

O. Rästas võttis vahetult osa illegaalsete EKP kongresside kokkutsumisest 1920. aasta novembris, 1921. aasta oktoobris ja 1922. aasta septembris. Ta oli nende kongresside saadik, esines seal aruannetega ja juhatas kongresside tööd. Alates EKP esimesest kongressist kuni oma elu lõpuni oli O. Rästas EKP Keskkomitee liige.

1924. aastal suunas EKP Keskkomitee O. Rästa Nõukogude Liitu. Aastail 1925—1929 töötas ta Moskvas ÜK(b)P Keskkomitee

Eesti seksioonide vastutava sekretärina ja hiljem Kominterni Eesti seksiooni ja EKP Keskkomitee sekretärina; aastail 1932—1936 oli ta administratiiv- ja parteitööl Moskvas ja õppis ühtlasi Punase Professuuri Instituudis. Aastail 1936—1937 oli O. Rästas Leningradis ilmuva eestikeelse ajalehe «Edasi» toimetaja.

Aktiivselt tegutses O. Rästas ka ajakirjanikuna ja publitsistina. Tema sulest ilmus hulk artikleid «Kiires», «Töölises», põrandaaluses «Kommunistis», Leningradi ajakirjas «Klassivõitlus» ja ajalehes «Edasi». Eri raamatuna on O. Rästa töödest välja antud «Põrandaalused» (1932) ja «Lühike ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest klassivõitluse väerinnal» (1933).

Veerand sajandit võitles Otto Rästas väsimatult EKP kui Eesti töörahva eelväe esiridades. Ta oli suurepärane bolševik, väga tagasihoidlik ja vastutulelik seltsimees, kommunismi üritusele piiritult ustav võitleja.

ALBERT SAKKART

(1909—1938)

Albert Jüri p. Sakkart sündis 21. juunil 1909 Peterburi kubermangus Oudova maakonnas (praegune Pihkva oblast, Oudova rajoon) metsatöölise pojana. Oma lapsepõlveaastad saatis ta mööda Simbirskj kubermangus, kuhu ta vanemad kolisid 1909. aasta teisel poolel. 1925. aastal astusid A. Sakkarti vanemad kolhoosi. Ka Albert ise töötas aastail 1925—1926 kolhoosis. 1926. aasta jaanuaris võeti ta vastu ÜLKNÜ liikmeks.

1926. aasta sügisel saadeti A. Sakkart õppima Leningradi töölisfakulteeti. Pärast töölisfakulteedi lõpetamist 1930. aasta jaanuaris läks ta õppima Põllumajanduse Mehhaniseerimise ja Elekt-rifitseerimise Instituuti.

1930. aasta septembris suunati A. Sakkart kui aktiivne ja heade organiseerimisvõimete-ga kommunistlik noor tööle Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee juurde. 1931. aastal võeti A. Sakkart vastu kommunistliku partei liikmeks. 1932. aasta veebruaris suunas EKP Keskkomitee A. Sakkarti illegaalsele parteitööle Eestisse.

Aastad 1931—1935 olid üheks kõige raskemaks ajajärguks EKP ajaloos. 1931. aasta kevadel ja suvel oli kodanlikul kaitsepolitseil reeturite abiga õnnestunud areteerida suur osa EKP aktiivist ning

avastada partei trükikojad. Taoliste sissekukkumiste vältimiseks otsustas EKP Keskkomitee läbi viia EKP organisatsioonide ümberregistreerimise ja tõsta veelgi konspiratsiooni põhimõtte osatähtsust illegaalse parteiorganisatsiooni ülesehituses. Partei uue struktuuri järgi kaotati täielikult otsene side üksikute parteiorganisatsioonide vahel, ja seetõttu ei olnud kodanlikul kaitsepolitseil ühe lüli tabamisel võimalik kätte saada kogu parteiaktiivi. EKP Keskkomitee Illegaalne Büroo, mis seni asus Eestis põrandal all ja juhtis parteiorganisatsioonide tegevust, likvideeriti. Üksikute parteiorganisatsioonide tööd hakkasid juhtima ja koordineerima nüüd EKP Keskkomitee liikmed, kes asusid väljaspool Eestit (NSV Liidus või Skandinaaviamaades). Selline partei struktuur nõudis aga üksikute kohalike parteiorganisatsioonide juhtidelt märksa suuremat iseseisvust, oma initsiatiivi ning organiseerimiskust.

Ühe sellise kohaliku parteiorganisaatorina töötaski A. Sakkart 1932. aasta veebruarist 1935. aasta märtsini. Ta alustas oma tegevust Jõgeval, kuid tegutses hiljem mitmesugustes kohtades Tartu-, Viljandi- ja Harjumaal. Andeka organisaatorina suutis ta varsti moodustada mitmest rakukesest koosneva partei rajoonorganisatsiooni, mida hakati nimetama Jaan Kreuksi nimeliseks parteiorganisatsiooniks. A. Sakkartil endal oli hulk varjunimesid: Villu, Villem, Jans, Jaak, Edgar jt. Konspiratsiooni eesmärgil töötas ta sel ajal mitmesugustel töödel: kraavikaevajana, sulasena, metsa- ja ehitustöödel. A. Sakkart lõi tihedad sidemed maaproletariaadiga, eriti aga kraavi- ja metsatöölise laiade hulka. J. Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni initsiatiivil ja juhtimisel viidi läbi mitu väiksemat kraavi- ja metsatöölise streiki.

Juba 1932. aastal asutas A. Sakkart Jõgeva lähedal Vaimastvere vallas Paduvere külas väikese illegaalse trükikoja, kus hakati šapirograafi abil paljundama kommunistlikku kirjandust. Kahe ja poole aasta jooksul anti siin välja 19 numbrit Jaan Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni häälekandjat «Külaproletaarlane» ning palju mitmesuguseid lendlehti ja üleskutseid. Kokku valmistati selles trükikojas umbes 50 mitmesugust kommunistlikku väljaannet. Konspiratsiooni kaalutlustel ilmusid mõned nendest V. Kingissepa nimelise parteiorganisatsiooni nime all. Nendes väljaannetes paljastati kodanliku valitsuse rahvaauenulikku poliitikat, tutvustati Nõukogude Liidu saavutusi, selgitati sotsialistliku korra eeliseid. Eriti laialdaselt valgustati «Külaproletaarlase» veergudel sulaste, kraavi- ja metsatöölise rasket elu ja nende võitlust pere-meestega. Enamiku «Külaproletaarlates» ja lendlehtedes ilmunud artiklitest kirjutas A. Sakkart ise. J. Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni trükikoja väljaanded levisid laialdaselt Tartu- ja Viljandimaal ning osaliselt ka Tartu linnas. Et Eduard Suur, kelle juures trükikoda asus, oli hea konspiraator, siis ei õnnestunud ka

politseil, hoolimata meeleehtlikest jõupingutustest, trükikoda üles leida.

Pärast Hitleri võimuletulekut Saksamaal 1933. aastal tugevnes fašismi pealetung ka Eestis, eriti vapside liikumise näol. Seda silmas pidades pöördus EKP Keskkomitee 1933. aasta märtsis fašismivastase ühisrinde loomise ettepanekuga Eesti Sotsialistliku Töölispartei ja Eesti Töölisühingute Keskliidu poole. Kuid sotside juhid keeldusid koostööst kommunistidega. Töölisklassi ühtsuse puudumine võimaldas K. Pätsil vapside vastu võitlemise sildi all 12. märtsil 1934 läbi viia riigipööre ning kehtestada oma fašistlik diktatuur. Samal ajal tugevnes Eesti Sotsialistlikus Töölisparteis pahempoolne tiib, kes polnud rahul oma partei liidrite poliitikaga ja nõudis otsustavat võitlust fašismi vastu. Eesti kommunistid püüdsid luua sidemeid just nende Eesti Sotsialistliku Töölispartei pahempoolsete jõududega.

1934. aasta esimesel poolel astus A. Sakkart kontakti mitme pahempoolselt meelestatud Tartu Noorsotsialistliku Ühingu liikmega (M. Kangro-Lepik jt.) ja tõmbas neid kaasa oma parteiorganisatsiooni võitlusülesannete täitmisele (illegaalse kirjanduse levitamine, sidepidamine jne.). Kuid reeturi kaasabil õnnestus kodanlikul politseil 1934. aasta suvel tabada mõningaid J. Kreuksi nimelise parteiorganisatsiooni liikmeid (A. Vähi jt.) ja sellega seoses olevaid Tartu Noorsotsialistliku Ühingu liikmeid. A. Sakkartit ennast politsei tabada ei suutnud, samuti jäi avastamata parteiorganisatsiooni illegaalne trükikoda.

13.—17. augustil 1934 toimus Moskvas EKP konverents, mida tuntakse augustikonverentsi nime all. Konverentsil arutati töölisklassi ühisrinde loomist võitluses K. Pätsi fašistliku diktatuuri vastu. J. Kreuksi nimelist parteiorganisatsiooni esindasid sellel konverentsil kaks delegaati: peale A. Sakkarti võttis konverentsist osa veel ühe parteirakukese sekretär, kraavitöeline Albert Põdra. A. Sakkart (esines konverentsil Janson'i varjunime all) tegi konverentsil ettekande partei organisatsioonilisest tööst. Selles ettekandes näitas ta, missugust edu oli EKP konverentsieelsetel aastatel (1932—1934) saavutanud. Sellel ajavahemikul loodi rida uusi parteiorganisatsioone, kusjuures partei liikmete arv kasvas kahekordseks. Edukaks võitluseks fašistliku diktatuuri vastu oli aga vaja veelgi suurendada partei liikmete arvu ja tõsta nende aktiivsust. Seepärast tuli parteiorganisatsioonil erilist tähelepanu pöörata linna- ja maatöölise majandusliku võitluse organiseerimisele ja töölisklassi ühisrinde loomisele.

Augustikonverentsi otsused olid aluseks EKP edaspidisele võitlusele nõukogude korra taaskehtestamiseks Eestis. Konverents valis A. Sakkarti EKP Keskkomitee liikmeks ja Keskkomitee pleenum omakorda valis ta (1934. a. septembris) sekretariaadi koosseisu. Pärast konverentsi töötas A. Sakkart veel mõned kuud Ees-

tis põranda all. Seejärel suunas partei ta tööle Taanis asuva EKP keskuse juurde.

1935. aasta juulis-augustis toimus Kommunistliku Internatsionaali VII kongress. Ühe EKP delegaadina võttis sellest nõuandva häälega osa ka Albert Sakkart (tema varjunimeks oli kongressil Kask). Kominterni VII kongress etendas väga tähtsat osa kõigi maade töörahva hulkade mobiliseerimisel fašismivastasesse võitlusesse. Kongressi otsused tööliklassi ühtsuse saavutamise ja fašismivastase rahvarinde loomise kohta aitasid tol ajal palju kaasa EKP tööle.

Pärast Kominterni VII kongressi elas A. Sakkart Nõukogude Liidus ja teenis Nõukogude armee ridades.

JAAN SAKS

(1874—1938)

Jaan Karli p. Saks sündis 29. novembril 1874 Viljandimaal Puiatu vallas (praegune Viljandi rajoon, Raudna külanõukogu) rentniku perekonnas. Pärast külakooli lõpetamist töötas ta algul talusulasena, 1901. aastal aga sõitis Tallinna, kus teenis ülalpidamist ehitustöödel. 1904. aastal sai ta tisleriks Lutheri vineerivabrikusse. Siin töötas ta ligi 10 aastat. Töökaaslaste-sotsiaaldemokraatide kaudu tutvus J. Saks revolutsioonilise kirjandusega ning hakkas osa võtma tööliste majanduslikust ja poliitilisest võitlusest. 1905. aasta jaanuarikuu üldstreigi ajal valisid Lutheri vabriku töölised J. Saks oma esindajaks tööliste ja kubernerite omavaheleliste läbirääkimistele, kevadel aga töölisvanemaks. 1905. aasta märtsi lõpul toimus VSDTP Tallinna Komitee salajane laiendatud nõupidamine, millest võtsid osa ka vabrikutööliste esindajad. Nõupidamisel anti üksikasjalik ülevaade VSDTP organisatsiooni senisest tegevusest ning selgitati pikemalt VSDTP programmi. Samal koosolekul võeti J. Saks vastu VSDTP liikmeks. Järgnevatel aastatel sai temast üks aktiivsemaid ja teadlikumaid partei liikmeid Lutheri vabriku organisatsioonis, kes hakkas kindlalt kaitsma bolševike seisukohti. 1905. aasta novembri lõpul valisid Lutheri vabriku töölised J. Saks oma esindajaks Tallinna Tööliste Saadikute

Nõukogusse. 1906. aasta algul linnas toimunud uute areteerimiste ja rüüstamiste tagajärjel pidi nõukogu oma tegevuse lõpetama. Kontrrrevolutsiooni jõudude pealetungi tõttu nõrgenesid märksa VSDTP organisatsioonid tööstusettevõtetes, sealhulgas ka Lutheri vineerivabrikus.

Revolutsiooni taandumise olukorras aastail 1906—1907 kerkis bolševike ette tähtis ülesanne — tööliste legaalsete organisatsioonide ärakasutamine parteitöö eesmärkidel. Tallinnas tegutses neil aastail mitu ametiühingut. Nende tööst hakkas aktiivselt osa võtma ka bolševik J. Saks. 1907. aastal valiti ta Tallinna Puidutööliste Ametiühingu esimeheks. 1908. aasta lõpul tugevnevad uuesti Tallinna vabrikute parteiorganisatsioonid, nende töö muutub aktiivsemaks. Samal ajal aga takistasid menševikud oma tegevusega VSDTP Tallinna Komitees tööliste võitluse organiseerimist. 1908. aasta detsembris, seoses J. Saks, J. Ikmeldi jt. seltsimeeste valimisega VSDTP Tallinna Komiteesse, muutus selle koosseis bolševistlikuks. J. Saks ja teised bolševikud hakkasid sihikindlalt suunama vabrikuorganisatsioonide tegevust, esinesid selgitavate kõnedega salajastel tööliste koosolekutel, varustasid parteiorganisatsioone põrandaaluse kirjandusega.

1908. aastal tegi J. Saks suurt tööd ametiühinguajakirja «Töö» väljaandmisel. Selle ajakirja kaudu, niipalju kui see toleaege tsensuuri oludes võimalik oli, kasvatasid bolševikud töölistes poliitilist teadlikkust ja suunasid nende võitlust. 1910. aastal sulgesid politseivõimud ajakirja. 1911. aastal läks bolševikel korda hakata välja andma kogumikku «Meie Sõna», mille toimetajaks oli J. Anvelt, lähemateks kaastöölisteks J. Saks ja mõned teised seltsimehed, kes seni olid osa võtnud ajakirja «Töö» väljaandmisest. Kuid ka selle väljaande saatus polnud kergem. Ta keelati kohe pärast ilmumist. Suur osa kogumiku eksemplare, mis sattus trükikojas toimepandud läbiotsimisel politseinike kätte, konfiskeeriti, toimetaja J. Anvelt aga mõisteti kaheks nädalaks aresti. 1912. aastal võttis J. Saks aktiivselt osa ajalehe «Kiir» asutamisest ja levitamisest ning tegi temale kaastööd.

1913. aasta oktoobris käis üle linna järjekordne massilise areteerimise laine. Vangistati üle 40 töölisliikumise aktivisti, sealhulgas hulk partei Tallinna Komitee ja vabrikukomiteede liikmeid. Sel korral areteeriti ka J. Saks. 1914. aasta algul saadeti ta kaheks aastaks politsei valve alla Novgorodi kubermangu. 1915. aasta suvel pehmendati valvealuste režiimi. Neile anti kätte passid ja nad polnud enam kohustatud laupäeviti käima politseis end näitamas. Seoses sellega õnnestus J. Saksal minna salaja Helsingisse, kus ta hakkas aktiivselt osa võtma partei eesti grupi tööst.

Seoses väljasaatmise tähtaja lõppemisega saabus J. Saks 1916. aasta kevadel tagasi Tallinna, kus elas tema perekond. Lutheri vabrikusse teda enam tööle ei võetud, sest ta oli kantud «musta nimekirja». Lõpuks leidis ta seltsimeeste abiga tööd «Volta» elekt-

rimootoritehases. «Voltas» töötasid sel ajal mõned bolševike partei liikmed. Koos nendega hakkas ka J. Saks tegema tööliste hulgas organiseerimistööd. Pärast Veebruarirevolutsiooni võitu täienesid vabriku parteiorganisatsiooni read uute liikmete arvel. 1917. aasta kevadel ja suvel võttis J. Saks koos teiste bolševikega aktiivselt osa võitlusest kodanluse, menševike ja esseeride vastu. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajal valiti J. Saks revolutsioonilise tribunali liikmeks. 1918. aasta algul juhtis J. Saks Puiatus, Kilingi-Nõmme ümbruses ja mujal mõisate ülevõtmist ning võttis osa parunite areteerimisest Viljandimaal.

Saksa okupantide sissetungimisel läks J. Saks Helsingisse ja sealt Petrogradi. Sama aasta sügisel astus ta Punaarmeele ning võttis Viljandi Kommunistliku Kütipolgu koosseisus osa Narva vabastamisest. Pärast Eesti Tööraha Kommuuni asutamist kutsuti J. Saks ära sõjaväest ja määrati Narva Revolutsioonilise Komitee liikmeks ning Narva maakonna maaosakonna juhatajaks. Hiljem töötas J. Saks partei ülesandel Luugas, Pihkvas ja Staraja Russas.

1920. aasta maikuus suunati J. Saks põrandaalusele tööle kodanlikku Eestisse. Siin saadeti ta EKP vastutava organisaatorina tööle Viljandimaale. Koos kommunist H. Rebase ja mõne teise seltsimehega organiseeris J. Saks Paistu, Tuhalaane ja Aidu valla maaproletariaadi hulgas EKP rakukesi. Sama aasta novembris võttis J. Saks osa EKP I kongressist. Varsti aga haigestus ta raskekujulisse kopsupõletikku. Vajaliku arstiabi puudumisel tekkisid veel komplikatsioonid. Seoses sellega saadeti J. Saks 1921. aasta augustis uuesti Nõukogude Venemaale. Pärast kosumist asus ta tööle Tosno lauavabrikusse. Hiljem töötas J. Saks tiserina Leningradis. 1928. aastal oli ta sunnitud tervislikel põhjustel tööst loobuma. Järgnevat aastat võttis ta personaalpensionärina jõudumööda osa partei ülesannete täitmisest, V. Kingissepa nimelise haridusmaja juhatusel tööst ning oli samal ajal ka EKP ajaloo uurimise komisjoni liige.

VOLDEMAR SASSI

(1899—1941)

Voldemar Samueli p. Sassi sündis 19. oktoobril 1899 Tartu lähedal Raadi mõisas moonaka pojana. 1911. aastal kolisid ta vanemad Tartu, kus isa hakkas töötama lihttöölisena ja ema pesupesijana. V. Sassi õppis H. Treffneri gümnaasiumis ja Tartu Kaubanduskoolis. Hiljem täiendas ta oma haridust õhtukeskkoolis, töötades samal ajal Tartumaa Maksuinspektori juures.

Töolisliikumisest hakkas V. Sassi osa võtma 1920. aastast alates. Temast sai üks aktiivsemaid noorproletaarlaste organisaatoreid Tartus. Seoses sellega areteerisid kodanlikud võimud 1921. aastal V. Sassi, kuid süütõendite puudumise tõttu olid sunnitud teda seekord vabastama. Paralleelselt noorte hulgas tehtava tööga võttis V. Sassi energiliselt osa ka ametiühingute tööst. Aastail 1922—1924 oli ta Tartu Ametiühingute Kesknõukogu sekretär. Ühtlasi täitis ta Eestimaa Ehitustööliste Liidu Tartu osakonna sekretäri ülesandeid ja kuulus EKP legaalse organisatsiooni — Eestimaa Tööraha Partei — Tartu osakonna komiteesse. 1923. aasta juunis võeti V. Sassi vastu EKP ridadesse. Aktiivselt võitles ta tööliklassi ühtsuse eest tööraha ühise väerinna nõudmiste alusel. Koos H. Heidemanni, R. Pälsoni ja teiste Tartu töölisliikumise juh-

tidega valiti V. Sassi 1923. aasta detsembris töörahva ühise väerinna nimekirja järgi Tartu Linnavolikogu koosseisu.

1924. aasta jaanuaris pani kodanlik kaitsepolitsei toime massilise töölisorganisatsioonide rüüstamise. Koos paljude teistega areteeriti ka V. Sassi. Niinimetatud «149 protsessil» 1924. aasta novembris mõisteti ta koos 38 seltsimehega eluksajaks sunnitööle. Üle 14 aasta tuli V. Sassiil vaevelda kodanliku vangla müüride vahel. Kuid ka siin jäi ta vankumatuks kommunistiks — võitlejaks, keda mingid surveabinõud ei suutnud murda. Vanglas kasutas V. Sassi iga võimalust enesetäiendamiseks. Eriti suurt huvi tundis ta marksistliku filosoofia vastu.

Vanglast vabanes V. Sassi 1938. aasta maikuus üldise amnestia alusel. Partei ülesandel hakkas ta koos P. Keerdoga Tartu parteiorganisatsiooni juhtima. Teenides endale elatist mitmesugustel juhuslikel töödel (kanalisatsiooni-, metsa-, ehitustööd jne.), tegi V. Sassi ajavahemikul 1938—1940 väga palju illegaalse parteiorganisatsiooni tugevdamiseks ja partei mõju laiendamiseks Tartu ja kogu Lõuna-Eesti töörahva hulkades. Tartu kommunistid kasutasid tol perioodil P. Keerdo ja V. Sassi juhtimisel oskuslikult ära kõik legaalse töö võimalused (ametiühingud, mitmesugused kultuuri- ja karskusühingud, töölisteatr jne.) töörahva hulkade organiseerimiseks ja marksismi-leninismi ideede levitamiseks. V. Sassi ja teiste kommunistide töö tulemusena asus Tartu Töölisühingute Keskliit varsti kindlalt revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidele. Suurt tööd tegi EKP Tartu Komitee ka haritlaste hulgas. Kõige selle tulemusena kasvasid Tartu parteiorganisatsiooni read kahe aasta jooksul (1938—1940) kahekordseks. Veelgi kiiremini suurenes partei abiliste ja poolehoidjate arv. See ilmnis täie selgusega 1940. aasta suvel, kui Tartu töötav rahvas koos kogu Eesti töörahvaga astus EKP juhtimisel üksmeelselt välja nõukogude võimu eest.

Tartu parteiorganisatsiooni esindajana võttis V. Sassi osa ööl vastu 1. aprilli 1940 toimunud illegaalsest EKP konverentsist, kus määrati kindlaks partei taktika eelseisvas revolutsioonis.

Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Eestis oli Voldemar Sassi EKP Tartu Maakonnakomitee esimeseks sekretäriks. Ligi pooled enne 21. juunit 1940 illegaalsesse Tartu parteiorganisatsiooni kuulunud kommunistid läksid kohe pärast juunipööret tööle keskasutustesse Tallinna (P. Keerdo, E. Lepik jt.). Kuid tänu sellele, et kommunistid olid illegaalse töö aastatel (eriti ajavahemikul 1938—1940) loonud laialdase aktiivi partei ümber, kasvas Tartu parteiorganisatsioon 1940. aastal vähem kui kahe legaalse tegevuse kuu jooksul rohkem kui kümnekordseks. Parteisse astusid sel ajal eeskätt need seltsimehed, kes juba põrandaluse võitluse olukorras olid näidanud oma ustavust tööliklassile ja marksismi-leninismi ideedele.

Nõukogude korra tingimustes kerkisid partei ette uued suured

ülesanded. Lühikese aja jooksul tuli läbi viia tööstuse ja kaubanduse natsionaliseerimine ning maareform. Teravat võitlust tuli eriti Tartu kommunistidel pidada kultuuri ja ideoloogia rindel. Kõigi nende ülesannete lahendamise võtmeks oli uue, nõukoguliku kaadri kasvatamine. V. Sassi kui kogunud kommunist pühendaski sellele peamist tähelepanu ja tänu sellele täitis Tartumaa parteiorganisatsioon aastail 1940—1941 edukalt nõukogude korra kindlustamise ja sotsialismi ülesehitamise ülesandeid.

1941. aasta mais viidi V. Sassi üle uuele vastutusrikkale tööle — Eesti NSV Ametiühingute Kesknõukogu presiidiumi esimehe kohale. Ta oli Eesti NSV Ülemnõukogu ja NSV Liidu Ülemnõukogu saadik.

Suure Isamaasõja alguses langes V. Sassi võitluses fašistlike röövvalitajate vastu.

JAAN SIHVER

(1879—1918)

Jaan Hansu p. Sihver sündis 30. aprillil 1879 Viljandimaal Vana-Tänassilma vallas (praegune Viljandi rajoon, Tänassilma külanõukogu) keskmiku pojana. Pärast Eesti Aleksandrikooli lõpetamist 1900. aastal asus J. Sihver tööle kooliõpetajana — algul Võrumaal ja alates 1905. aastast Mõisakülas. Siin astus ta 1905. aastal Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei ridadesse ja võttis aktiivselt osa esimesest Vene revolutsioonist.

J. Sihver tegi laialdast poliitilist selgitustööd maal, kutsudes töötavaid talurahva hulki võitlusele mõisnike ja tsaarivalitsuse vastu ning revolutsiooniliste talurahvakomiteede loomisele. Ta võttis osa Tartus 1905. aasta novembris toimunud üle-eestimaalisest rahvaesindajate koosolekust. Koos H. Pöögelmanni ja M. Ait samiga kaitses ta seal kõige energilisemalt revolutsioonilise ja demokraatliku tiiva seisukohti.

Koosoleku otsuseid (niinimetatud «aula otsuseid») hakkasid revolutsiooniliselt meelesstatud delegaadid kohapeal ellu viima. Sageli läksid nad neist otsustest veelgi kaugemale. Väga aktiivselt arenes revolutsiooniline võitlus «aula otsuste» elluviimise eest Mõisakülas Jaan Sihveri juhtimisel. Ühes tsaaripolitsei aruandes märgitakse, et «11. detsembril toimus Mõisaküla alevis Sihveri

juhtimisel koosolek. Sihver seisis rõdul, millele oli kinnitatud punane lipp, tegi teatavaks resolutsiooni, mille oli vastu võtnud «aula» grupp, ja pidas kõne, milles kutsus ülestõusule seadusliku valitsuse vastu, öeldes muuseas, et tsaar ja tsaarivalitsus imevad rahvast nagu kahe peaga madu».

J. Sihveri juhtimisel moodustati Mõisakülas 8. detsembril revolutsiooniline omavalitsus ja rahvamiilits. Mõisaküla kõrval sai teiseks talurahva revolutsioonilise liikumise keskuseks naabruses asuv Ruhja alev, kus revolutsioonilist võitlust juhtis tuntud läti bolševik Jemeljan Aboltin, kellega Jaan Sihver pidas tihedat kontakti. Detsembrikuus peeti J. Sihveri ja J. Aboltini juhtimisel kinni Mõisakülalt läbisõitev nekrutite rong. Pärast revolutsioonilise selgitustöö tegemist pöördusid nekrutid tagasi oma kodudesse. Mõni päev hiljem alustasid raudteelased bolševike juhtimisel 7-päevast poliitilist streiki kitsarööpmelisel raudteel. Liiklemine üle Mõisaküla ja Ruhja oli võimalik ainult kohalike revolutsiooniliste komiteede loal. Tehti ettevalmistusi Pärnu sõiduks, et sealset revolutsioonilist liikumist abistada. J. Sihveri õşavõtul koostati Mõisakülas rong, mis Ruhja rahvamiilitsasalgaga pidi Pärnu sõitma ja soldatitelt ning politseinikelt relvad ära võtma. Kuid seda ülesannet ei suudetud täita, sest enne jõudsid kohale tsaari ja mõisnike karistussalgad, kes relva jõul likvideerisid revolutsioonilise omavalitsuse Mõisakülas, Ruhjas ja teistes kohtades. J. Sihver areteeriti 20. detsembril 1905 ja paigutati vanglasse. Peterburi kohtupalati otsusega 26. oktoobrist 1907 mõisteti ta viieks aastaks kindlusevangi. Kuid määratsevale reaktsioonile näis see kohtuotsus liiga pehmena. Seoses Ruhja «vabariigi» (nii nimetati mõnel pool valdades kehtestatud revolutsioonilist võimu) protsessiga võttis Tallinna Sõjakohus ülalnimetatud otsuse 1908. aastal revideerimisele ja Jaan Sihverile kui «maksva korra kukutajale» määrati 15 aastat sunnitööd.

Kuid vintsutused algul Pärnu ja seejärel Pihkva ning Vladimiri vanglas ei suutnud murda J. Sihveri revolutsioonilist meelust, vaid karastasid veelgi rohkem tema bolševistlikku võitlusvõimu. Vangla müüride vahel kirjutas ta revolutsioonilisest paatoosist kantud luuletusi ja jutustusi.

Veebruarirevolutsioon vabastas J. Sihveri tsaarivanglast. Suure innu ja andumusega asus ta jälle revolutsioonilise võitluse väljale. Algul täitis ta Moskva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu instruktori kohuseid ja võttis osa töörahva saadikute nõukogude organiseerimisest. Juulikuus tuli J. Sihver Tallinna, kus asus tööle eesti bolševistlike ajalehtede «Tööline» ja «Maata- mees» toimetusse. Tema sulest ilmusid eesti kodanlust ja selle sabassõrkijaid ning kannupoisse piitsutavad artiklid, mis kutsusid töörahvast üles koonduma bolševike partei ümber ja võtma võimu täielikult enda kätte.

Augustikuus võttis J. Sihver osa Tallinnas kokkutulnud Eesti

maatameeste konverentsist, kus ta valiti konverentsi juhatuse koosseisu. Konverents kiitis heaks bolševike seisukohad ja moodustas Eesti Maatameeste Keskbüroo, kuhu valiti Hans Pöögelmann, Johannes Heintuk ja Jaan Sihver. Keskbüroo hakkas organiseerima maatameeste maakonna- ja vallakomiteesid, mis etendasid tähtsat osa proletariaadi ja kehvtalurahva liidu kindlustamisel.

Linnavolikogude ümbervalimistel 1917. aasta augustikuus saavutasid bolševikud suure võidu, mille tulemusena kasvas nende osatähtsus ka Eestimaa Ajutise Kubermangu Maanõukogu (maapäeva) koosseisus. Seni oli kubermangu maanõukogus ainult üks bolševik — Anna Leetsmann. Tallinna Linnavolikogu koosolekul 1. septembril 1917 valiti kubermangu maanõukogusse Tallinna linna esindajatena 9 isikut, kellest H. Pöögelmann, J. Anvelt ja J. Sihver olid bolševike fraktsiooni esindajad. Bolševikud moodustasid maanõukogus oma fraktsiooni. Nad ei teinud seda selleks, et maanõukogu olemasolu õigustada, vaid et seda reaktioonilist asutust järjekindlalt paljastada ning töötavaid hulki kiiremini viia veendumusele nõukogude võimu kehtestamise vajalikkuses.

Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee liikmena võttis J. Sihver aktiivselt osa Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimisest. Pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu tegi ta suurt tööd noore nõukogude võimu ülesehitamisel ja kindlustamisel ning kodanluse kontrevolutsiooniliste sepitsuste purustamisel. Üheks selliseks kodanluse sepitsuseks oli tagurliku maanõukogu kokkutulek 15. (28.) novembril 1917. Maanõukogu kutsuti kokku vaatamata sellele, et Eestimaa Töölise, Soldatite, Maatameeste ja Väikemaapidajate Saadikute Nõukogude Täitevkomitee oli juba vastu võtnud otsuse selle kodanluse kontrevolutsioonilise staabi laialisaatmise kohta. Tallinna tööliklassi meelepaha kodanluse poliitilise provokatsiooni puhul oli ääretu. 15. novembril sammusid tuhanded töötajad punaste lippude all Toompeale. Siin pidasid rahvahulkadele sütitavaid kõnesid V. Kingissepp, H. Uripea ja J. Sihver, paljastades eesti kodanluse salakavalaid manöövreid. Tööraha hulkade võimas meelepahatorm pühkis kodanliku maapäeva laiali. Seega läks kodanluse võimuorganite lõplik likvideerimine Tallinnas võrdlemisi hõlpsasti. Hoopis raskem oli see aga provintsis, kus tööliklassi organiseeritud jõud ei olnud nii tugevad. Eriti keeruline olukord oli Viljandimaal, kus kodanlikud natsionalistid koos parunitega asusid kontrevolutsiooniliste jõudude keskuse loomisele. Viljandi parteiorganisatsiooni tugevdamiseks saatis VSĐT(b)P Eestimaa Komitee büroo kohapeale mõned juhtivad bolševikud eesotsas J. Sihveriga. Tänu tema ja Viljandi bolševike J. Vanakamara, V. Lombaku, E. Pöögelmanni jt. energilisele tegevusele aeti kontrevolutsiooni sepitsused Viljandimaal nurja. Kodanluse kohalik hääle kandja «Sakala» suleti; selle asemel

hakkas ilmuma bolševistlik häälekandja «Tööraha Hää!». J. Sihver valiti Viljandimaa Töoliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu esimeheks.

3.—4. detsembril 1917 võttis J. Sihver osa Eesti maatameeste konverentsi ja 5.—7. jaanuaril 1918 Eesti töörahva põllumajanduskongressi tööst, kus arutati maaküsimust ja talurahva ees seisvaid tähtsaid ülesandeid.

Kuid nõukogude võim ei saanud seekord Eestis lõplikult püsima jääda. Noorele Nõukogude riigile tungisid kallale imperialistliku Saksamaa väed, kes likvideerisid Eestis nõukogude võimu. J. Sihver ja teised partei ja nõukogude aktivistid pidid 23. veebruaril 1918 Viljandist lahkuma ja evakueeruma Petrogradi. Siin astus J. Sihver suurtükiväe komandöride kursustele, mille lõpetas 1918. aasta septembrikuus. Õppetöö kõrval organiseeris ta Punaarmee eesti väeosi. J. Sihver valiti Eesti Kütipolkude Revolutsioonilise Sõjanõukogu esimeheks.

Pärast seda, kui Saksamaal oli 1918. aasta novembris puhkenud revolutsioon, tühistas Nõukogude valitsus Bresti rahulepingu. See andis uut hoogu töörahva hulkade võitlusele okupantide ja kodanlike natsionalistide vastu. Eesti punased kütipolgud koondati Narva alla. Esimene suurem lahing Eesti territooriumi vabastamiseks toimus 28. novembril 1918 Narva all. Lahingust võttis osa ka II Viljandi Eesti kütipolk, kes ründas sakslasi Kreenholmis üle Joala mõisa välja. Koos polguga läks võitlejate esiridades pealetungile Jaan Sihver, kes enne lahingut pidas punaväelastele innustava kõne. Ägedas lahingus kandis polk raskeid kaotusi. Vaenlase kuulipildujatule all langes Jaan Sihver ja 82 võitlejat. Kuid kangelaste veri ei voolanud asjata. 29. novembri hommikuks Narva vabastati. Samal päeval anti Narvas välja manifest, milles teatati Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi loomisest Eesti Tööraha Kommuuni nime all.

ARNOLD SOMMERLING

(1898—1924)

Arnold Hansu p. Sommerling (Vasar) sündis Tallinnas 23. juulil 1898. Hariduse sai ta kaubanduskoolis, mille lõpetas 1915. aastal. Seejärel töötas ta arveametnikuna. 1917. aasta jaanuaris mobiliseeriti A. Sommerling tsaariarmeesse. Ta teenis Tallinna merekindluse suurtükiväes 1918. aasta veebruarini. Okupatsiooni ajal oli tööta. 1919. aastast töötas arveametnikuna Tallinna sadamas.

1920. aasta suvel oli A. Sommerling Tallinna sadamas laadivate töölisühingu sekretär ja töötas ka juba Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu sekretärina. Sama aasta juulis võeti ta vastu kommunistliku partei ridadesse.

See oli verise kodanliku diktatuuri algusperiood, mil Eesti töörahvale sai järjest selgemaks võimule tulnud kodanluse tõeline kiskjapale. Kommunistliku partei juhtimisel jätkas töörahvas võitlust oma vabaduse ja õnne eest. 1920. aasta augustis toimus Tallinnas suur tööliste streik, mis oma ulatuse ja visa iseloomu poolest oli selle aasta streigivõitluse kõrgpunktiks. Karmide surveabinõudega läks kodanlusel korda streiki maha suruda. Sellele järgnes uus töölisorganisatsioonide rüüstamise ja vangistamise laine. Ka suurem osa Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juha-

tuse liikmetest areteeriti. Kommunistliku partei juhtimisel taastati see Tallinna töölisklassi legaalne keskorgan sama aasta septembrikuu algul, kusjuures uude juhatusse valiti koos kommunistide J. Vanja, J. Alliksoo ja teistega ka A. Sommerling. Seni olid Eesti ametiühingud organiseeritud elukutsete järgi, mis killustas töölisklassi jõude ja nõrgendas sellega töölisklassi liikumist. 1921. aasta algul soovitas EKP Keskkomitee reorganiseerida ametiühingud tootmisharude järgi, mis oleks muutnud töölisühingud ja ametiühinguliikumise monoliitsemaks ning kindlustanud töölisklassi võitluse organisatsioonilist külge. Ülemaalse ametiühingute II kongressi ettevalmistamisega hakkas tegelema Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu, sest pärast ametiühingute I kongressi laialiajamist ja selle töölissaadikute mõrvamist ei olnud üle-eesti-maalist ametiühingute keskust neil aastatel enam olemas. 2. märtsil 1921 moodustas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatus II kongressi kokkukutsumise komisjoni, kuhu peale J. Vanja ja E. Ambose kuulus ka A. Sommerling.

Töölise klassivõitluses etendas tähtsat osa töötav noorsugu, kes aga oli organiseerimata. Koos V. Tuberiku, R. Mirringu ja teiste noorte kommunistidega hakkas A. Sommerling 1920. aasta sügisel täitma suurt ja tähtsat kommunistliku partei ülesannet — organiseerima Eesti töölisnoori. A. Sommerling esines ettekangetega tööliste ja töölisnoorte koosolekutel ja kutsus töötavaid noori moodustama oma võitlusorganisatsiooni. Ühiste jõupingutustega õnnestuski kodanliku riigi siseministeriumilt ülemaalse legaalse noorte organisatsiooni asutamiseks luba saada. 5. detsembril 1920 toimus Tallinnas Üle-eesti-maalise Noorproletaarlaste Ühingu asutamiskoosolek. Noorproletaarlaste Ühingu juhatusse esimeheks valiti üksmeelselt A. Sommerling. Ühingu juhatusse valiti veel H. Allik, P. Lempo, R. Mirring, A. Nilsen, E. Saarens ja V. Tuberik. Koosolek võttis vastu otsuse ühineda Kommunistliku Noorsoo Internatsionaaliga.

Kommunistliku partei juhtimisel alustas uus Eesti töölisnoorte revolutsiooniline ühing võitlust töölisklassi ürituse eest. Noorproletaarlaste Ühingu juhatusse esimees A. Sommerling paistis silma tulihingelise võitleja ning andeka organisaatorina, kes suutis koondada töölisnoori, võita nende usaldust ja tunnustust. Ta oli hea kõnemees ja käis järjekindlalt poliitilist selgitustööd teemas ka väljaspool Tallinna.

1920. aasta novembri lõpul toimusid kodanliku riigikogu valimised, 1921. aastal aga omavalitsusasutuste valimised. Kodanliku terrori tingimustes ei saanud illegaalne kommunistlik partei valimistest avalikult osa võtta ega oma nimekirja üles seada. Seoses sellega otsustas EKP Keskkomitee minna riigikogu valimistele Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nimekirja all. Sellesse nimekirja võeti Pärnumaal ka A. Sommerling. 1921. aasta veebruaris valiti A. Sommerling kommunistlike tööliste nimekirja alusel Tal-

linna Linnavolikogu koosseisu. Linnavolikogu kõnetooli kasutas ta kodanluse vägivallavõimu paljastamiseks, kommunistliku partei poliitika selgitamiseks, töörahva poliitilise teadlikkuse tõstmiseks ja töötajate koondamiseks EKP lipu alla. EKP side maatöölistega oli mitmel pool puudulik. Seoses sellega kasutas partei Keskkomitee maatööliste hulgas tehtavas organiseerimis- ja agitatsioonitöös ära riigikogu ja Tallinna Linnavolikogu kommunistlike töölisfraktsioonide liikmeid, kusjuures A. Sommerlingi ülesandeks jäi selle töö tegemine Saaremaal.

EKP mõju Eesti töölisliikumisele suurenes pidevalt. See tekitas võimul olevas kodanluses hirmu. Ta hakkas likvideerima esindusasutuste kommunistlikke fraktsioone, rüüstama ja sulgema töölisorganisatsioone, massiliselt vangistama töölisliikumise aktiviste. 1921. aasta aprillis keelas kodanlik valitsus Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu tegevuse. Politsei rüüstas ja sulges Noorproletaarlaste Ühingu, areteeris riigikogu ja omavalitsusasutuste kommunistlike fraktsioonide liikmed. A. Sommerlingil õnnestus esialgu end varjata, kuid mitte kaua. 9. mail ta areteeriti ja heideti vanglasse.

19. mail 1922 algas II5 revolutsionääri kohtuprotsess, kus üheks kaebealuseks oli A. Sommerling. Tema «süü» seisis kodanliku kaagikohtu arvates selles, et ta riigikogu kommunistliku rühma kandidaadina, Tallinna Linnavolikogu kommunistliku rühma liikmena ja Noorproletaarlaste Ühingu esimehena oli Tallinnas, Saaremaal, Hiiumaal ja Muhus kommunismi kasuks kihutustööd teinud ja ülalnimetatud organisatsioonide tegevusest osa võtnud. Lisaks sellele oli Noorproletaarlaste Ühingu põhikirjas aluseks võetud Kommunistliku Internatsionaali programm, s. o. kodanliku korra kukutamise ja töölisklassi diktatuuri kehtestamise idee.

A. Sommerling käitus kohtus mehiselt, nagu see kommunistile kohane on. Täis põlastust kodanlike kohtunike vastu, kes igati püüdsid kaebealuseid hirmutada ning keelitada oma ideedest loobuma, ütles A. Sommerling kohtuistungil: «Missugune karistus mind ka ei ootaks, ei mõtlegi ma oma ilmavaatest loobuda. Kuni viimase hingetõmbeni püüan jätkata kihutustööd oma ideede eest, vaatamata selle peale, kas see on valitsevale klassile meeltemööda või mitte... Teie asi on, kohtunikud, teha mis tahate, sest oleme teie võimuses. Aga töölisklassi võidukäiku ei peata ükski kohtuotsus. Proletariaat paneb maksma uue ühiskonnakorra, vaatamata kõigi hirmuabinõude peale.»

Kodanlik kohus mõistis A. Sommerlingi 10 aastaks sunnitööle. Kuid tänu Nõukogude valitsuse vahelesegamisele vahetati ta ühes teiste poliitiliste vangide-kommunistidega 1922. aasta novembris eesti valgekaartlaste vastu välja. A. Sommerling saabus Nõukogudemaa pinnale. Ta töötas mõni aeg aktiivselt Petrogradi ja

Kingissepa rajooni komsomoliorganisatsioonis. Ühtlasi pühendas ta neil aastail palju aega oma teadmiste täiendamiseks.

1924. aastal saabus A. Sommerling illegaalselt tagasi Eestisse. Ees seisis raske põrandaalune töö — võitlus eesti töörahva vabastamiseks kapitalistlikust orjusest. Arvestades väljakujunenud poliitilisi ja majanduslikke tingimusi, hakkas EKP 1924. aastal eesti töörahvast relvastatud ülestõusuks ette valmistama. Ülestõusu ettevalmistajate ridades oli ka A. Sommerling. 1. detsembril 1924 haarasid Tallinna revolutsioonilised töölisel relvad, et teha lõpp kodanlikule vägivallavalitsusele ning panna maksma töörahva võim. A. Sommerling võitles relvastatud rühma eesotsas, kelle ülesandeks oli vallutada kodanlik sõjaministeerium. Võitluse käigus sai ta haavata.

Töörahva ülestõus suruti karmilt maha. Kuid üksikud lahingud tööliste relvastatud rühmade ja kodanluse ülekaalukate jõudude vahel jätkusid. 4. detsembri õhtul tuli A. Sommerling koos EKNÜ Keskkomitee liikme O. Piiri ja kommunist E. Ambosega Tallinna lähedale Irusse, tuttava talupoja Gustav Tupsi talu. Kuid kaitsepolitsei nuhkidel läks korda A. Sommerlingi ja tema kaaslaste asukoht teada saada. Kiires korras mobiliseeriti 30 politseinikku, kes asusid Tupsi talu piirama. Algas verine ja ebavõrdne lahing kolme revolutsionääri ja politseinike vahel. Võitlus kestis 4. detsembri õhtu kella 10-st kuni järgmise hommiku kella 7-ni. Politseinike käsutuses olid vintpüssid, automaadid, kuulipilduja ja käsigranaadid, A. Sommerlingil ja tema kaaslastel aga ainult revolvriv 300—400 padrunita. Politseinike ettepanekule alistuda vastasid revolutsionäärid tulega... Kui piirajad hommikul majja tungisid, leidsid nad sealt vaid noorte kangelaste laibad.

Ajakiri «Kommunistitšeski Internatsional» teatas 1925. aasta jaanuaris Eesti proletariaadi silmapaistva võitleja Arnold Sommerlingi langemisest kogu maailma töötavale rahvale. Ajakirjas öeldi: «...Revolutsionäär Sommerlingi ja teiste nimed jäävad igavesti Eesti tööliklassi mälestusse. Nende nimed on kirjutatud langenud kangelaste kuuma verega ja nad jäävad eeskujuks igale revolutsioonilisele töölisle.»

ENGELBERT STRAUCH

(1896—1937)

Engelbert Madise p. Strauch sündis 22. jaanuaril 1896 Tallinnas. Ta isa töötas vagunitehases «Dvigatel» vasesepana ja võttis osa 1905. aasta revolutsioonist. Reaktsiooni saabumisel oli ta sunnitud Eestist lahkuma. Ta töötas Ukrainas ja sai seal 1909. aastal õnnetuse läbi surma. Pärast isa surma asus E. Strauch ühes ema ja õdedega elama Virumaale Toila külasse, kus nad elatusid juhuslikest töödest. Engelbert õppis algul Oru algkoolis ja siis Jõhvi ministeeriumikoolis. Juba koolipoisipõlves kimbutas E. Strauchi Jõhvi politseipristav, süüdistades teda koos teiste õpilastega keelatud kirjanduse lugemises ja 1. mai puhul metsas salajase kooliõpilaste koosoleku organiseerimises.

Jõhvi ministeeriumikooli lõpetas E. Strauch 1911. aastal. Pärast seda tuli ta Tallinna, kus lukksepa õpipoisina Jürgens ja Ko. masinatehasesse tööle sai. Tehases pandi ta vana meistri A. Johansoniga käealuseks. A. Johanson kuulus illegaalsesse bolševike organisatsiooni ja hakkas oma õpipoissi kasvatama ka poliitiliselt. Temalt sai E. Strauch ka mitmesugust populaarset revolutsioonilist kirjandust. E. Strauch hakkas külastama ka karskuseltsi «Valvaja», kus tollal paljud Tallinna töölisel-bolševikud liikusid.

Eesti tööliste keskel toimusid neil aastail ägedad vaidlused mitmes päevaküsimuses, nagu Narva laulupidu, korjandus «Estonia» teatri hoone ehitamiseks jne., mida eesti kodanlus püüdis tööliste klassiteadvuse nõrgestamiseks ja kodanliku natsionalismi levitamiseks ära kasutada. E. Strauch kuulas vanemate selt-simeeste vaidlusi ja luges legaalset ning illegaalset revolutsioonilist kirjandust. See oli töölisliikumise uue tõusu ajajärk, mis tõmbas aktiivsesse poliitilisse võitlusse palju noori töölisi. 1912. aasta juunis võeti E. Strauch bolševike partei Tallinna organisatsiooni liikmeks. Siin hakkas ta täitma mitmesuguseid parteilisi ülesandeid: pidas sidet Tallinna tehaste parteiringide vahel, valmistas vajalikke detaile põrandaaluse trükikoja jaoks, võttis agaralt osa bolševistliku ajalehe «Kiir» levitamisest ja sellele rahalise toetuse hankimisest.

E. Strauchi aktiivne tegevus sai teatavaks politseivõimudele. 1912. aasta sügisel areteerisid sandarmid 16-aastase E. Strauchi. Süütõendite puudumise tõttu vabastati ta aga mõne päeva pärast. Teist korda areteeriti E. Strauch 1913. aasta 1. mai eel ja peeti kaks nädalat vahi all. Kuid ka seekord ei suutnud politseinikud tema vastu süütõendeid leida ja pidid ta vabastama. Korduvalt puistati E. Strauchi ja tema võitluskaaslase, töölise-bolševiku Mihkelsoni korterit, mis aga ei andnud mingeid tulemusi. Poliitiliselt kahtlasena sattus E. Strauch aga niinimetatud musta nimekirja ja tal oli suuri raskusi Tallinna tehastes töö leidmisega.

Juba 1912. aastal hakkas E. Strauch õppima laevamehaanikute õhtukursustel. 1913. aasta suvel sai ta kaubalaevale «Dagmar» masinisti abina tööle, talvel aga töötas masinaehitustehases. 1914. aasta algul oli ta jällegi nädal aega vahi all, sest politsei kahtlustas teda streigi õhutamises Tallinnast 23 tööliste väljasaatmise puhul. 1914. aasta suvel sõitis E. Strauch kaubalaeval «Neeva» Tallinna—Peterburi vahet. Ta tõi Piiterist Tallinna illegaalset venekeelset kirjandust ja levitas seda sadama- ja laeva-tehaste tööliste hulgas.

1914. aasta lõpul sai E. Strauch tööle Tallinna sõjasadama tehastesse lukksepana. Sõjaaja tingimustes organiseerisid E. Strauch, A. Alt, A. Johanson jt. sõjasadamas bolševike partei grupi. See grupp tegi laialdast poliitilist selgitustööd sõjasadama tehaste tööliste hulgas, kelle arv ulatus tollal 5000-ni. Aastail 1915—1916 organiseerisid ja juhtisid nad tööliste streike, levitasid partei Tallinna Komitee sõjavastaseid lendlehti tööliste ja Tallinnas baseeruva sõjalaevastiku madruste hulgas.

Kui teated Piiteris alanud revolutsioonist Tallinna jõudsid, kuulutasid sõjasadama tehaste tööliselid välja streigi ja liikusid E. Strauchi ja teiste bolševike juhtimisel Vene turule, kus toimus suur miiting. E. Strauch valiti sõjasadama tehaste tööliste komitee ja Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu liikmeks. Ta oli ka bolševike partei sõjasadama tehaste komitee esi-

mees ja VSDT(b)P Tallinna Komitee liige. Bolševike partei organisatsioon võis nüüd legaalselt tegutseda. Suure energiaga võttis E. Strauch osa kõigist partei üritustest tollel tormilisel revolutsiooni ajajärgul.

E. Strauch võttis aktiivselt osa Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimisest Eestis. Ta oli Sõja-revolutsioonikomitee ja selle presiidiumi liige ning täitis paljusid vastutusrikkaid ülesandeid Nõukogude võimu algpäevil Eestis.

VSDT(b)P Tallinna Komitee ülesandel organiseeris E. Strauch 1917. aasta maikuu sotsiaaldemokraatlike noorte klubi, mille esimeheks ta valiti. Klubi töötas bolševike partei ideelisel juhtimisel ja hakkas organiseerima üle-eestimaalist noorte ühingut. 1918. aasta veebruaris kutsuti kokku üle-eestimaaline noorte ühingute konverents, kus otsustati organiseeritavale ühingule anda nimeks kommunistlik noorte ühing.

Brest-Litovskis alanud rahuläbirääkimiste ajal sai Eestimaa Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee ja bolševike partei Eestimaa Komitee Nõukogude valitsuse juhilt V. I. Leninilt korralduse seada Tallinnas baseeruvad sõjalaevad lahingukorda, sest oli karta, et saksa imperialistid võivad laevad enda kätte võtta. VSDT(b)P Tallinna Komitee tegi sõjalaevade remondi ja kordaseadmise organiseerimise ja juhtimise ülesandeks E. Strauchile. Tema teeneks on see, et sõjalaevade remont ja ettevalmistus väljasõiduks viidi õigeaegselt lõpule. 25. veebruaril alustasid Tallinnas paiknevad sõjalaevad rasketes jääoludes teekonda Helsingisse, kust koos laevastiku peajõududega jätkasid kuulsat «jääretke» Kroonlinna.

Koos kogu Tallinna nõukogude ja partei aktiiviga evakueerus ka E. Strauch 1918. aasta veebruaris Petrogradi.

1918. aasta märtsis suunati E. Strauch Petrogradist Uraali ja Siberisse, et korraldada seal juba varem Tallinna jaoks kokkuostetud vilja ja teiste toiduainete ärasaatmist Petrogradi.

1918. aasta aprillis valiti E. Strauch VK(b)P Lääne-Siberi Komitee liikmeks ja määrati ühtlasi Omski kubermangu tootluskolleegiumi esimeheks. Tšehhoslovakkia korpuse mässu puhkemisel 1918. aasta juunis oli E. Strauch Omski Sõja-revolutsioonistaabi liige. Pärast nõukogude võimu ajutist kukutamist Siberis töötas E. Strauch 18 kuud põranda all. Ta võttis osa Koltšaki-vastase ülestõusu, tööliste streikide ja partisanisalkade organiseerimisest ning nende võitlusest valgekaartlaste vastu. Pärast seda, kui Punarmee väeosad olid vabastanud 1919. aasta novembris Omski, võttis E. Strauch osa nõukogude võimu taastamisest ja töötas algul Omski ja siis Tomski kubermangu tootluskomissarina. Ta valiti Tomski Kubermangu TSN Täitevkomitee ja VK(b)P Tomski Kubermangukomitee liikmeks. Ühtlasi töötas ta VK(b)P Tomski Kubermangukomitee Eesti osakonna juhatajana.

Kommunistliku Internatsionaali Eesti sektsiooni nõudmisel komandeeriti E. Strauch 1921. aasta juunis Petrogradi, kus ta töötas EKP Venemaa-büroo sekretärina 1922. aasta augustikuuni. EKP II kongressil valiti E. Strauch EKP Keskkomitee liikmeks. EKP saadikuna võttis ta osa Kommunistliku Internatsionaali III kongressist ja I Rahvusvahelisest Ametiühingute Kongressist Moskvast.

Tuberkuloosi haigestumise tõttu oli E. Strauch sunnitud oma elukohaks valima soodsama kliimaga piirkonda. Ta suunati tööle Orjoli kubermangu, kus töötas algul toitluskomissarina, hiljem aga VK(b)P Orjoli Kubermangu Kontrollkomisjoni esimehena.

Alates 1930. aastast oli E. Strauch Moskvast VNFSV Töölise-Talupoegade Inspektsiooni kolleegiumi liige. Saadikuna võttis ta osa ÜK(b)P XV kongressist ja ÜK(b)P XVI kongressist ning valiti neil kongressidel partei Keskkontrollkomisjoni liikmeks.

HENDRIK SUUDER

(1883—1920)

Hendrik Jaani p. Suuder sündis 1883. aastal Viljandimaal Tõrva alevis (praegune Valga rajoon, Tõrva linn) puusepa perekonnas. Ta isa suri võrdlemisi varakult, ja pärast kihelkonnakooli lõpetamist ei jäänud Hendrikul muud üle kui tööle asuda. Algul töötas ta Tõrvas paar aastat poesellina, seejärel aga sõitis Pärnu, kus asus tööle «Waldhofi» tselluloosivabrikusse. Siin tegi ta läbi tööstusproletaarlase elukooli. Ühtaegu täiendas ta oma haridust iseõppimise teel.

Esimese Vene revolutsiooni küpsemise ja 1905.—1907. aasta revolutsioonisündmuste mõjul hakkas H. Suuder uurima kättesaadavat sotsialistlikku kirjandust. Kui Eesti bolševikud hakkasid Narvas leninliku «Pravda» eeskujul välja andma esimest eesti töölisajalehte «Kiir», siis sai H. Suuderist selle ajalehe kõige aktiivsem levitaja ja kirjasatja Pärnus. Ta pidas kirjavahetust «Kiire» toimetusega, tegi ajalehele kaastööd, saatis artikleid ja sõnumeid. Tsaarivõimud püüdsid kõikvõimalike abinõudega likvideerida töölisajalehte, ja see sai ilmuda ainult tänu tööliste laialdasele ja kindlameelsele toetusele. H. Suuder levitas «Kiirt» tööliste hulgas, kogus tellimisi ja saatis ajalehele raha. Ajalehtede «Kiir» ja «Tööline» arhiivis leiduvatest H. Suuderi kirjadest on näha, et ta juba 1912. aastal oli tihedalt seotud ajalehega ja bol-

ševikega. Peagi hakkas ta organiseerima bolševike partei rühma Pärnus.

1913. aastal valisid «Waldhofi» töölised H. Suuderi äsjaasutatud haigekassa esimeheks (asjaajajaks). See oli üks esimesi Eesti haigekassasid. Haigekassat kasutati illegaalse parteitöö tegemiseks. Sama aasta suvel puhkes «Waldhofi» tööliste streik, mille peamiseks organiseerijaks ja hingeks oli H. Suuder. Streigi läbi viimiseks valisid töölised streigikomitee, mis H. Suuderi juhtimisel jätkas tööd ka pärast streigi lõppemist ja millest sai tegelikult bolševike partei algrakuke Pärnus.

Streigi organiseerimise eest karistati H. Suudert kolmekuulise vangistusega. Pärast vanglast vabanemist teda vabrikusse enam tööle ei võetud. 1913. aasta novembris kutsuti H. Suuder tööle Narva «Kiire» toimetusse. Sellest ajast peale sai temast elukutse-line revolutsionäär.

Peagi suunas «Kiire» toime H. Suuderi oma agendina Tallinna kui Eestimaa proletariaadi peamisse keskusse, kus olukord oli väga keeruline. Oportunistid kasutasid ära aktiivsete parteitöötajate-bolševike J. Ikmeldi, Elbe, G. Tikerpuu jt. vangistamist, tungisid partei Tallinna Komiteesse, alustasid rünnakut bolševike ja «Kiire» vastu, lõhestasid tööliklassi ja töölisliikumist. Oli vaja aidata Tallinna töölistel-bolševikel puhastada Tallinna Komitee oportunistidest, valida selle uus bolševistlik koosseis, tugevdada sidet «Kiire» ja «Pravdaga» ning parteikeskusega Peterburis. H. Suuderil oli siin suur tööpõld, kus ta oma organiseerimisvõimet täiel määral ilmutas. Temast sai uue Tallinna Komitee organiseerija ja juhtiv liige. Bolševike partei Keskkomitee liikme ja IV riigiduuma saadiku G. I. Petrovski juhtimisel toimus 1914. aasta märtsis Eesti bolševike nõupidamine. H. Suuder oli üks selle nõupidamise organiseerijatest ja võttis tema tööst osa. Nõupidamine kiitis heaks Krakovis ja Põroninis toimunud parteitöötajate nõupidamiste otsused ja heitis oportunistid Tallinna parteiorganisatsioonist välja. H. Suuder võttis aktiivselt osa 1914. aasta juunis Narva lähedal toimunud üle-eestimaalise parteikonverentsi ettevalmistamisest ja kokkukutsumisest. Konverents moodustas Eestimaa parteikeskuse, mille koosseisu valiti ka H. Suuder.

Alates 1914. aasta esimestest päevadest hakkas Tallinna parteiorganisatsioon aktiivselt tööle, koondas enda ümber töölishulki, laskis välja lendlehti ja organiseeris streike, mis toimusid 9. jaanuaril, 10. veebruaril (rühma tööliste Tallinnast väljasaatmise puhul), Leena sünnimuste aastapäeval, 1. mail ja 10. juulil. Sandarmid nägid H. Suuderis silmapaistvat revolutsioonilise töölisliikumise tegelast ja hakkasid temale jahti pidama. Korduvalt otsiti tema korter läbi, mitmel korral ta areteeriti, kuid pärast lühiajalist kinnipidamist olid tsaarivõimud sunnitud tema «süütöendite» puudumise tõttu vabastama. Paar nädalat enne maailmasõja puhkemist pandi toime järjekordne läbiotsimine H. Suuderi juures.

Ta oli nüüd sunnitud minema põranda alla, et jätkata parteitööd illegaalses olukorras.

Pärast Esimese maailmasõja puhkemist võttis H. Suuder osa Eesti bolševike esimese sõjavastase lendlehe väljaandmisest ja levitamisest. Kuid järjest halvenevate tingimuste tõttu on ta peagi sunnitud Tallinnast lahkuma ja asuma Petrogradi. Illegaalselt vale nime all elades jätkas ta siin parteitööd, pidas sidet Eesti bolševike ja Petrogradi parteikomitee vahel. 1915. aasta juunis H. Suuder aga vangistati ja saadeti administratiivkorras Irkutski kubermangu asumisele.

Pärast 1917. aasta kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsiooni võitu tuli H. Suuder peale asumiselt vabanemist Eestisse tagasi. Ta asus tööle VSDT(b)P Tallinna Komitee agitaatori ja organisaatorina, sõitis väsimatult läbi kogu Eestimaa, selgitas ja kaitses bolševike partei poliitikat ja revolutsiooni edasiarendamise taktikat, organiseeris töörahva hulki bolševike loosungite elluviimiseks. Eriti palju jõudu pühendas H. Suuder põllutöölise, popside, maata ja vähese maaga talupoegade organiseerimisele, maatameeste konverentsi ettevalmistamisele, valdade töörahva saadikute nõukogude loomisele ja valimisele. H. Suuder võttis osa VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I ja II konverentsist: koos J. Anveldi, I. Jegorovi, J. Heintuki ja V. Vöölmanniga valiti ta 1917. aasta augustis VSDT(b)P Põhja-Balti Täidesaatva Büroo kooseisu.

1917. aasta septembris suunas partei H. Suuderi Tartu, et sealse parteiorganisatsiooni tööd korraldada ja parandada. Tartu parteiorganisatsiooni read täienesid veel teiste seltsimeestega, nagu Aleksander Jea, Andres Vink jt. H. Suuderi energilisel juhtimisel muutus Tartu parteiorganisatsiooni töö märksa elavamaks ja ulatuslikumaks, poolehoid bolševike parteile kasvas kõikjal, nii linnas kui maal. Tartu bolševikele oli väga suureks abiks see, et esseeride mõju all olnud 174. tagavarapolgu asemele tuli Tartu läti küttide tagavarapolk, mis oli peaaegu täielikult bolševistlik. 26. septembril toimusid Tartu Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täidesaatva Komitee ümbervalimised, mis andsid veenva võidu bolševikele. Uue täidesaatva komitee 35 liikme hulgas oli nüüd 22 bolševikku. Menševike ja esseeride võimutsemisele oli lõpp tehtud ja Tartu Nõukogu tegevus kulges nüüd täielikult bolševismi tähe all.

Oktoobrirevolutsiooni ajal võttis Tartu Sõja-revolutsioonikomitee kõik Tartu valitsusasutused üle juba 25. oktoobril. Ka maal läks võim valla nõukogude kätte. Bolševikud täitsid partei Keskkomitee ülesande ega lasknud Tartust läbi ühtki kontrevolutsioonilist väeüksust revolutsioonilise Petrogradi peale. H. Suuder oli Oktoobripäeval Tartu Nõukogu ja selle täidesaatva komitee eesotsas, ta oli ka Tartu Sõja-revolutsioonikomitee liige. Ta juhtis nõukogude võimu organite loomist, võitlust kontrevolutsiooni

vastu, mõisamaade konfiskeerimist, Punakaardi organiseerimist. Balti parunid ja eesti kodanlus organiseerisid mässu ja kutsusid saksa okupatsioonivägesid Eestisse. H. Suuder võttis vahetult osa selle kontrrevolutsioonilise vandenõu likvideerimisest.

Kui Saksa väed 1918. aasta veebruaris pealetungi alustasid, siis evakueerus H. Suuder koos teistega Petrogradi. Siit sõitis ta Sibirisse, kus võttis osa kodusõjast Koltšaki vastu ja töötas Koltšaki tagalas põrandaaluse parteiorganisaatorina. Seoses illegaalse parteikonverentsi ettevalmistamisega sõitis ta Irkutski, kuid langes siin valgekaartlaste kätte. Hendrik Suuder suri 1920. aastal Koltšaki vanglas.

EDUARD SÕRMUS

(1878—1940)

Mitmed Eesti progressiivse intelligentsi esindajad võtsid osa 1905.—1907. aasta kodanlik-demokraatlikust revolutsioonist ja aitasid kindlustada ka Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu. Nende hulgas on Eduard Sõrmuse kuhu üks eredamaid ja omapärasemaid.

Julius-Eduard Sõrmus sündis 8. augustil 1878 Tartumaal Luunja vallas (praegune Tartu rajoon, Luunja külanõukogu) Kure talus talupoja perekonnas. Siin kulgesid ka E. Sõrmuse lapsepõlveaastad kuni 90. aastate alguseni, millal ta astus Tartus H. Treffneri eragümnaasiumi. Vaatamata H. Treffneri koolis valitsevale truualamlikule vaimule puutus E. Sõrmus siin esmakordselt kokku marksistliku õpetusega, mida kooli matemaatikaõpetaja Volokobinski õhutusel õpilased salaja uurisid.

E. Sõrmuse sidemed marksistlike ringidega tihenesid veelgi pärast gümnaasiumi lõpetamist Tartu Ülikoolis, kus ta algul õppis õigusteadust, hiljem aga jätkas õpinguid ajaloo-keeleteaduskonnas. Neil aastail kasvas pidevalt tema huvi muusika vastu. Eriti mõjutasid teda silmapaistvad viulikonstnikud L. Auer, P. Sarasate, H. Marteau jt., kes tol ajal Tartus kontserte andsid.

Ülikoolis hakkas E. Sõrmus aktiivselt osa võtma üliõpilaste revolutsioonilisest tegevusest. Seoses sellega heideti ta Riia Õppe-ringkonna Kuratooriumi otsusel 1902. aastal ülikoolist välja. Taotlused õpingute jätkamiseks Tartu Ülikoolis ei andnud tulemusi, ja 1902. aasta sügisel sõitis ta Peterburi. Seal astus ta Peterburi Ülikooli ja õppis ühtlasi viiulimängu professor L. Aueri juures.

Ka Peterburis jätkus E. Sõrmuse revolutsiooniline tegevus, mille eest ta 1903. aasta suvel areteeriti. Tal tuli 7 kuud viibida eeluurimisvanglas.

Pärast vanglast vabanemist hakkas E. Sõrmus veelgi aktiivsemalt osa võtma revolutsioonilisest liikumisest. Ta aitas Kroonlinna revolutsionääridele reivi kätte toimetada, esines sütitavate kõnedega üliõpilaste koosolekuil ja Peterburi Konservatooriumis. «Marseljeesi» helide kõlades sammus ta oma viiuliga Peterburi tänavail üliõpilaste protestidemonstratsiooni eesotsas.

1905. aastal astus E. Sõrmus VSDTP ridadesse. Sel ajal andis ta Peterburis välja eestikeelset sotsiaaldemokraatlikku ajalehte «Edasi», millest ilmus ainult 4 numbrit. Leht suleti ja tsaarisaandarmid hakkasid E. Sõrmust jälitama.

1906. aastal läks E. Sõrmus tsaarivõimude jälitamise eest maapakku Soome, sealt Rootsi, Norrasse, Taani ja Saksamaale, kus andis rea kontserte, mille sissetulekud läksid Vene revolutsionääride toetamiseks. 1909. aastal läks E. Sõrmus Šveitsi, kus esines terve rea kontsertidega ja õppis lühemat aega viiulimängu professor Capet' juures.

Tähtsat osa E. Sõrmuse edaspidises kunstniku- ja võitlejatöös etendas tema kohtumine V. I. Leniniga Pariisis. Kuulanud E. Sõrmuse esinemist, soovitas V. I. Lenin temal ühendada oma kunsttöötavate hulkade revolutsioonilise võitlusega. Seda leninlikku nõuannet täitis E. Sõrmus sellest ajast kolme aastakümne jooksul. Oma kontsertidel esines ta alati poliitiliste sõnavõttudega. See ei olnud kerge. Sageli asendus kontserdisaal vangikongiga, kiiduavalduste asemel sadas kodanlastelt sõimu ja pilget.

1914. aastal tuli E. Sõrmus tagasi oma sünnimaale. Tsaarivõimud vangistasid ta, kuid lasksid peagi vabaks. E. Sõrmus andis Tallinnas, Tartus ja teistes linnades mitu kontserti.

Eestist läks E. Sõrmus Inglismaale. Aktiivselt esines ta seal Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni päevil. Elava sõna ja kunstiliste ettekannetega kutsus ta Inglise töölisklassi toetama Oktoobrirevolutsiooni võitu. Eriti tähelepandav oli ta osavõtt aksioonist «Käed eemale Venemaast», mille eesmärgiks oli takistada interventsioonivägede saatmist noore Nõukogude riigi vastu kodusõja aastail.

1919. aasta algul areteerisid Inglise võimud E. Sõrmuse ja saatsid ta Inglismaalt välja. Mõnda aega vaevles ta Soome vanglasis, kuni ta Nõukogude valitsuse nõudel vabastatakse. Sama aasta kevadel saabus E. Sõrmus revolutsiooni hälli — Petrogradi.

Siin läheb E. Sõrmus oma viiuliga kodusõja rindele. Üleskutsuva mängu ja tulise sõnaga innustab ta vapraid Petrogradi kaitsjaid punakaartlasi ja Balti laevastiku meremehi. Koos A. Lembaga andis ta ka Petrogradis mitu kontserti. Samuti võttis ta ette kontserdireisi sisemaale, mille sissetulekud andis nälja vastu võitlemise fondi.

1921. aastal oli E. Sõrmus läbisõidul kodanlikus Eestis. Vaatamata võimude vastutegevusele sai ta ruumid kontsertide andmiseks Tallinnas, kus tööliselised ta suure vaimustusega vastu võtsid. Tartus, Narvas, Rakveres ja Pärnus aga püüti tema esinemisi politseiterrori, hirmutamise ja ähvardustega takistada. Pärast Tallinnasse tagasitulekut tahtis E. Sõrmus anda kontserdi tööliseltsis «Valvaja». Vaevalt sai ta aga lavale tulla, kui saali tormanud politseinikud kontserdi lõpetasid, ta sunniviisil laevale paigutasid ja kodanliku Eesti piiridest välja saatsid.

E. Sõrmuse tee viib teda uuesti Inglismaale. Kuid 1924. aasta lõpul, pärast E. Sõrmuse küsimuse arutamist Inglise parlamendis, saadeti ta poliitilise tegevuse pärast teist korda Inglismaalt välja. Nüüd läks E. Sõrmus Saksamaale ja siit saabus ta 1925. aastal koos Saksa töölisdelegatsiooniga Leningradi. Ta esines arvukate kontsertidega Leningradi kätistes, kontserdisaalides, V. Kingisepa nimelises Eesti Haridusmajas.

Kähekümnendate aastate lõpul ja kolmekümnendatel aastatel viibis E. Sõrmus korduvalt Saksamaal ja Inglismaal. Oma kunstilise tegevuse sidus ta tihedalt selgitustööga Lääne-Euroopa töörahva hulkades. Aktiivselt võttis ta osa Hispaania vabadusvõitluse toetamisest, fašismi ohvrite abistamise kampaaniast, ta kutsus oma muusika ja sõnaga üles võitlema rahu eest, sõja vastu. Kõige selle tõttu takistasid kapitalismimaade valitsused kõigiti tema kontserdimatku, teda vintsutati mööda kodanlikke vanglaid.

1936. aastal pöördus E. Sõrmus tagasi Nõukogude Liitu ja jäi lõpuks elama Moskvasse. Tema tervis, mis tegevusrohkes elus oli vastu pannud paljudele raskustele ja katsumustele, hakkas järkjärgult halvenema.

Süvenev haigus pidi veel kord taanduma rõõmu ees, mille tekitas teade töörahva võimuletulekust Eestis 1940. aasta suvel. Kuid juba 16. augustil 1940 E. Sõrmus suri.

ALMA TIIVAS

(1893—1942)

Alma Jaani t. Tiivas sündis 6. novembril 1893 Järvamaal Liigvalla vallas Edru külas (praegune Väike-Maarja rajoon, Rakke külanõukogu) põllutöölise perekonnas. Algul õppis ta küla-koolis ja hiljem kihelkonnakoolis. 1909. aastal sõitis ta vanematega koos Tallinna, kus esialgu leidis tööd lapsehoidjana, 1913. aastal aga läks rätsepatöökotta õpilaseks. Oma teadmisi täiendas ta üldhariduslikel kursustel. Seal tutvus ta Tallinna trükitöolistega, kelle hulgas oli ka bolševike partei liikmeid. 1914. aasta juulis võeti ka A. Tiivas vastu bolševike partei ridadesse.

Imperialistliku sõja aastatel võttis A. Tiivas aktiivselt osa Tallinna parteiorganisatsiooni tööst. 1915. aasta veebruarist alates töötas ta trükitöölise ülelinnalise haigekassa asjaajajana. Samal aastal valiti ta ka legaalse töölisseltsi «Valvaja» juhatusse. Seda seltsi kasutas partei Tallinna Komitee tugevamate sidemete loomiseks Tallinna ettevõtete töolistega.

1916. aasta algul valiti A. Tiivas bolševike partei Tallinna Komitee liikmeks. Kuid provokaatorite nurjatu tegevuse tõttu areteeriti juba sama aasta aprillis Tallinna Komitee liikmed A. Seidelberg, D. Hazan, R. Liiv ja A. Tiivas. Pärast pikaajalist uurimist

otsustas Tallinna kindlustatud rajooni sõjakindlusekohus saata A. Tiivase administratiivkorras Siberisse asumisele.

Veebruarirevolutsiooni puhkemisel oli A. Tiivas Narvas, kust ta pidi jätkama oma teekonda Siberisse. Kohe pärast Tallinna tagasitulekut valiti ta Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogusse, kus ta asus tööle täitevkomitee sekretärina. Bolševike nimekirja alusel valiti A. Tiivas ka Tallinna Linnavalikogusse. Samal ajal võttis ta aktiivselt osa Tallinna parteiorganisatsiooni tööst. Ta täitis VSĐT(b)P Tallinna Linnakomitee ülesandeid Punakaardi salkade loomisel ja tegi poliitmassilist tööd Tallinna tööliste ning soldatite hulgas.

Saksa okupatsioonivägede tulekul 1918. aasta veebruaris evakueerus A. Tiivas Soome ja sealt Petrogradi, kust ta koos rühma Tallinna seltsimeestega saadeti Uraali. Seal töötas ta ametiühingutes.

Koltšaki pealetungi ajal mobiliseeris Jekaterinburgi (praegune Sverdlovski) parteiorganisatsioon A. Tiivase sanitaarsalka. Pärast Koltšaki väljakihutamist võttis A. Tiivas koos Uraali töölistega aktiivselt osa nõukogude võimu taastamisest kohapeal. Hiljem oli ta ametiühingutööl Uraalis, Moskvas, Turkestanis ja Leningradis.

1925. aastal astus A. Tiivas Leningradi Kommunistlikku Ülikooli, mille ta lõpetas 1928. aastal. Seejärel töötas ta Leningradis VK(b)P Vassili saare Rajoonikomitees. Aastail 1930—1938 töötas ta Siberis ametiühingutööl. Seejärel tuli ta tagasi Moskvasse.

Suure Isamaasõja päevil jäi ta Leningradi blokaadi rõngasse. Blokaadi raskused murdsid tema tervise. 1942. aasta märtsis evakueeriti ta Kubanimaale. Siin, Krasnodari kraisis Timaševski staaniitsas suri ta samal aastal.

ALICE TISLER

(1893—1918)

Alice (Elise)-Marie Madise t. Tisler (Tischler) sündis 4. augustil 1893 Virumaal Kunda vallas (praegune Rakvere rajoon, Kunda linna piirkond). Tema isa oli mõisamoonakas ja hiljem Kunda tsemendivabriku tööline.

Nagu kõigil töölislustel, nii tuli ka Alicel varakult tööle hakata. Juba 10-aastaselt läks ta koos emaga Malla ja Kunda mõisa põldudele umbrohtu kitkuma ja kartuleid võtma. Suuremaks saades töötas ta suvel turbarabas.

A. Tisler käis ainult külakoolis ja ühe talve kihelkonnakoolis. Rohkem haridust ei saanud vanemad talle anda.

1910. aastal asus A. Tisler elama Tallinna, kus hakkas tööle majateenijana. Esimese maailmasõja algul oli ta majateenijaks Jaroslavlis. Sel ajal püüdis A. Tisler oma haridust iseseisvalt täiendada: ta luges mitmesugust kirjandust, sealhulgas ka marksislikke teoseid, ning õppis vene keelt.

Esimese maailmasõja ajal hakati Tallinna vabrikuisse rohkem naisi tööle võtma. Ka A. Tisler läks 1916. aastal Vene-Balti laevatehase šrapnellitsehhi treialiks. Tehases võttis ta osa streikidest ja tutvus sealsete bolševikega. Peagi astus A. Tisler bolševike partei ridadesse.

Veebruarirevolutsiooni sündmustest võttis ka A. Tisler aktiivselt osa. Koos teiste töölistega käis ta Paksust Margareetast poliitilisi vange vabastamas.

Täie energiaga hakkas ta nüüd tegema parteitööd. VSDT(b)P Tallinna Komitee saatis ta oma delegaadina VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide I konverentsile, mis toimus 16.—17. aprillil Tallinnas. Aprilli lõpul arvati A. Tisler VSDT(b)P Tallinna Komitee propagandistide kolleegiumi, kelle ülesandeks oli organiseerida agitatsioonitööd Tallinna tehastes ja väeosades. A. Tisler pidas kõne 1917. aasta naistepäeva miitingul endisel Vene turul ja 1917. aasta juulis kodanliku organisatsiooni «Naisliiga» koosolekul pitsimajas. Sinna saadeti A. Tisler bolševike esindajana. Kuigi temale ei tahetud sõna anda, hakkas ta ise kõnelema, ja koosolek lõppeski töölisnaiste koosolekuna. A. Tisler oli metallitöölise ametiühingu juhatuse liige ja kuulus veel rea teiste töörahva organisatsioonide, nagu «Elukalliduse vastu võitlemise selts» jt. juhatusse.

Märtsis 1917 hakkas ilmuma bolševike ajaleht «Kiir». A. Tisler organiseeris korjandusi ajalehe jaoks ja võttis elavalt osa ka «Kiire» agitatsioonigruppide väljasõitudest Raplasse, Tapale, Kundasse ja mujale, kus esines nii näitemängudes kui ka kõnelejana. 1917. aasta juunis valiti A. Tisler VSDT(b)P Tallinna Komitee liikmeks.

Pärast 1917. aasta juulisündmusi organiseeriti esimesed PunaKaardi salgad ka Tallinnas. A. Tisler võttis osa nende organiseerimisest ja oli ise üks esimesi naispunakaartlasi.

22. veebruaril 1918 astus A. Tisler vabatahtlikult Keilasse saatetava võitlussalga koosseisu. 23. veebruaril võttis ta osa lahingust sakslastega Keila lähistel, kus sai haavata paremast käest. Ka pärast haavata saamist jätkas A. Tisler kangelasena võitlust okupantide vastu, kuni lõpuks tapeti metsikul saksa timukate käe läbi. Ta on maetud Keila kalmistule.

Alice Tisler oli oma kodumaa ustav tütar, kes andis oma elu võitluses nõukogude võimu eest.

JAAN TOMP

(1894—1924)

Jaani Juhani p. Tomp sündis 10. septembril 1894 Viljandi-
maal Tuhalaane (Aidu) vallas (praegune Viljandi rajoon, Kärstna
külanõukogu) kehttalupoja perekonnas.

Organiseeritud töölisliikumisega tutvus J. Tomp siis, kui ta
töötas «Waldhofi» tselluloosivabrikus Pärnus ja Wiegandi (prae-
gune «Ilmarine») masinaehitustehases Tallinnas.

Esimese maailmasõja puhkemisel mobiliseeriti J. Tomp tsaari-
armeesse ja saadeti rindele, kus ta sai haavata. Veebruarirevo-
lutsiooni päevil võttis ta koos teiste revolutsiooniliselt meelestatud
sõduritega osa tsaarivastastest väljaastumistest. 1917. aasta mai-
kuus tuli J. Tomp esimesse eesti rahvuspolku, kus ta oli roodu-
komitee esimees ja polgukomitee liige.

1919. aastal mobiliseeriti J. Tomp Eesti kodanlikku sõjaväkke.
Pärast sõjaväest vabanemist asus ta elama Aidu valda väikesse
Jaama tallu, mille ta isa vahepeal oli rentinud. Siin võttis ta ener-
giliselt osa Aidu valla põllu- ja metsatöölise ametiühingu töö
organiseerimisest ja juhtimisest. Aidu valla ametiühingu delegaa-
dina valiti J. Tomp 1920. aastal Viljandimaa Maatöölise Ameti-
ühingu konverentsile. I riigikogu valimistel 1920. aastal seadis

Viljandimaa Ametiühingute Nõukogu üles tema kandidatuuri. Sama aasta detsembris võeti J. Tomp vastu EKP ridadesse.

EKP oskusliku poliitika tulemusena kasvasid kiiresti tööliklassi revolutsiooniline teadlikkus ja võitlusvaim. Tundes tõsist rahutust kasvava revolutsioonilise liikumise pärast, asus kodanlus 1921. aasta kevadel järjekordsele sõjakäigule töölisorganisatsioonide ja tööliklassi juhtide vastu. Üle 160 aktiivse töölistegehlase areteeriti ja anti kohtu alla, nende hulgas ka J. Tomp. 19.—27. mail 1922 toimus niinimetatud «115 protsess», kus J. Tomp seisis kodanluse klassikohtu ees. Kartmatult paljastas ta kohtus kodanluse rahvavastast palet ja tema jõhkrat omavoli tööliklassi kallal. «Ma olen kommunist ega karda kodanluse klassikohut,» ütles ta. Kohus ei leidnud J. Tombi suhtes mingisugust konkreetset süütõendit. Õigeksmõistmise ärahooldmiseks esitati talle süüdistus: J. Tomp olevat riigikogu liikmekandidaadina osa võtnud riigivastasest kommunistlikust agitatsioonist. Selle eest mõisteti ta kolmeks aastaks vangi. Kassatsioonikohus aga oli sunnitud 1922. aasta oktoobris selle otsuse hoopis tühistama.

Vabadusse pääsenud J. Tombil seisis ees suur töö riigikogus ja ametiühingutes, ajakirjanduses ja põrandaaluse Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel.

Eriti suurt tööd tegi J. Tomp Eestimaa ametiühingute II kongressi ettevalmistamisel ja läbiviimisel. See kongress toimus 27.—29. novembril 1922 Tallinna töölikarskusseltsi «Valvaja» ruumides Pärnu mnt. 31 (praegune maja nr. 41). Kongressi ajal oli Eestis kokku 160 ametiühingut 22 505 liikmega, nendest 53 tööstustööliste ühingut 12 467 liikmega ja 87 maatööliste ühingut 5165 liikmega. Ühingud asusid kõigis Eesti maakondades. Nende juurde oli loodud 36 noorte- ja 26 naiskomisjoni. Oma tervituskõnes kongressi avamisel ütles J. Tomp: «Tagakiusamised ei suuda meid kohutada, vaid need kohustavad meid veel üksmeelsemalt koonduma, millest tunnistust annab ka praegune kongress. Seepärast jõudu tööle tööliklassi vabastusvõitluses!» J. Tombi, J. Lauristini ja teiste revolutsionääride oskusliku tegevuse tulemusena toimus Eestimaa ametiühingute II kongress 1922. aasta novembris kommunistide juhtimisel. Kongress ühines üksmeelselt töörahva ühise väerinna 12 nõudmisega ja tunnistas oma tegevuse aluseks revolutsioonilise klassivõitluse taktika, mille oli välja töötanud Kommunistlik Internatsionaal. Kongressil moodustatud Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu esimeheks valiti J. Tomp.

1923. aasta kevadel, kui kodanlus II riigikogu valimistel töörahva nimekirjad Tallinnas ja Virumaal tühistas, trükkisid Tallinna töölisorganisatsioonid J. Tombi juhtimisel erilised valimisedelid ja kutsusid valijaid nendega hääletama tühistatud nimekirjade poolt. Aktsioon andis suurepäraseid tulemusi. Nende valimisedelitega hääletas Tallinnas üle 10 000 ja Virumaal üle 2000

valija töörahva esindajate poolt. See näitas, kui suur oli kommunistliku partei autoriteet ja kui vihatud oli kodanlik kord tööliste hulgas. Kui siia juurde lisada veel see, et kodanluse repressioonidest hoolimata valiti riigikogusse töörahva esindajaid kaks korda rohkem kui esimese riigikogu valimistel 1920. aastal, siis näeme, missuguse suure võidu saavutas töörahva ühine väerind. Selle võidu sepistamisest võttis aktiivselt osa J. Tomp, kes juhtis teise riigikogu valimiskampaania ajal töörahva ühise väerinna ülemaalist valimisbürood ja töörahva ühise väerinna esindajana kaitses töötava rahva õigusi Valimiste Keskkomisjonis.

J. Tomp valiti II riigikogu liikmeks Viljandimaa valimisringkonnast. Riigikogus juhtis ta töörahva ühise väerinna rühmade — kommunistliku partei rühma ja Eestimaa Töörahva Partei rühma — büroo tööd ja oli kommunistliku rühma esimeheks. Seega tuli J. Tombil töötada üheaegselt nii riigikogus kui ka Eestimaa Töölisühingute Üldliidus. Pealegi kuulus ta siitpeale ka EKP Keskkomitee koosseisu.

Kui linnavolikogude valimistel 1923. aasta lõpul tuli töörahva ühine väerind suuremates linnades esikohale, siis sattus kodanlus uuesti ärevusse. Puhkenud majanduskriisi tingimustes nägi kodanlus selles otsest hädaohtu oma diktatuurile, mis püsis tänu sõjaseisukorrale ja välismaa imperialistide toetusele. 21. jaanuaril 1924 ründas kodanlik klikk järjekordselt tööliste ühinguid ja areteeris aktiivseid töölisi. Ligi 300 töölisorganisatsiooni rüüstati ja sajad tööliselised heideti vanglasse. J. Tomp areteeriti Tallinna töölisorganisatsioonide esindajate ja töörahva ühise väerinna riigikoguliikmete ühisel koosolekul «Tööliste Keldris». Tegelikult tahtis kodanlus J. Tompi areteerida juba pärast II riigikogu valimisi. Kuid ta pääses tol korral areteerimisest kui riigikogu liige, keda vormiliselt võis vangistada ilma riigikogu nõusolekuta ainult süüteo kohalt tabamisel. Nüüd saadigi riigikogu liige J. Tomp kätte otse «süüteo» sooritamiselt, tööliselised esindajate koosolekult. 23. veebruaril 1924 mõisteti J. Tomp niinimetatud «noorkommunistide protsessis» Jaan Kreuksiga sidepidamise ja kodanlusevastase agitatsiooni pärast kaheksaks aastaks vangi.

Vaevalt möödus kaheksa kuud, kui J. Tomp seisis uuesti kohtu ees. See oli niinimetatud «149 protsess», mis toimus 10.—27. novembril. EKP juhtimisel muutsid kaebealused selle suurprotsessi tegelikult protsessiks kodanluse üle. Kodanlust paljastavad kaebealuste sõnavõtted ja nende erakordselt mehine käitumine äratasid kogu maailma tähelepanu. Üksteise järel teatasid kaebealused, et nad ei tunnista end süüdi kodanliku klassikohtu ees. Sedasama kinnitas ka J. Tomp. Kui kohtu esimees seepeale andis käsu tema saalist väljaviimiseks, hüüdis J. Tomp uksele: «Elagu tööliste ja talurahva valitsus!» Sellest piisas, et temaga veriselt arveid õiendada. Kodanlik kohus leidis, et sõjaseisukorra tingimustes tähendab niisugune väljendus üleskutset maksva korra

kukutamiseks, ja andis J. Tombi sõjakohtu kätte, kes 14. novembril ta mahalaskmise läbi surma mõistis. Sama päeva õhtul hukati Jaan Tomp Valdeku metsas.

Kodanluse metsik roim Eestimaa Töölisühingute Üldliidu Kesknõukogu esimehe kallal kutsus suure meelega pahatormi maailma töötajate hulgas. Kominterni Täitevkomitee sellekohases üleskutses kõigi maade töötajatele öeldi: «Teie vahelesegamine on korduvalt peatanud tööliste juhtide kohale tõstetud timukakäe. Argem lubagem siis ka Valge-Eesti timukatel arveid õiendada Eesti tööliklassi paremikuga.» Rohkearvuliste töölikoosolekute ja miitingute protestiresolutsioonides hoiatati eesti kodanlust verise terrori eest ja teatati, et tal tuleb kord töörahva ees vastust anda.

VOLDEMAR TUBERIK

(1897—194(?))

Voldemar Hansu p. Tubarik (Robert Hansu p. Nadson) sündis 28. aprillil 1897 Tallinnas maali perekonnas. Pärast viieaastase ministeeriumikooli lõpetamist 1911. aastal läks V. Tubarik kauplusesse õpipoisiks ja töötas hiljem äriteenijana. 1916. aastal mobiliseeriti V. Tubarik sõjaväkke, kus teenis reamehena algul piirivalvepolgus ja hiljem 51. välipostkontoris kirjutajana. 1917. aasta lõpul tuli V. Tubarik Tallinna ja astus siin III Eesti polku, kus teenis polgu kantseleis kirjutajana. Saksa okupatsiooni algul, kui Eesti rahvuspolgud laiali saadeti, töötas V. Tubarik Tallinna autoremonditehases lihttöölisena. Pärast Saksa okupatsiooni kokkuvarisemist, kui tööliste organisatsioonid said jälle tegutsemisvõimaluse, valiti V. Tubarik autoremonditehase tööliste komitee liikmeks.

Eesti kodanlik valitsus, kes saksa okupantide täakide abil vastu rahva tahtmist võimule oli tulnud, tarvitas oma võimu kindlustamiseks mitte üksi kommunistide ja nende poolehoidjate, vaid ka kõigi opositsiooniliselt meelestatud inimeste kallal vägivalda. Tallinnas ja mujal toimusid areteerimised ning töötasid sõjaväljakohtud. 1918. aasta detsembris areteeriti Tallinna autoremonditehase tööliste komitee liikmed, nende hulgas ka V. Tubarik. Neid süüdistati kommunistidele kaasatundmises. V. Tubarik tuli Vene

tänaval asuvasse eeluurimisvanglasse ajal, kui ta maailmavaade oli veel välja kujunemata. Vanglas sattus ta kommunistidega ühte kambrisse. Siin tutvus ta lähemalt kommunistide seisukohtadega ja nägi nende mehist käitumist jõhkra valge terrori tingimustes. See jättis V. Tuberikule sügava mulje.

Kui kodanlikud võimud süütõendite puudumisel V. Tuberiku mõne nädala pärast vahi alt vabastasid, siis oli lühiajaline vanglas viibimine nooruki kommunistlikult meelestanud. Autoremondi-tehasesse teda tööle enam ei võetud ja tal tuli paar kuud töötada. 1919. aasta kevadel, kui algas navigatsioon, leidis V. Tuberik tööd kaubasadamas. Sama aasta sügisel sai ta tööle Tallinna telefonijaama elektrimontöörina.

Pärast vanglast vabastamist oli V. Tuberik politsei valve all. Ta pidi iga nädal politseijaoskonnas end «näitamas» käima. See-tõttu ei võinud V. Tuberik algul töölisliikumisest väga aktiivselt osa võtta. Kuid hiljem, kui politsei valve mõnevõrra nõrgenes, hakkas ta aktiivselt tegutsema elektritöölise ametiühingus kunstilise isetegevuse alal.

1920. aasta algul hakkas V. Tuberik külastama Töölismaja. Seal puutus ta kokku kommunistlikult meelestatud noortega. Sama aasta oktoobris, kui Tallinnas algas Noorproletaarlaste Ühingu organiseerimine, lõi V. Tuberik sellele aktiivselt kaasa.

Üle-eestimaalise Noorproletaarlaste Ühingu asutamiskoosolekul 5. detsembril 1920 valiti V. Tuberik ühingu juhatuse liikmeks ja ühtlasi kassahoidjaks. 1920. aasta detsembris võeti V. Tuberik vastu Eestimaa Kommunistliku Partei liikmeks.

Pärast seda, kui kaitsepolitsei oli Noorproletaarlaste Ühingu 1921. aasta kevadel rüüstanud, tuli V. Tuberikul põranda alla minna. Eesti revolutsiooniliste noorte delegaadina sõitis V. Tuberik Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali II kongressile, mis toimus 9.—23. juulil 1921 Moskvast. 1921. aasta sügisest kuni 1922. aasta sügiseni õppis V. Tuberik Petrogradis Eesti Kõrgemas Parteikoolis. Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu I kongressil 1922. aastal valiti V. Tuberik EKNÜ Keskkomitee liikmeks. Kuni 1930. aastani võttis ta aktiivselt osa Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu töö juhtimisest. Alates 1922. aasta oktoobrist oli V. Tuberik Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu esindaja Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitees. Uhtaegur oli ta ka Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee liige. EKNÜ delegaadina võttis ta osa Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali III kongressist, mis toimus 4.—16. detsembril 1922 Moskvast. V. Tuberik töötas EKNÜ esindajana ka Baltimaade kommunistlike noorte büroos ja võttis 1923. aasta maikuu osa Baltimaade kommunistlike noorte konverentsist. Baltimaade kommunistlike noorte büroo oli loodud Eesti, Läti ja Leedu kommunistlike noorte organisatsioonide töö juhtimiseks. Büroo asukohaks oli Riia ja ta tegutses illegaalselt Kommunistliku Noorsoo Inter-

natsionaali Täitevkomitee juhtimisel. Alates 1923. aasta septembrist, kui Baltimaade kommunistlike noorte büroo likvideeriti, kuni 1924. aasta lõpuni töötas V. Tuberik NSV Liidu Välisasjade Rahvakomissariaadis ja viibis tööülesandel Saksamaal, Itaalias, Türgimaal, Iraanis, Afganistanis, Rootsis, Soomes ja teistes maades.

Partei kutsel tuli V. Tuberik 1925. aasta algul illegaalselt Eestisse. Siin töötas ta EKNÜ Keskkomitee illegaalse büroo sekretärina, taastades ja organiseerides EKNÜ ridu pärast 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu lüüasaamist.

Aastail 1926—1930 töötas V. Tuberik J. J. Marchlewski nimelise Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonna sekretärina. Ühtlasi võttis ta aktiivselt osa parteitööst Leningradi eestlaste hulgas. 1930. aastal suunas partei V. Tuberiku Moskvasse Rahvusvahelisse Lenini Kooli. Aasta hiljem asus ta tööle Kominterni Täitevkomiteesse.

1931. aastal, kui kaitsepolitsei EKP organisatsioone rüüstas, otsustati partei illegaalne büroo Eestis likvideerida ja parteikeskus Skandinaaviasse üle viia. V. Tuberik siirdus Skandinaaviasse ja hakkas seal organiseerima EKP keskust, mis hiljem juhtis ja abistas illegaalsete partei organisatsioonide tegevust Eestis.

V. Tuberik võttis 1934. aastal osa EKP augustikonverentsist ja viibis lühemat aega parteitöö korraldamiseks illegaalselt Eestis. 1935. aasta maikuus tuli V. Tuberik jällegi illegaalselt Eestisse ja töötas siin vastutava organisaatorina. Ta organiseeris Eestis illegaalse parteikirjanduse väljaandmist ja selle levitamist. 1935. aasta augustis läks kaitsepolitseil provokaatori abil korda V. Tuberik areteerida. Sõjaringkonnakohus mõistis ta 1936. aasta jaanuaris 15 aastaks sunnitööle.

Vanglas võttis V. Tuberik aktiivselt osa poliitvangide parteiorganisatsiooni tööst. 1938. aasta maikuus pidi V. Tuberik amnestia alusel vabanema. Kuid seda ei tehtud. Teda hoiti vahi all edasi ja saadeti kui Nõukogude Liidu kodanik sama aasta augustikuus merd mööda üle piiri Nõukogude Liitu.

V. Tuberik suri Suure Isamaasõja ajal.

OSVALD TUUL

(1906—1941)

Osvald Jaani p. Tuul sündis 27. märtsil 1906 Tartumaal Mäksa vallas (praegune Tartu rajoon, Mäksa külanõukogu) mõisatöölise perekonnas. 1910. aastal asusid ta vanemad Tartu, kus isa hakkas töötama ehitustöölisena. O. Tuul õppis Tartu kõrgemas algkoolis, mille lõpetas 1921. aastal. Juba samal aastal asus ta tööle Tartu jõesadamasse, hiljem aga töötas Tartu metallitehases «Tehnik» — algul õpilasena ja siis lukksepana.

1921. aasta juunikuus astus 15-aastane Osvald metallitöölise ametiühingu liikmeks ja hakkas töolisliikumisest aktiivselt osa võtma. Ta kuulus Tartu metallitöölise ametiühingu noortekomisjoni ja oli selle esimees, hiljem aga Tartu Ametiühingute Kesknõukogu noortekomisjoni esimees. 1922. a. valiti ta Tartu Ametiühingute Kesknõukogu koosseisu. 1922. aastal võeti O. Tuul ka illegaalse Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu liikmeks ja peagi sai temast EKNÜ Tartu maakonna organisaator. 1923. aastal aga võeti ta vastu Eestimaa Kommunistliku Partei ridadesse. Oma noorusele vaatamata töötas O. Tuul väga energiliselt Tartu noortöölise hulgas. Ta oli tollal EKP juhtimisel töötava legaalse Eesti Tööraha Partei liige ja selle Tartu noorteosakonna sekretär.

9. detsembril 1923 areteeriti O. Tuul lendlehtede levitamisel. 3. märtsil 1924 mõisteti ta kommunistlike lendlehtede levitamise pärast 2 aastaks kindlusevangi. Selle aja istus ta ära algul Tartus, seejärel Paide vanglas. Pärast vanglast vabanemist 1926. aasta märtsis läks O. Tuul salaja üle piiri Nõukogude Liitu, kus hakkas tööle Leningradis St. Halturini nimelises lauatehases. 1926. aasta augustikuus suunati O. Tuul õppima J. J. Marchlewski nimelise Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonda. Õppetöö kõrval võttis ta aktiivselt osa parteitööst Leningradi tehastes töötavate eestlaste hulgas ja V. Kingissepa nimelises Eesti Haridusmajas.

Aastail 1929—1930 õppis O. Tuul Moskvas Rahvusvahelises Lenini Koolis. 1930. aasta oktoobris tuli ta illegaalselt Eestisse parteitööle. Siin pidi ta töötama väga rasketes tingimustes. Eesti elas tol ajal üle sügavat majanduskriisi. Kriisiga käis kaasas julm valge terror, mis oli suunatud igasuguse revolutsioonilise ja isegi opositsioonilise töölisliikumise vastu. EKP ei olnud veel üle saanud organisatsioonilisest kriisist, mis pärast 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu lüüasaamist oli tekkinud. Partei põrandaaluses töös oli rikutud konspiratsiooni reegleid. Seoses sellega sai kaitsepolitsei võimaluse oma agente parteiorganisatsiooni sisse poetada. O. Tuul töötas algul EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo sekretäri asetäitjana. 1931. aasta algusest kuulus ta EKP Keskkomitee koosseisu ning valiti EKP Keskkomitee teiseks sekretäriks (esimene sekretär oli R. Mirring, kes viibis tollal väljaspool Eestit). O. Tuule põrandaalune varjunimi oli Mihkel.

O. Tuule energilisel juhtimisel algas EKP töö ümberkorraldamine. Tallinnas asutati mitu parteikollektiivi (Fr. Krulli masinatehases, sadamas), organiseeriti kommunistlik fraktsioon tekstiilitöölise ametiühingus ja töötatöölise hulgas. Korraldati põrandaalune Tallinna parteiorganisatsioonide koosolek, kus arutati parteitöö küsimusi. O. Tuule juhtimisel loodi side Tartu parteiorganisatsiooniga ja Saaremaa kommunistidega, samuti Rapla ja Türi kommunistidega. Side loodi ka Narva parteiorganisatsiooniga ja taastati tema juhtimine. O. Tuule juhtimisel toimus Tallinnas nõupidamine, kus arutati rahvusvahelise töötute päeva läbiviimise ja Eesti töötute kongressi kokkukutsumise küsimust. Nimetatud kongress toimus 1931. aasta algul kommunistide juhtimisel. Kongressil valiti üle-eestimaaline töötute komitee. EKP Keskkomitee Poliitbüroo hindas seda töötute kongressi kui partei poliitilist võitu. Kominterni Poola ja Baltimaade Sekretariaat märkis oma otsuses kiitvalt EKP tööd töötute hulgas. 1930. aasta sügisel rakendati tööle väike põrandaalune trükikoda Nõmmel Mustamäe tänaval Siimu majas. Selles trükikojas anti 1930. aasta lõpul välja mitu lendlehte ja EKP ning Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Tallinna Komitee häälekandja «Kiir» esimene number. 1931. aasta alguses sai valmis teine suurem illegaalne trükikoda

Järvel Tuule tän. 14 K. Eichorni majas. Trükitööd tegi siin I. Jakobson. Trükiti lendlehti ja «Kommunisti» 4 numbrit kuni 3000 eksemplaris. Fr. Krulli tehase parteikollektiiv andis välja oma lendlehe ja kaks numbrit ajalehte «Krulli Tööline», mis trükiti Nõmmel Mustamäe tänaval EKP trükikojas.

O. Tuule energilise tegevuse tulemusena anti välja ka pahempoolsete ametiühingute legaalsed ajalehte «Uus Aeg». Sotside juhtimise all olevaid ametiühinguid ei suutnud kommunistlik partei tol ajal mõjutada. Pahempoolsete ametiühingutega oli aga parteil side olemas, kuid neid organisatsioone oli vaja puhastada kahtlastest elementidest ja korraldada nende töö ümber. O. Tuule juhtimisel alustati seda tööd tekstiilitöölise ametiühingus.

Siseparteilise töö tervendamise ja partei ridade organisatsiooniline ümberkorraldamine aitasid taastada kommunistliku partei autoriteeti tööliste hulgas ja läbi viia niisuguseid poliitilisi aktsioone nagu töötute meeleavaldus Tallinnas 1930. aasta lõpul, tööliste meeleavaldus 6. mail 1931 Tartus A. Potini matustel, kelle politsei oli kommunistlike lendlehtede levitamisel Tartus 1. mai eel mõrvanud. Kõik see toimus aga kodanluse ränga poliitilise surve ja terrori tingimustes. Pahempoolsete ametiühingute kesknõukogu saadeti laiali, töötute komitee liikmeid areteeriti korduvalt.

Provokaatori abil läks kaitsepolitseil 1931. aasta juunikuus korda O. Tuule jälile saada ja ta areteeriti Tallinnas konspiratiivkorteris. Peale O. Tuule vangistati veel 33 inimest. 1932. aasta veebruaris toimus 34 kommunisti protsess. O. Tuul ja koos temaga veel 4 kohtualust mõisteti 12 aastaks sunnitööle, 8 kaebealust mõisteti 4–10 aastaks sunnitööle, 14 inimest aga mitmesuguseks ajaks kindlusevangi. Eeluurimisel, kohtus ja vanglas käitus O. Tuul mehiselt.

Vanglas tuli tal istuda seekord rohkem kui 7 aastat. O. Tuul oli poliitvangide parteiorganisatsiooni üks aktiivsemaid liikmeid. Korduvalt valiti ta vangla parteikollektiivi büroo liikmeks. Ta oli ka üheks aktiivseks poliitvangide juhiks võitluses vanglaadministratsiooni vägivalda vastu.

1938. aastal andis Eesti kodanlik valitsus amnestia poliitilistele vangidele. Rõhuv enamus poliitvange vabastati 7. mail 1938. Kaheksa kommunisti (nende hulgas O. Tuul, F. Okk, V. Tubarik jt.) aga hoiti augustikuuni vahi all ja saadeti siis üle piiri Nõukogude Liitu. O. Tuul töötas Leningradi tehases «Russki Diisel» lukksepana kuni 1941. aasta veebruarikuuni. Siis kutsuti ta Nõukogude Eestisse ning määrati EKP Keskkomitee instruktoriks. Sellel kohal töötas ta kuni saksa röövvalutajate kallaletungini Nõukogude Liidule. Suure Isamaasõja algul astus O. Tuul hävituspataljoni ja võttis osa võitlusest fašistlike vallutajate vastu. Nende vastu võideldes langes O. Tuul Narva all 1941. aasta augustis.

RUDOLF VAKMANN

(1894—1937)

Rudolf Jaani p. Vakmann sündis 6. mail 1894 Harjumaal kehvtalupoja perekonnas. Koos vanematega asus kolmeaastane Rudolf 1897. aastal elama Tallinna. Tema isal tuli raskustega võideldes katsetada mitmeid töid: ta oli mustatöeline, sadamas laadija, väikepoodnik, ehitustöeline jne. R. Vakmann lõpetas algkooli ja hiljem Vestholmi eraprogrammaasiumi. Koolivaheajal töötas noormees ühes isaga ehitustöödel. 1911. aastal asus ta tööle Tallinna elektriijaama elektrimontööri õpilasena. Hiljem töötas ta elektrimontöörina mitmes Tallinna ettevõttes.

Seitsmeteistkümne-aastase noorukina hakkas R. Vakmann osa võtma Tallinna töölisesperantistide ühingu tegevusest. Peale esperanto keele õppimise uurisid ühingu liikmed salaja ka revolutsioonilist kirjandust. Siin tutvuski R. Vakmann esmakordselt marksismi ideedega. Samal ajal puutus ta kokku revolutsiooniliste töölisaktivistide O. Rästa, M. Likemetsa, H. Tederovi ja teistega ning hakkas osa võtma illegaalsete töölisringide tegevusest.

Juba 1912. aastal võttis R. Vakmann aktiivselt osa Leena vere-tööd hukkamõistvate massiliste streikide organiseerimisest Tallinnas. Kui 1912. aasta juunis Narvas hakkas ilmuma tööliste ajaleht «Kiir», siis sai R. Vakmannist selle ajalehe aktiivne kaastöeline

ja levitaja Tallinnas. 1913. aasta suvel võeti R. Vakmann vastu bolševike partei ridadesse. Peagi valiti ta partei Tallinna linna-rajooni kassahoidjaks ja hiljem partei Tallinna Komitee liikmeks. Bolševike partei liikmena võttis R. Vakmann aktiivselt osa illegaalsest parteitööst ja ühtaegu ka töölisorganisatsioonide legaalsest tegevusest.

Partei Tallinna Komiteesse oli tollal sisse pugunud rida oportunistlikke elemente, kes toetasid kodanliku ajalehe «Tallinna Teataja» toimetuse liiget ja sama ajalehe «töölisnurga» juhatajat A. Kastrat. Tallinna bolševikud O. Rästas, M. Likemets ja R. Vakmann astusid oportunistide vastu energiliselt välja. Nende leppimatu võitluse tulemusena isoleeriti A. Kastra ja teised oportunistid.

R. Vakmanni aktiivne revolutsiooniline tegevus hakkas silma tsaarisandarmitele. Juba 1913. aastal pandi tema juures toime läbiotsimine, mis aga ei andnud tulemusi. Tööliste demonstratsioonil 1. mail 1914 R. Vakmann areteeriti. Sandarmitel aga ei läinud korda tema vastu otseseid «süütöendeid» leida ja ta vabastati. Kuid ta oli nüüd kantud «musta nimekirja». Tallinna ettevõtetes temale kusagil tööd ei antud ja ta oli sunnitud siit lahkuma. Esimese maailmasõja algul 1914. aastal sõitis R. Vakmann Harkovi. Parteiseltsimeeste abiga leidis ta seal tööd elektrimontöörina. Kuid ka siin vallandati ta 1914. aasta lõpul tööliste streigi organiseerimise pärast ja ta sõitis tagasi Tallinna. Tallinna parteiorganisatsioon suunas R. Vakmanni tööle Lutheri vineeri- ja mööblivabrikusse haigekassa sekretäriks. Sel kohal töötades sidus ta oskuslikult põrandaalust tööd legaalse töö vormidega.

Tallinna merekindluse komandandi korraldusel areteeriti R. Vakmann 23. aprillil 1915 revolutsioonilise tegevuse pärast ja saadeti asumisele Siberisse Jenisseiski kubermangu Atšinski ringkonna Jelani külasse. Sinna oli juba varem saadetud mitu vana bolševikku. Koos teiste väljasaadetutega kasutas ka R. Vakmann asumisel olles iga hetke enesetäiendamiseks marksismi teooria alal.

Veebruarirevolutsiooni päevil 1917. aastal sai R. Vakmann vabaks. Ta sõitis Tallinna ja hakkas siin energiliselt tegema parteitööd. Tööle asus ta eesti bolševike häälekandja «Kiir» toimetusse. Ajalehes ilmus tema artikleid, mis selgitasid bolševike partei poliitikat ja paljastasid eesti kodanluse ja tema sabas sörkivate menševike ja esseeride kahepaikset olemust.

Bolševike partei read Eestis ja eriti Tallinnas kasvasid pärast Veebruarirevolutsiooni kiiresti. Parteisse tuli juurde palju tööstustöölisi. Pidevalt laienesid parteiorganisatsiooni ülesanded. Kuid haritud, teoreetiliselt ettevalmistatud parteikaadrist tunti tollal suurt puudust. Seoses sellega tuli R. Vakmannil kui teatud marksistliku ettevalmistusega parteitöötajal täita vastutavaid ülesandeid. Ta oli VSDT(b)P Tallinna Komitee sekretär ning võttis aktiivselt osa Punakaardi organiseerimisest. Samal ajal valisid

vagunitehase «Dvigatel» töölised R. Vakmanni sama tehase töölis-
miilitsa ülemaks. Bolševike nimekirja järgi valiti R. Vakmann
1917. aasta augustikuus Tallinna Linnavolikogu liikmeks. 1917.
aasta novembris valiti Eestimaalt neli bolševikku kurikuulsa Üle-
venemaalise Asutava Kogu liikmeks. Üks neist neljast oli R. Vak-
mann, keda tunti töölishulkades kui üht silmapaistvat bolševike
partei agitaatorit ja organisatorit. R. Vakmann võttis energiliselt
osa Suure Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamisest ja läbiviimi-
sest Eestis. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võttis R. Vakmann Eesti
Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee liikmena aktiiv-
selt osa uue, sotsialistliku korra rajamisest Eestis.

Pärast Saksa okupatsioonivägede saabumist evakueerus R. Vak-
mann Soome ja sealt Petrogradi. Tollal oli noore nõukogude võimu
tähtsaimaks ülesandeks luua Oktoobrivõitude kaitsmiseks Puna-
armee ja valmistada ette punaseid komandöre. R. Vakmann astus
II Petrogradi Nõukogude suurtükiväe komandöride kursustele.
Pärast kursuste lõpetamist määrati ta Eesti punase suurtükiväe
divisjoni komissariks.

Revolutsioonisündmused Saksamaal ja Baltimaadel arenesid
edasi. Seoses sellega tuli R. Vakmann 1918. aasta novembris Ees-
tisse põrandaalusele parteitööle. Tema juhtimisel toimus novemb-
rikuu lõpul Tallinnas kommunistliku partei Eesti organisatsioonide
konverents. Konverentsil moodustatud Keskkomitee koosseisu
valiti V. Kingissepp, M. Likemets, J. Rästas, R. Vakmann ja
R. Vennikas. Kommunistliku Partei Eesti Keskkomitee juhtimisel
hakati organiseerima Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu, kuhu
valiti rõhuvas enamuses kommunistid ja nende pooldajad. Tal-
linna Nõukogu tuli kokku 19. novembril ja kuulutas end kõrge-
maks võimuks kohapeal. Eesti kodanlik valitsus, kes saksa oku-
pantide abil oli võimule tulnud ja kellel puudus rahva toetus,
pöördus abi saamiseks Entente'i riikide poole. Skandinaavias ja
Soomes hakati värbama palgasõdureid ja 12. detsembril tuli Tal-
linna reidile Inglise eskaader. Kommunistide juhtimisel toimusid
Tallinnas tööliste koosolekud ja miitingud, kus protesteeriti uute
okupantide vastu. 15. detsembril toimus «Estonia» teatri ruumides
suur rahvamiiting, mille oli kokku kutsunud Tallinna Töölise Saa-
dikute Nõukogu. Miitingul võeti vastu R. Vakmanni poolt esitatud
resolutsioon, milles nõuti kodanliku ajutise valitsuse tagandamist,
välismaiste vägede väljaviimist ja võimu üleandmist tööliste saa-
dikute nõukogudele. Kommunistide üleskutsel tulid Tallinna töö-
lised 17. detsembril tänavaile interventidevastaste loosungite ja lip-
pudega. Kodanlik valitsus, kes interventide tulekuga abi ja julgust
oli saanud, andis oma relvastatud jõukudele käsu töölisi tulistada.
Hakati areteerima Tallinna Nõukogu liikmeid ja algas klaperjaht
kommunistidele. Eriti metsikuks muutus valge terror pärast seda,
kui Punaarmee väeosad, kes 1919. aasta alguseks suurema osa
Eesti territooriumist olid vabastanud ja Tallinna lähedale jõud-

nud, pidid interventide survele taganema. Hulgaliselt tapeti kommuniste ja parteituid töölisi.

Metsiku valge terrori tingimustes jätkas R. Vakmann parteitööd põranda alt. Eesotsas V. Kingissepa, R. Vakmanni ja teiste võitluses karastunud revolutsionääridega juhtis kommunistliku partei organisatsioon kodusõja ajal Eesti töörahva võitlust kodanluse vastu. Kommunistid paljastasid eesti kodanluse ja sõtside Nõukogude-vastast interventsioonisõda. Illegaalselt trükiti ajalehte «Kommunist», milles järjekindlalt avaldati R. Vakmanni artikleid. R. Vakmanni peamiseks ülesandeks oli partei organisatsioonilise töö juhtimine. Ta lõi sidemed üksikute parteiorganisatsioonide vahel ja juhtis nende tööd. Partei kasutas ära ka legaalsed võimalused: organiseeris tööliste streigiliikumist, ametiühingute tööd ja nende võitlust rahu eest. Kõigest sellest vastutusrikkast parteitööst võttis «Ralf» (see oli R. Vakmanni põrandaalune varjunimi) aktiivselt osa, varjates end kodanlike nuhkide ja provokaatorite eest ning riskides alatasa oma eluga.

1920. aasta kevadel saatis partei R. Vakmanni delegaadina Kommunistliku Internatsionaali II kongressile. Pärast Eestisse tagasitulekut võttis R. Vakmann osa EKP I kongressist, kus esines Kominterni II kongressi otsuseid käsitleva ettekandega. EKP I kongress valis R. Vakmanni EKP Keskkomitee liikmeks. 1921. aasta oktoobris saatis partei R. Vakmanni Nõukogude Venemaale, kus ta hakkas töötama Petrogradis EKP välismaabüroo sekretärina. Samal ajal õppis ta Petrogradi ülikoolis.

R. Vakmann aitas ette valmistada Eesti töörahva 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu. Tema kaks nooremat venda võtsid ülestõusust otseselt osa. Pärast 1. detsembrit areteeriti nad koos emaga ja tapeti. Kodanluse timukad olid toime pannud järjekordse mõrva.

1925. aastal määrati R. Vakmann J. J. Marchlewski nimelise Lääne Vähemusrahvuste Kommunistliku Ülikooli Leningradi osakonna eesti sektori juhatajaks ja sama sektori poliitilise ökonoomia õppejõuks. 1930. aastal suunati ta Leningradi Punase Professuuri Instituuti, mille ta lõpetas 1935. aastal majandusteaduste kandidaadi teadusliku kraadiga.

R. Vakmann oli vankumatu leninlane-bolševik, suurepärase agitaator, propagandist ja pedagoog. Vilunud ajakirjaniku ja publitsistina oli ta eesti kommunistliku ajakirjanduse aktiivsemaid kaastöölisi. «Kiir», «Tööline», «Edasi», «Kommunist» ja «Klassivõitlus» on avaldanud suure hulga tema artikleid; neid on ilmunud ka reas venekeelsetes väljaannetes. Eestimaa bolševike organisatsiooni delegaadina võttis R. Vakmann osa VSDT(b)P aprillikonverentsist, partei VI kongressist 1917. aastal ja VII kongressist 1918. aastal. EKP esindajana võttis R. Vakmann osa ka Kommunistliku Internatsionaali II, III ja V kongressist ja Kominterni Täitevkomitee pleenumitest.

JOHANNES VARES

(1890—1946)

Johannes Jaagu p. Vares (kirjanikunimega Barbarus) sündis 12. jaanuaril 1890 Viljandimaal Heimtali (hilisemas Raudna) vallas (praegune Viljandi rajoon, Raudna külanõukogu) «Kiisa» talus väikepõllupidaja pojana. Haridusteed algas ta Heimtali vallakoolis, millele järgnes kolmeaastane kihelkonnakool. Aastail 1904—1910 õppis J. Vares Pärnu gümnaasiumis. Gümnaasistina kuulus ta Pärnu õpilaste põrandaalusesse ringi, mille pärast politsei teda kimbutas.

Pärast keskkooli lõpetamist astus J. Vares Kiievi ülikooli arstiteaduskonda. 1914. aasta novembris mobiliseeriti ta tegevväkke, kus teenis arstina välihospitalis rindel ja hiljem Kiievis. Seal tegi ta ära ka andmata jäänud riigeksamid. 1917. aasta lõpus sõitis J. Vares Eestisse ja asus elama Pärnu. Pärast Saksa okupatsioonirežiimi kokkuvarisemist 1918. aasta novembris mobiliseeriti J. Vares arstina Eesti kodanlikku armeesse.

Sõjaväest demobiliseeriti J. Vares 1921. aastal. Seejärel hakkas ta arstina praktiseerima Pärnus. Seal töötas ta ligikaudu 20 aastat järjest, sellest 15 aastat Pärnu haigekassa arstina. Seoses sellega kujunesid tal välja tihedad sidemed Pärnu töölistega. Kehvad agulielanikud tundsid teda hästi ja pidasid temast lugu.

Rööbiti arstitegevusega kasvas ja küpses J. Vares isiksuse teine ja olulisem pool — terava sulega kirjanik ja järjest laiemat tunnustust võitev ühiskonnategelane. J. Varest masendas kodanluse terrori õhkkond. Samm-sammult kasvas ta ümber: protesteerivast haritlasest, kelle lähtekohaks olid abstraktse humanismi printsiibid, kujunes nüüd välja aktiivne võitleja ühiskondliku progressi eest.

Tõukejõuks J. Vares maailmavaate arenemises olid ka tema külaskäigud Nõukogude Liitu 1928. ja 1935. aasta sügisel. Ta nägi oma silmaga nõukogude inimeste tööentusiasmi ja uue elu loomist. Eriti hämmastasid teda kui haritlaskonna esindajat Nõukogude Liidus toimuva kultuurirevolutsiooni saavutused. Ja veelgi teravam pilguga suutis ta nüüd näha kodanliku Eesti tegelikkust. Seda tunnistavad ka sel ajal ilmunud luuletuskogud «Maailm on lahti» (1930), «E. V.-r.» (1932) ning eriti «Tulipunkt» (1934), milles poet suutis tõusta terava ühiskonnaluule positsioonile ja laulis hümeni uuele ajastule. Oma 1939. aastal ilmunud luuletuskogus «Üle läve» astus ta lugejate ette lausa üleskutsuvate luuletustega («Virgumine», «Pürgimus»).

Tähtis osa J. Vares elust kuulus võitlusele fašismi vastu. Nii fašism üldse kui ka vapside liikumine Eestis leidis J. Vareses ägeda vastase. Eesrindlikult mõtleivate kirjanike nõudmisel saatis Eesti Kirjanike Liidu erakorraline töökoosolek 1933. aasta kevadel J. Vares sõnastatud deklaratsiooni väljapaistvale kirjanikule H. Mannile, keda saksa fašism taga kiusas. Selles deklaratsioonis kõlas kirglik protest inimvaimu vihkava fašismi tegude vastu.

J. Vares lähenes progressiivsele kirjastusühingule «Sõprus», mis 30. aastatel fašismivastaste jõudude koondamisel ja marksismi propageerimisel etendas teatud osa. Ühingu kirjastusel ilmusid K. Marxi «Kapitali» I köide, samuti K. Marxi ja F. Engelsi «Valitud teosed» kolmes köites. Samuti andis kirjastusühing «Sõprus» 1933. aasta sügisel välja koguteose «Vastutusrikkal ajal», mille veergudel esinesid E. Vilde, J. Vares-Barbarus ja J. Semper. J. Vares-Barbarus sai õigesti aru fašismi olemusest ning seostas ta ummikusse jooksnud kodanluse klassi poliitikaga. Vastandades sellele autori enda ja töörahva ideaali, kõneles ta uuest helgest ajastust, kus tööinimesel on väärikas koht ühiskonna ülesehitamisel.

Oma loomingus oli J. Vares solidaarne vabariikliku Hispaania võitlejatega ning mõistis hukka fašistliku reaktsiooni. 1937. aastal võttis ta osa kirjastusühingu «Sõprus» järjekordse koguteose «Hispaania tules» väljaandmisest. Korduvalt andis J. Vares ainelist abi Hispaanias võitlevatele eesti vabatahtlikele. Viimased saatsid talle kirju ning omalt poolt innustas poet kirglike sõnadega nende võitlust.

Revolutsiooniline töölisliikumine nägi küll J. Vareses ideelist

mõttekaaslast, kuid tööliklassi praktilisest võitlusest seisis ta tol ajal veel eemal.

1939. aasta novembris asus J. Vares elama Tallinna. Siin, kiiresti arenevate sündmuste keskpunktis, leidis J. Vares, kelle maailmavaatelised tõekspidamised olid pidevalt kulgenud tõusuteed, oma õige koha elus. Ausalt ja objektiivselt ellusuhtuva ning kirglikult protestiva intelligendi tee viis paratamatult revolutsiooniliste võitlejate juurde. Ja ta ühendas oma elu tööliklassi revolutsioonilise võitlusega.

Fašistliku diktatuuri kukutamise algas Eestis 21. juunil 1940 sotsialistlik revolutsioon. Sama päeva õhtul moodustati uus fašismivastase rahvarinde valitsus, mille peaministriks kutsuti Johannes Vares. Oma otsustavate sammudega fašismi väljajuurimisel ja ühiskondliku ning poliitilise elu järjekindlal demokratiseerimisel tugines J. Vares valitsus rahvahulkade revolutsioonilisele entusiasmile ja oli selleks võimsaks hoovaks, mille abil kommunistlik partei suunas revolutsiooni arengut.

See kiiresti kulgevate sündmuste ajajärk kujunes J. Varesel üheks vastutusrikkamaks lõiguks. 1940. aasta juulikuus võeti J. Vares vastu EKP ridadesse. Siitpeale sai tema tegevus uut indu.

21. juulil 1940 võttis äsjavalitud riigivolikogu vastu otsuse kuulutada Eesti nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks. 6. augustil võeti Eesti NSV vastu NSV Liidu koosseisu, kusjuures NSV Liidu Ülemnõukogule vastava avalduse esitava delegatsiooni juhtideks olid J. Vares ja J. Lauristin. Samal kuul valiti Johannes Vares Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks ja sellel tööpostil tegutses ta oma surmani. Nõukogude Eesti rahvas valis J. Varesel oma saadikuks NSV Liidu Ülemnõukogusse, kes omakorda valis tema NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe asetäitjaks.

Nõukogude rahva rahuliku loova töö katkestas fašistliku Saksamaa kallaletung Nõukogude Liidule 22. juunil 1941. Ka neil pingelistel päevadel töötas J. Vares keskse tähtsusega riiklike küsimuste lahendamisel. Ta organiseeris evakuaatsiooni, tegeles Moskvast ja Tšeljabinskist Eestist evakueerunute töölesuunamise küsimustega, organiseeris okupeeritud Eestile raadiosaateid. Väsimatu töömehena võttis ta aktiivselt osa Nõukogude armee eesti väeosade loomisest ja töötajate kaadri ettevalmistamisest vabaneva Eesti jaoks. Pärast tagasitulekut vabastatud Eestisse jätkas J. Vares ühiskonnategelase-riigimehena oma tööd vaenlase poolt purustatud rahvamajanduse taastamisel ja eesti sotsialistliku kultuuri arendamisel.

Ka sel pingerikkal ja töörohkel ajajärgul ei loobunud J. Vares-Barbarus kirjanikusulest. Kunstimeisterlikkuse ja löögijõu poolest ainulaadsed on tema sõjaaegsed luuletuskogud «Relvastatud värssid» (1943) ja «Rindeteedel» (1944). Neis on rahvaste sõpruse ideest kantud värssed, heli sõnu isamaa-armastusest ja kirglikke

üleskutseid võitlusele kodumaa vabastamiseks vaenlastest. Ka sõja ajal kirjutatud artiklites ja arvukates kõnedes esines J. Vares võitleva kultuuritegelasena, kellele eesti nõukoguliku kultuuri käekäik ja areng olid eriti südamelähedased. Sõjajärgse perioodi luules rääkis J. Vares suure optimismiga kauni homse ehitamisest ja kutsus kõiki andma selleks oma osa. Alates 1942. aastast oli ta Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu organiseerimisbüroo esimees ja hiljem Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu juhatuse liige.

Suureks tunnustuseks Johannes Vares-Barbarusele kui võitlevale sõnameistrile oli 1945. aastal Eesti NSV teenelise kirjaniku aunimetuse andmine. J. Varese teeneid Nõukogude Eesti taasisännis hindas NSV Liidu valitsus kõrgelt, autasustades teda Lenini ordeniga.

Johannes Vares-Barbarus suri 29. novembril 1946, keset suuri töökavatsusi. Tema büst on paigutatud Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi hoone esisele väljakule.

SISUKORD

Sissejuhatuseks		5
Mihkel Aitsam	(kirjutanud E. Kaup)	9
Sofie Allermann	(„ R. Majak)	12
Sergei Andrejev	(„ H. Ross)	15
Aleksander Annus	(„ A. Liebman)	19
Jaan Anvelt	(„ R. Majak)	22
Herman Arbon	(„ O. Kuuli)	31
Oskar Cher	(„ K. Martinson, O. Kuuli)	34
Aleksander Ellam	(„ V. Riis)	38
August Hansen	(„ O. Kuuli)	42
Hans Heidemann	(„ A. Sunila)	45
Johannes Heintuk	(„ S. Kutsar-Zabrodskaja)	48
Nikolai Janson	(„ E. Kaup)	51
Johannes Jürna	(„ H. Ross)	55
Mihhail Kalinin	(„ E. Kaup)	58
Paul Keerdo	(„ O. Kuuli)	63
Viktor Kingissepp	(„ A. Päss)	66
Elsa Kingissepp-Lell	(„ S. Kutsar-Zabrodskaja)	74
Vilhelmine Klementi	(„ K. Martinson)	76
Amalie Kreisberg	(„ E. Kaup)	79
Jaan Kreuks	(„ E. Kaup)	82
Georg Kreuks	(„ H. Ross)	86
Johannes Käspert	(„ R. Majak)	89
Johannes Lauristin	(„ H. Hartmann)	93
Aleksander Leiner	(„ H. Ross)	98
Mart Likemets	(„ A. Liebman)	101
Richard Mirring	(„ R. Majak)	103
Feodor Okk	(„ R. Majak)	106
Adolf Pauk	(„ H. Hartmann)	109

Peeter Petree	(kirjutanud V. Vares)	112
Rudolf Pälson	(„ H. Ross)	115
Hans Pöögelmann	(„ R. Majak)	118
Ivan Rabtšinski	(„ A. Sunila)	125
August Riismann	(„ E. Kaup)	130
Kazys Rimša	(„ G. Volkova)	133
Otto Rästas	(„ R. Majak)	137
Albert Sakkart	(„ O. Kuuli)	141
Jaan Saks	(„ E. Kaup)	145
Voldemar Sassi	(„ O. Kuuli)	148
Jaan Sihver	(„ A. Sunila)	151
Arnold Sommerling	(„ K. Martinson)	155
Engelbert Strauch	(„ R. Majak)	159
Hendrik Suuder	(„ S. Kutsar-Zabrodskaja)	163
Eduard Sõrmus	(„ H. Kõrvits)	167
Alma Tiivas	(„ R. Majak)	170
Alice Tisler	(„ I. Männik)	172
Jaan Tomp	(„ A. Sunila)	174
Voldemar Tubarik	(„ E. Blodo)	178
Osvald Tuul	(„ E. Blodo)	181
Rudolf Vakmann	(„ R. Majak)	184
Johannes Vares	(„ V. Vares)	188

ЗНАМЕНОСЦЫ РЕВОЛЮЦИИ

На эстонском языке

Оформление В. Варе

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Orgmäe

Kunstiline toimetaja R. Tungla

Tehniline toimetaja I. Vahtre

Korrektorid E. Bitter ja Ü. Rattur

Ladumisele antud 19. X 1961. Trükkimisele antud
4. I 1962. Paber 60×90, 1/16. Trükipoognaid 12,25.
Arvutuspoognaid 11,61. Trükiarv 3000. MB-00202.
Tellimise nr. 9088. Hans Heidemanni nim. trüki-
koda, Tartu, Ülikooli 17/19. I

Hind 56 kop.

1.
A
24317

229170

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00419541 0